

Tartu Ülikool

Maailma keelte ja kultuuride kolledž

Külliki Steinberg

TÕLKIJAJ, KONTEKST, TEKST. MARTA SILLAOTS JA CHARLES DICKENSI
„PICKWICK-KLUBI JÄRELEJÄÄNUD PABERID“ 1948. AASTAL

Magistritöö

Juhendaja: Katiliina Gielen (PhD)

Tartu

2017

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Tõlkija tõkeloo keskmes.....	4
2. Marta Sillaotsa elu ning tegevus tõlkija ja tõlkekriitikuna.....	8
2.1. Marta Sillaotsa elu ja looming.....	8
2.2. Marta Sillaots tõlkijana.....	19
2.3. Marta Sillaots tõlkekriitikuna.....	23
3. Charles Dickens'i „Pickwick-klubi järeljäänud paberid“ tõlge. Kontekst ja tekst.....	29
3.1. Charles Dickens'i „Pickwick-klubi järeljäänud paberite“ tõlge. Ajastu kontekst.....	29
3.2. Charles Dickens'i „Pickwick-klubi järeljäänud paberid“. Tõlke valmimine.....	31
3.3. Charles Dickens'i „Pickwick-klubi järeljäänud paberite“ 1. osa tõlge. 1948. aasta väljaanne.....	36
3.4. Charles Dickens'i „Pickwick-klubi järeljäänud paberite“ 1. osa Marta Sillaotsa tõlkes. Tõlke analüüs.....	44
3.4.1. Autori stiil ja selle edastamine tõlkes.....	45
3.4.1.1. Välimuse, ruumide ja olukordade kirjeldused.....	46
3.4.1.2. Tegelaskõne.....	55
3.4.2. Autori stiil ja selle edastamine tõlkes. Kokkuvõte.....	60
3.4.3. Charles Dickens'i „Pickwick-klubi järeljäänud paberite“ tõlge täna.....	63
Kokkuvõte.....	65
Kasutatud kirjandus.....	67
Kasutatud arhiivimaterjalide loetelu.....	72
Kasutatud lühendid.....	73
Summary.....	74

Sissejuhatus

Käesoleva tõkeloo-alase magistritöö uurimiskeskmes on tõlkija, kelle loomingus peegelduvad suuremate ühiskondlike protsesside mõju ja tagajärjed. Neid protsesse koos vastavate ideoloogiate normidega seob tõlkija loominguga tervikuks tema elu ja tegevus oma ajas. Siinses töös püütakse „humaniseerida“ (Pym 2009: 23) üht kahe riigikorra ja kultuuri vahelist siirdeperioodi tõkeloos Marta Sillaotsa (1887–1969) kui tõlkija näitel. Ühe konkreetse teose – Charles Dickensi romaani „Pickwick-klubi järelejäänud paberid“ – tõlkimise protsess Nõukogude Eesti algusaastail on asetatud laiemasse ajaloolisesse perspektiivi tõlkija elu ja loomingu kontekstis. Vaadeldakse ka literaadi eelnevat elu ja tegevust Eesti Vabariigi kultuurimaastikul.

Töö esimeses, teoreetilises peatükis antakse ülevaade käsitlustest, mis põhjendavad vajadust seada tõlkija tõkeloo keskmesse. Töö teine peatükk koosneb põhjalikumast ülevaatest literaadi elust, tema tegevusest tõlkijana ning tõlkekriitikuna. Viimasest ülevaate saamiseks vaadeldakse aastatel 1930–1940 Eesti Kirjanduses avaldatud Marta Sillaotsa tõlkekriitilisi artikleid ning nendest peegelduvat eksplitsiitset tõlkepoetikat.

Töö kolmandas peatükis käsitletakse 1946.–1947. aastal tõlgitud ja 1948. aastal ilmunud Charles Dickensi „Pickwick-klubi järelejäänud pabereid“ Marta Sillaotsa tõlkes. Vaatleme teose tõlkimise ajal Eesti ühiskonnas ja kultuuris toimunut, seda, mis on teada tõlkimise protsessist, ning 1948. aastal ilmunud raamatu 1. osa väljaannet. Tõlke analüüsi osas esitatakse näiteid Marta Sillaotsa tõlkijastiilist ning püütakse välja selgitada, kuivõrd tema varasemalt välja kujunenud eksplitsiitne tõlkepoetika peegeldub implitsiitselt tema viimaseks jäänud tõlketöös. Samuti tehakse kokkuvõtte tõlkele omastest joontest ning selle väärtusest tänases päevas.

1. Tõlkija tõkeloo keskmes

Tõlkija kui isik, kelle valikud asetuvad ajastu konteksti, on tõkeloos vähe uuritud valdkond. Eeskätt ületavad uurimiskünnise tekstid, olgu siis siht- või lähtekeele omad, ning kultuurid, millest tekstid pärinevad või kuhu need suunatud on. Neid uuritakse ilma tõlkija persoonile liialt tähelepanu pööramata. Ometi annab just tõlkija uurimuse keskmesse seadmine avarama perspektiivi nii vaadeldava ajastu kui (tõlke)teksti enese mõtestamisele. See lisab sotsiaalseid, psühholoogilisi, ideoloogilisi ning muid tõlkija isikut ümbritsevad ning tema ja ajastuga seonduvaid dimensioone, mis võimaldavad tema loomingut vaadelda suuremate ühiskondlik-kultuuriliste protsesside kontekstis. Sel moel ületab tõkelugu tihti tõlketeaduse varjus uuritava väiksema venna mänguplatsi piirid ja muutub interdistsiplinaarseks ning vahest ka kultuuridevahelise suhtluse uurimise objektiks. Tõlkija pole siis enam pelgalt persoon, vaid kultuurinähtus, kelle toimimise areaal on ühe tõlketeksti piiridest märksa laiem.

Ühel või teisel moel puudutavad valitsevad normid iga (loov)isikut, ka tõlkijat. Küsimus, kuidas need teda puudutavad, milliseid valikuid tegema panevad – kas normidele pimesi alluda, otsida kompromissi või sootuks vastuvoolu ujuda –, on kahtlemata huvitav uurimisvaldkond. Andre Lefevere (2004: 248) sedastab, et isolatsioonis, väljaspool traditsioone eksisteerivaid tekste pole olemas. Süsteemne lähenemine kirjandusele, sealhulgas tõlkimisele, väidab, et kirjandus ei sünni vaakumis, vaid pigem pingetest looja ja teda ümbritsevate normide-piiride vahel. See lähenemine püüab anda lugejale võimalikult laialdase ja täieliku pildi, mis peaks teda aitama teksti konteksti seada ja mõtestada. Ehk olekski aeg pöörata suuremat tähelepanu isikule, kes on kõigi nende eelmainitud pingete, piirangute, valikute keskpunktis – loojale-tõlkijale?

Tõkeloo „humaniseerimist“, kui uusi tahke avavat lähenemisvõimalust on põhjalikumalt käsitlenud tõkeloolane Anthony Pym (2009: 23), kes leiab, et tuues välja tõlketeaduse eetilised eesmärgid, milleks on kultuuridevaheliste suhete parandamine ning tõkeloo eesmärgina samade suhete kaardistamine narratiivina, on vaja enam, kui andmeid tekstide, aastaarvude ja nimede näol: on vaja vaadelda reaalseid tõlkemaastikul toimetavaid inimesi, kes suudavad üksikud andmed teatavasse mõtestatud progressiooni seada. „Humaniseerimisega“ seoses kerkib üles ka subjektiivsus, millest Pymi käsitle kohaselt tuleks endale aru anda nii objekti kui lähenemise seisukohalt; seega ei saa humaniseerimine olla rangelt võetav tõkeloo uurimise meetod, kuid see saab olla alternatiivne uurimisviis,

võimalus vaadelda, mida tõlkija keelega teeb ja teha saab (*ibid.* 24). Samuti võimaldab „humaniseerimine“ avastada seda, mis on ühekülgse objektiivsuse varju jäänud.

Nii soovitabki Pym uurida esmalt tõlkijat ja siis teksti, sest just see võimaldab luua seoseid ja mõista seda, mida tõlkija tõlkides on tegelikult teinud (*ibid.*). Eriti huvitav ja avastusvõimalusi pakkuv on seesuguste tõlkijate uurimine, kes on tegutsenud mitmes valdkonnas, kelle põhitöö ja tegevusala on olnud muu kui tõlkimine või kes on tõlkimise abil soovinud siseneda kirjandusilma. Kõigil juhtudel on võimalus luua seoseid tõlkijate tegevuse ja valitsevate normide vahel, vaadelda nende (ideoloogilisi) tõekspidamisi ja enamat seotust ühe või teise kultuuriga, püüdes vähemalt tööle asudes jätta kõrvale eeldused, kuitahes ahvatlevad ja usutavad nad ka ei tundu. Siinkohal oponeerib Pym ka Gideon Touri väitele, et tõlkija tegutseb eeskätt sihtkultuuri huvides (Pym 2009: 35). Uurides enne teksti kallale asumist tõlkijat on ehk võimalik kergema vaevaga leida vastuseid paljudele küsimustele, millele vastamine pelgalt teksti põhjal lähendes võib osutuda vaearikkaks.

Oluliseks asjaoluks tõlkeloo humaniseerimisel on ka tõlkija positsioon kahe kultuuri vahel. Anthony Pymi väitel töötab suurem osa tõlkijaid kahe kultuuri kattaval alal (*ibid.* 38), olemata kummaski täielikult mõjutatud ning sellel kattaval alal võib lausa olla oma kindel käitumisnormistik, eetika ja ideoloogia, aga miks ka mitte hierarhia (*ibid.* 40). Seega tegutsevad tõlkijad sageli äärealadel, veelgi enam eraldatuses ja eksiilis, olles valitseva (mono)kultuuri poolt kõrvale tõrjutud situatsioonis, kus mitmekultuurilisus pole soositud (*ibid.* 42). Ka sellistes oludes on tõlkija tegevus äärmiselt huvitav uurimisvaldkond, seda eeskätt tema valikute aspektist. Millised on inimese valikud, kel pealtnäha justkui valikuid pole või on neid väga vähe? Küllap võib seda mõttekäiku laiendada ka tõlkijatele, kes samas geograafilises ruumis tegutsedes osutuvad erinevatel eluperioodidel olema kahe täiesti vastandliku ühiskonnakorralduse ja ideoloogia tingimustes. Milline on suhtlusringkond, milles tõlkija sellises situatsioonis liigub, mis mõjutab tema vaimuilma, mismoodi ja millest lähtuvalt ta oma otsuseid langetab – siingi on võimalik luua eeldusi vastuste leidmiseks. Pelgalt tekstiga töötades on see võimalus väiksem.

Peeter Torop toob välja tõlkeloo uurimise neli aspekti (1999: 45–46), milleks on akroonilis-teoreetiline aspekt, mille peamisteks komponentideks on tõlkija ja tõlkemeetod; sünkroonilis-retseptiivne aspekt – tõlketegvus, tõlke funktsioonid ja mõtted tõlkimisest; evolutsiooniline aspekt – tõlke ontoloogia, traditsioon ja tõlkeprotsess ning kultuurilooline aspekt – tõlge ja kultuurilooline protsess. On üsna selge, et kas otseselt või varjatult on

tõlkijal kõigis neis aspektides oluline roll. Vaadelgem alljärgnevalt nelja Peeter Toropi tõkeloo uurimise aspekti just tõlkija rollist lähtuvalt.

Teoreetilisest aspektist kõneldes toob Torop välja tõkeloo peaesmärgi, milleks on mitte tõlgete kvaliteedi hindamine, vaid välja selgitamine, kuidas kunagi tõlgiti, seega see, mida tõlkijad reaalselt tegid. Hinnangulisuse vältimine oluline just seetõttu, et vastasel juhul jätame tõkeloost tõlkija kui loovisiksuse välja (*ibid.* 46–47). Tõlketüübi, mida Toropi järgi on kaheksa (*ibid.* 49), määratlemise juures on oluline tõlkemeetod ehk uurida tuleb tõlkija poeetika nii eksplitsiitset kui implitsiitset avaldumist.

Sünkroonilis-retseptiivset aspekti käsitledes peab autor oluliseks tõlgete kohta kirjutatud metatekste, milles avaldub teave antud ajastu, traditsiooni aga ka autori-tõlkija kohta (*ibid.* 53). Kasuks tuleb kõik ajastu valitsevat traditsiooni puudutav – nii vaadeldava autori enese avaldatud kommentaarid oma tõlgetele, teiste autorite tõlkekriitika kui muu materjal, mis tõlgete vastuvõttu ühiskonnas kajastab. Samuti annab see materjal teavet tõlkija positsioonist kultuurimaastikul (*ibid.* 56).

Evolutsioonilise aspekti juures toob Torop välja kolm peamist probleemi: „tõlkija evolutsioon, ajaloolise aja kattumatus (suur ajadistants algupärandi ja tõlke tekkimisaja vahel) ja ajaloolise aja kattumine (minimaalne ajadistants).“ (*ibid.* 57). Tõlkijal on ajaloolise aja kattumisel võimalik luua autoriga isiklik suhe, suure ajadistantsi puhul aga on tõlkija otsus, millise lähenemise ta valib, kas distants tõlkes säilitada või mitte (*ibid.* 58). Tõlkija, nii tema tõlkemeetodi kui protsessi evolutsiooni peaks vaadeldama kindlasti kogu tema loomingu kontekstis, sealhulgas tema algupärane autorilooming (*ibid.* 63). Toropi sõnutsi on viimane tingitud sellest, et aastatepikku on tõlkija kui loovisiksus tõkeloost peaaegu välja jäetud. Siin tuleb mängu ka originaali ja tõlke analüüs, mis võimaldab määratleda kui mitte tingimata tõlkemeetodi (*ibid.*), siis vähemalt mõned tõlkele omased ja tõlkija valikuid iseloomustavad jooned.

Kultuuriloolise aspekti puhul kasutab Torop terminit kultuuriaeg, mis originaalil ja tõlkel võib olla erinev (*ibid.* 65). Siin on tõlkija teha see, missugused vahendid ta selle ajavahe korvamiseks või rõhutamiseks kasutusele võtab ning kuidas toimib siis, kui sihtkultuuris originaali kultuuriaeg sootuks puudub.

Artiklis „Tõkelugu ja kultuurilugu“ viitab Peeter Torop ka Anthony Pymi töödele ning vajadusele tõlkija tõkeloo keskmesse tõsta, jätmata kõrvale tema tegutsemise sotsiaalseid olusid aga ka mõjusid tänapäevastele arengutele ja tõkeloo uurimise edasistele

küsimustele (Torop 2011: 142). Tõlkesundi kui tõlkijale pealesunnituid valikuid käsitledes leiab Torop sarnaselt Pymile, et hoolimata sunnist oli suur osa tõlkijatest Nõukogude Eestis siiski mitte konformistid ega valitseva ideoloogia tööristad, vaid eeskätt inimesed, kes ka sundtõlkeid tegid missioonitundest, sooviga „rajada teed parematele raamatutele“ või kelle jaoks tõlkimine oligi peamine eneseväljendusvahend ehk „tegevussund“, kuna oma originaalloomingut polnud neil lihtsalt võimalik avaldada (*ibid.* 143). Lisaks sellele tegutsesid tõlkijad tollal ka sageli toimetajate ja tsensuuri diktatuuri tingimustes, mis komplitseeris olukorda veelgi.

Sarnastes oludes tegutses pea kolmkümmend aastat oma tõlkija- ja loojaelust ka Marta Sillaots, kelle elu ja loominguga eeltoodud lähtepositsioonist tuginedes tutvuma asume, peatudes eeskätt neil eluetappidel ja seikadel, millel võis olla sügavam tähendus kirjaniku ja tõlkija edaspidisel kujunemisel ja loometeel. Põhjalikumat allikmaterjali pakub kirjaniku enese 1939. aastal lõpetatud mälestusteraamat, mis Loomingu Raamatukogu vahendusel 2009. aastal ilmus. See võtab vaatluse alla vaid kirjaniku, tõlkija ja literaadi elu lapsepõlve ja noorusaastad umbes 1920-ndate keskpaigani. Edasise elukäigu kajastamiseks toetume valdavalt kaasaegsete mälestustele või hilisemate uurijate töödele.

2. Marta Sillaotsa elu ning tegevus tõlkija ja tõlkekriitikuna

2. 1. Marta Sillaotsa elu ja looming

Oleme rändurid, seda on sageli üteldud. Üksi avaneb meie ees, üksi sulgub meie taga. Üha me astume üle künniste, üks jalg tulevikus, teine minevikus. Mida kõrgemaks aastatega kasvavad künnised meie ees, seda valusamalt kibeleb süda neile lähenedes, seda rohkem tekib mõtteid selja taha vaadates, seda paeluvamaks muutub kõik, mis paistab sealtpoolt künniseid, Kõige Kaduva Maalt. (Sillaots 2009: 7)

Marta Adolfine Reichenbach (hiljem eestindasid vanemad nime Riikojaks) sündis 12. mail (vana kalendri järgi 30. aprillil) 1887. aastal Rakkes postiametniku peres. Tema isa ja ema olid õdede lapsed. „Minu vanemad olid mõlemad põlised Tallinna inimesed. Isa oli postiametnik Tallinnas. Varsti pärast abiellumist komandeeriti ta Rakkesse postkontori ülemaks. Nii juhtuski, et ma nägin ilmavalgust Rakke postkontori kõrval samas majas asetsevas kontoriülemas korteris,“ kirjutab Marta Sillaots Helmut Joonuksile 1957. aastal (1987). Viimase sõnul olla Rakke postkontor sel ajal asunud hobupostijaamas. Rakke päevist mäletab Sillaots vaid üksikuid pilte – tema lemmikmängupaik olla olnud isa töölaua all, kus mänguasjadeks postipakkide ümbrikud. Seal olevat ta ka veerima hakanud ja lõpuks lugema õppinud. Literaat olla sellest ajast, küllap lähedaste abiga, meenutanud muidki seikluslikke episoodide nagu külla tulnud vanaema eeskujul tubaka nuusutamine – tubaka aset täitis lillepotist hangitud muld –, ulakate poiste poolt talle mürgimarjade sisse söötmine ja kõrgel laua otsas karu mängimine. „Olnud päris tegu, et hing sees hoida,“ oli tema enese kommentaar (*ibid.*).

Ometi on varaste mälestuste üldine tonaalsus helge ja soe:

Inimestest mäletan peamiselt jalgu, päid ja nägusid kummardus harva mu juurde alla. Need näod aga, mis mu juurde kummardusid, olid naerused ja heatahtlikud; ma usaldasid neid kõiki, naersin vastu ja olin õnnelik. Idülliline ja kodune elu pidi küll valitsema tolleaegses Rakke jaama postkontoris, minu mälestusi arvestades! (Sillaots 2009: 14)

Rakkest meenuvad mälestusteraamatu „Sealtpoolt künniseid“ andmeil veel üheksakuise väikevenna Koeru kalmistule viimine, „helkivalt kaugusse kaduvad raudteerööpad“ (*ibid.* 15), ilusa punase mütsiga jaamülem ning esimene teatrielamus elavatest piltidest jaamaülemas juures jõulupeol ja muidugi „susla“ – magus kuum siirupivesi, mida turul müüdi ja mida laps väga ihkas.

Edasi viis isa teenistuskäik Loode-Venemaale, Pljussasse, kus pere kasutada oli hulk maad ja peeti loomi. Lapsi oli peres nüüd kolm: lisaks Martale neli aastat noorem vend Hendrik ja pisi-Eugen, kes kolmekuisena suri. Juba vähem kui aasta pärast, 1892. aasta lõpus

oli pere taas Eestis tagasi, sedapuhku Tapal, kus isa jälle postkontoriülema ametisse asus, et taas, vähem kui aasta pärast Rakveres ning seejärel üsna pea Tallinnas teenistust jätkata. „Lapsepõlvised sagedased reisimised ühest elukohast teise on mu mällu jäänud üheainsa pika ja vintsutava sõiduna, mille kaasa käis mööbli ja majapidamiskoli sisse- ja väljapakkimine, korralalgedus, väsimus ja tülpimus...“, meenutab literaat (*ibid.* 18).

Tallinnas asuti eslotsa elama Vene tänavale (*ibid.*), kus Marta ja venna peamiseks mängupaigaks sai linnamüüri ja Nikolai kiriku vaheline nurk, mille suures liivahunnikus küllaga tegemist jagus, kuid kust kiusliku mängukaaslase tõttu varsti Rannavärava mäele tuli pageda. Peagi kolis perekond samal Vene tänaval asuvasse uude peapostkontori hoonesse „priikorterisse“, kus praegu asub hotell Telegraaf. Rohket avastamist pööningust keldrini pakkus lastele seegi elupaik.

Marta Reichenbachi perekonnanimele viidates võib tekkida küsimus tema kodusest keelest, mis literaadi sõnul oli siiski alati eesti keel (*ibid.* 23). Tollal riigikeele staatuses vene keel ning samuti laialt kasutatav saksa keel polevat Martale lapsepõlves sugugi külge jäänud, ehkki erinevates elukohtades oli ta kuulnud räägitavat nii üht kui teist.

Marta oli kuigipalju koolis käinud ka Tapal, kuid ei mäletanud sellest midagi. Tallinnas läks seitsmeaastane tüdruk praeguse Gustav Adolfi, toona Nikolai Gümnaasiumi taga asunud linna algkooli, millest säilinud mälestused on kõike muud kui head. Koolijüts sattus direktori ja õpetajate ebasoosingusse seoses noorema vennaga juhtunud õnnetusega. Nimelt tõmbas Hendrik endale kaela keeva veega teemasina, misjärel mõnda aega eluohtlikus seisundis oli; tema ravimite lõhn jäi Marta riieteile külge jäi häiris õpetajaid. Tõsine haigus – sarlakid ja tüsistusena kopsupõletik – katkestas Marta koolitee ja pani arsti arvama, et ellujäämiseks muud lootust peale ime ei ole. „Usun, et selleks imeks oli mu visa elada-tahtmine: sünnipärane visa jonn, mis mind kõigist raskustest ja katsumustest alati on üle aidanud,“ (*ibid.* 25) põhjendab Sillaots.

1895. aasta augustis algas koolitöö uuesti, sedakorda Töughterschules Laial tänaval. Sealt on mälestused hoopis teistsugused. Kool oli ametlikult küll vene õppekeelega, kuid sisult siiski pigem saksa kool. Ka Sillaotsa klassikaaslasteks olid tüdrukud, kelle kodudes räägiti kas ainult saksa keelt või saksa ja eesti keelt paralleelselt, seega oli tema ainus läbinisti eestikeelsest perest pärit õpilane. Õppeained olid nii saksa kui vene keeles ja see tähendas esialgu ainult masinlikku pähe tuupimist. Eesti keelt olevat kõnelnud vaid kooliteener, kuid otseselt seda rääkimast ka ei keelatud. Oma rahvuse kohta vastas Marta kooli tulles vigases

saksa keeles: „ihh pin eestlind“ (*ibid.* 29), paari aasta pärast lobises aga saksa keeles juba üsna vabalt. Sillaots meenutab, et õppis esimesed aastad emaga koos ning seni, kuni keeleoskus veel kasin, tuli nii saksa kui venekeelseid salme, grammatikareegleid, valme kui kõike muudki pähe õppida. Vaheldust tuupimisele tõid pikad õhtused jalutuskäigud isaga. Isa leidis aega ja tahtmist käia suuremate lastega kõikjal huviväärseis paigus: Kadriorus, Rannavärava ja Harju mäel, Kalarannas, mere ääres ja mujal.

Peamiseks mängukaaslaseks oli vend Hendrik, mängudeks sageli Marta väljamõeldud arvuka tegelaskonnaga lavastused, mille rollid tema ja venna vahel ära jagati. Ema tuttava õmbeljanna riidelapikorvitäied olid mänguasjadeks, millega tulevane kirjanik ja tõlkija lõpmatuseni mängida võis. Mäng „piimamehest“ aga oli otsekui tänapäevane seriaal, mis nelja aasta vältel kestis. Peategelase seiklustel ja heategudel polevat olnud lõppu.

Mida enam arenes mu kujutlusvõime, seda vägevamaks muutus piimamees. [...] veel kahekolmeteistaastasena armastasin luua pikki lugusid piimamehe tegudest ja juhtumustest, liikusin temaga ta vankris läbi kõigi maailma osade ja põimisin tema nimega seotud sündmustesse kõigist loetud raamatuid laenatud sugemeid. Lõpuks polnud „piimamees“ mitte ainult hea, võimas ja õiglane, vaid oli ka i l u s mees, kes omas haaremit tuhande naisega: „Valguse“ kõmuromaanide ilmne mõju. (*ibid.* 35).

Veel möönab Sillaots, et koolis temast ringituiskajat ega vahetunnis mängijat ei olnud, sest ta ei olnud harjunud suures seltkonnas ega kärarikkalt mängima.

Sõprade pool külas käia ema Martat ei lubanud. Esmakordselt sai ta loa sõbranna juurde külla minna 14-aastasena. Kodus elati üldse väga kinnist elu; ka vanemad käisid enam kui harva võõruspidudel.

Meie pool ei käinud kuude ja isegi aastate kaupa mitte kedagi. Aeg-ajalt külastas meid mõni ema tuttav, ja vahetevahel käis meid vaatamas ema poolõde Helene – rohkem omakseid emal Tallinnas ei olnud. Isa vendadest elas üks Pulkovos, teine Liibavis (mõlemad olid postiametnikud); kumbagi neist olen üksainus kord elus näinud. (*ibid.* 38).

See on kõnekas fakt, kui etteruttavalt mainida, et Sillaotsa enese hilisem kodu Nõmmel oli ikka ja alati külalistele avatud.

Siis aga, umbes 10-aastasena, saabusid tütarlapse ellu raamatud. Siinamaani ponud ta lugenud muud kui koolitükke. Esimeseks huvi tekitajaks olid „Kinderkalenderid“, mis ilmusid igal aastal ning mida Marta kooliõdedelt laenuks sai. Samuti kuulas ta voodis enne uinumist huviga, kui isa emale lehesabadest järjejutte ette luges; erilist tähelepanu äratas keegi „Wilde“, kelle nimi vanemate suust alatihti kõlas. „Äkilise pöörde mu suhetesse Wildega tõi külajutt „Külmale maale /.../ Muljed olid nii sügavad, et ma neid ialgi pole unustanud: mäletan tänapäevani, millise ahne isuga vaesed näljased saunalapsed sõid varastatud sealiha,

et sõrmed rasvast tilkusid..." (ibid. 40). Siit sai alguse suur ja sügav kindumus nii Eduard Vilde loomingusse kui kirjandusse üldiselt.

Sillaotsal oli kokku 10 õde-venda. Üha kasvavat laste arvu peres „järjekindlalt iga kahe aasta tagant“ (ibid. 43) ei pea Marta Sillaots talle omasel leebel moel just teab mis taagaks, küll aga koormaks, mida tema kooli kõrvalt pidi kanda aitama. „Oma kümnendast eluaastast peale oli mul sageli väike vääksuv pundar kätel, tervislikult mitte just hästi mõjuv koorem noortele käsivartele. [...]. Üks laps süles, teine sabas – nii õppisin oma õpinguid, nii lugesin oma juturaamatuid.“ (ibid. 43). Päevad venisid pikkadeks ja magama sai sageli vastu keskööd, et varavalges jälle tõusta ja kooli minna, kuid õpitulemused ei kannatanud koduse koormuse tõttu sugugi. Marta oli klassis ikka esimeste hulgas. Tagantjärele ei vaata Sillaots siiski oma perekondlikele kohustustele kibedusega, vaid mõonab, et just varase ea kohustused ja vastutus on teda karastanud ja kujundanud, andnud talle tööharjumuse ning tekitanud huvi ka lastekasvatust puudutavate küsimuste vastu. Lugude jutustamise harjumuski tekkis just suure pere vanema õe kohustusest väiksemate aega veeta. Teismeaastatest pärinevad ka kirjaniku esimesed mõtted sellest, kuidas poistele, sealhulgas tema vendadele oli lubatud hoopis rohkem kui tüdrukutele, kuidas poisse-tüdrukuid erinevalt kasvatati ning see tema arvatest alati sugugi õige ega õigustatud polnud.

Peatutagu veidi ka kirjaniku kõige lähedasemate, tema ema ja isa isiksustel, sest küllap kujundas ta oma hilisemad vaated laste kasvatusel ka lähtudes sellest, mida oma kodus nägi. Nõnda nendibki Sillaots, et suhted õdede-vendade vahel olid väga lähedased, lähedasemad kui vanematega.

Isa oli loomult kinnine ja sõnakehv ega osanud lastega laps olla, kuigi ta meid väga armastas. Ema hing oli hell ja vastuvõtlik, elav ja liikuv; ta naeris meelsasti, tema keel oli nohe, ta kujutlusvõime kergesti süttiv. Kuid kõige selle all ja taga varitses mingi süngus, mingi tujukas umbusk, mis tegi teda vahel kalgiks ja ülekohtuseks. Siis vaikis ema päevade kaupa, oli külm ja ligipääsmatu. (ibid. 50)

Lapsi peeti vanemate omandiks, kellel ei saanud olla mingit iseseisvat hingeelu. Täiskasvanute maailma pidid lapsed iseseisvalt mõistma õppima. Siin olid Martale abiks kool ja raamatud.

Peagi lisandus tema pagasisse lisaks vene ja saksa keelele veel prantsuse keel ning sedamööda avanes ka prantsuse kirjandus. Nõnda omandaski Marta Sillaots juba kooli ajal kolm keelt, millest tõlkimine saatis teda kogu elu. Veidi hiljem hakkas Sillaots tõlkima ka inglise keelest, mille omandas iseõppijana, tuues Eesti lugejani mitmeid inglise kirjanduse klassikasse kuuluvad teoseid. Nii keelteoskusesse puutuvast kui muudest küsimustest nagu

distsipliini ja vastutustunde aga ka üldise vaimsuse kujundamime on kirjanik väga tänulik oma koolile – Töchterschulele. Küllap just distsipliin, mida kirjanik nii oluliseks pidas, oligi tema viljaka loome- ja eriti tõlketegevuse üheks alustalaks.

Teismeeas hakkas Marta päevikut pidama ning „Teataja“ joone all ilmunud Eduard Vilde „Mahtra sõda“ ja „Anija mehed“ panid teda esmakordselt teadlikult rahvusküsimusele mõtlema: „1903. aasta sügisest kuni järgmise aasta kevadsuveni täitsid mu päevikut pikad arutlused rahvusküsimusest, rahvuslikust mõtlemisviisist ja sellest, kuidas rahvuslikku mõtlemisviisi kokku sobitada võõras keeles omandatud haridusega.“ (*ibid.* 62). Kui enne olid päeviku sissekanded olnud enamasti saksakeelsed, sekka ka vene ja prantsuse keelt, siis sealpeale kirjutab ta eesti keeles. Eesti meelt kannab Marta Sillaots oma elus ja töödes, ka tulevastel rasketel aegadel ikka enesega. Nagu ta ise arvas, on küllap just Eesti jonn see, mis lisaks visadusele ja kindlameelsusele aitab paljust üle saada.

Marta Sillaotsa esimesed tõelised teatrielamused pärinevad Saksa teatrist (*ibid.* 62) ning teatrihuvi jääb teda samuti kogu elu saatma. Kool sai 1904. aastal läbi ning kuna see mingeid töötamisõigusi ei andnud, tuli teha Nikolai Gümnaasiumi juures eksamid, et tohtida koduõpetajana tööd alustada. Marta sooviks oli saada siiski kooliõpetajaks. Igal juhul nõudis pere olukord vanima tütre võimalikult varakult majanduslikukku iseseisvumist. Esimesest töökohast ühes Kuusalu kihelkonna mõisas koduõpetajana ei ole Sillaotsal häid mälestusi. Poole aasta pärast küpses otsus, et koduõpetajat temast enam ei saa (*ibid.* 68). Õnnelike juhuste, aga ka omaenese visadusega õnnestus Sillaotsal peagi siiski saada õpetajakoht ühes Tallinna tollaegseist era-alkkoolidest (*ibid.* 71). Esimene vastutusrikkam töökoht inspektrissina oli aga Tallinnas Lenderi Gümnaasiumis (*ibid.* 73). Nii nagu eelmistegi koolide õpetajaametis polnud Sillaotsal siingi esialgu kerge, tema väike kogu ei olnud õpilaste silmis esialgu kuigi autoriteetne, kuid pikkamisi tuli enesekindlust isegi nii palju, et proua Lenderi õhutusel pedagoogiumi õppima asuda. „Mõne nädalaga muutusin hoopis teiseks inimeseks; mul olid silmad avanenud, ja ma nägin. [...] hankisin nii palju raamatuid eksperimentaalse psühholoogia ja pedagoogika kohta kui vähegi suutsin oma kasinate tulude juures.“ (*ibid.* 75). Paraku katkesid õpingud seoses uue töökohaga – selleks oli Leontine Trummeri era-alkkool, kus Sillaotsast sai vene keele ja teiste vene keeles õpetatavate ainete õpetaja (*ibid.* 75). Õppimine jätkus aga omal käel, noor õpetaja tellis endale välismaalt raamatuid ning pühendas nende tudeerimisele kõik oma õhtutunnid.

Siitpeale algas ka Marta Sillaotsa aktiivne ühiskondlik ja seltsielu. Esperanto keele kursustele läksid nad koos vennaga huvi pärast (*ibid.* 77), ent varsti sai kursustel käijatest Tallinna esperantistide rühmitus, mille sekretäriks Sillaots valiti. Seltsi peamiseks eesmärgiks oli hakata välja andma trükitud ajakirja. Marta Sillaotsa sulest pärit esimesed trükitud read ilmusidki 1908. aastal esperanto keeles Tallinna esperantistide häälekandjas Estlanda Esperantisto (Kaal 1937: 227). Peagi oli noor naine juba tegev ka karskusseltsis „Valvaja“ ning Eestimaa Rahvahariduse Seltsis, millest viimane üsna varsti rohkem aega võtma hakkas ning teised tagaplaanile jäid. Lisaks eelmainituile võttis Marta Sillaots osa veel Eestimaa Rahvakoolide-õpetajate Vastastikuse Abiandmise Seltsi tööst ning 1913. aastal, Estonia maja valmides, oli aktiivne kontsertide ja muude eestimeelsete ürituste külastaja. Estonia teatrimaja olulisust tärkavas eesti kultuuris kirjeldab Sillaots nii: „kuid „Estonia“ maja oli enam kui kohtamise ja kooskäimise paik – „Estonia“ maja oli tempel! Praegused noored ei osaks kujutleda, missuguse h a r d a uhkusega, missuguse p ü h a l i k u armastusega suhtus tolleaegne põline Tallinna eestlane oma „Estoniasse““ (Sillaots 2009: 93). Elades aktiivset elu tutvus Marta Sillaots paljude tolle aja ärksamate ühiskonna- ja kultuuritegelastega, kelle hulgas olid kirjanikud Mait Metsanurk, Jakob Mändmets, Ernst Särgava, lehemehed August Hanko, Paul Olak, Karl Robert Pusta, Johannes Voldemar Veski, Eduard Virgo, aga ka Karl Ast-Rumor, Jaan Kärner, Hugo Raudsepp, Jüri Vilms, Eduard Laaman.

Töökoht Leontine Trummeri era-alkkoolis tõi kaasa edasise suurema süvenemise moodsa kasvatusteaduse tõekspidamistesse ning püüu neid ellu rakendada (*ibid.* 82). Mõtteid ja tähelepanekuid kogunes sedavõrd palju, et neid sai hakata artikliteks vormima, mis 1910. aasta maikuus Postimehes pealkirjadega „Vaba kool“, „Individualism lastekasvatuses“, „Individualistiline lastekasvatus ja emakeeleõpetus koolides“, „Võitlus valetamise vastu lastetoas“ ning „Kas laste tutvustamine sugueluküsimustega tarvilik on?“ ka ilmusid. Samalaadseid küsimusi käsitles noor literaat ka ilukirjanduslikus vormis, mis samuti Postimehes avaldamist leidsid – jutukesed „Eesel“, „Nali“, „Vale“, „Hermann“ (*ibid.* 86).

1912. aastat pidas Marta Sillaots üheks oma noorusea pöördelisemaks. Vanematekodust lahkumine ja mitmete oluliste otsuste langetamine jäid seda aastat raamima. Nii lükkas ta tagasi kutsed asuda Tartusse Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi Tütarlaste Gümnaasiumi inspektrissi kohale ja Nuustakule õpetajaks. Uue kirjastuse Maa asutanud Eduard Virgo tegi Sillaotsale ettepaneku avaldada tema kolm novelli pealkirjaga „Algajad“.

Sel aastal avaldas Marta Sillaots ka teadaolevalt esimese kirjanduskriitilise artikli E. Virgo tõlgitud L. Onerva novellikogu „Murdejooned“ (Sillaots 1912: 36–39) kohta.

Just sel, 1912. aastal, võttis ta ema ajutise lapsepõlvekodu järgi endale pseudonüümiks Sillaotsa nime. Alma (Aira) Kaal esitab pseudonüümi võtmise põhjusena Sillaotsa 50. juubeliks avaldatud artiklis 1937. aasta maikuu Eesti Kirjanduses (1937: 228) tema soovi rahvuslikult meelestatud inimesena mitte enam avaldada oma kirjatöid saksapärase nime all. Kirjanik oli erinevaid pseudonüüme kasutanud aga ennegi ning neil, kohati lõbus-põnevatel nimekujudel on peatunud Hando Runnel oma eessõnas Marta Sillaotsa Eesti Mõtteloo sarjas välja antud publitsistikakogumikule „Kirk ja kavalus“ (2012: 8–9). Sillaots olla kasutanud pseudonüüme Ach (perekonnanime Reichenbach viimased tähed), Molli Pill (mõningane sarnasus tema kaasaegsetest literaatide Hindrey – Hoia Ronk ja Hugo Raudsepa – Milli Mallikas pseudonüümidega), Caran d’Ache (tõlkides prantsuse keelest) ning Missy Cherry (inglise keelest). Sise- ja välispoliitikateemalisi artikleid avaldab Demokraadi nime all (Runnel 2012: 8–9). Sillaotsa juurde jääb ta aga püsima oma elupäevade lõpuni.

Juba järgmisel aastal ilmus noore kirjaniku sulest tema esikromaan „Anna Holm“. Koostöö Eduard Virgoga jätkus. 1913. aastal ilmus Marta Sillaotsal Postimehe kirjakogu „Oma Maa“ III köite tarvis ülevaateartikkel „Naine meie uuemas kirjanduses“ (Sillaots 2009: 92), kus vaatluse all oli kuus naisekuju: Ernst Peterson-Särgava Elsa, Eduard Vilde Stella, Mait Metsanurga Luise, Friedebert Tuglase Midia, J. Randvere Ruth ning August Kizbergi Tiina.

Esimene Maailmasõda saabus ootamatult. Sillaots oli taas asunud tööle juba mõnda aega tagasi alustatud didaktilis-pedagooglise käsiraamatu kallal, millest ta lootis 400-leheküljelist mahukat teost, kuid mis paraku kunagi ei ilmunud. Sõja teisel kuul haigestus noor kirjanik raskesse kopsupõletikku (*ibid.* 97) ning põdes kaua ja taastus alles järgmise aasta suveks, kui Haapsalus elamine ta keha ja vaimu turgutas.

Eduard Virgo kutsel asus Marta Sillaots 1915. aasta sügisel tööle piltidega nädalakirja Tallinna Kaja juurde (*ibid.* 100). Seal sai tema esimeseks tööks Edgar Wallace’i romaani „Nelja kohus“ tõlkimine ning vestete kirjutamine pealkirja all „Lenduri kirjad“. Oktoobri keskel asus kirjanik ajutiselt Tartusse elama, kuid „Lenduri kirjad“ jätkusid ja kirjeldasid Tartu eluolu, mille üheks märksõnaks sai sõja-aastate nälg. Et Marta Sillaots oli juba varem hakanud tegema kaastööd Tartu Naisseltsi ajakirjale „Naiste Töö ja Elu“ (*ibid.* 102), puutus ta Tartu-päevil kokku mitmete naisseltsi ümber kogunenud väljapaistvate naistega nagu ajakirja

toimetaja Marie Reisik, Alma Koskel, Marie Reiman, Aino Kallas, Mari Raamot, Johanna Sild-Rebane. Ta hakkas külastama ka August Kizbergi kodu, mis kultuuriinimeste seas oli armastatud kooskäimiskohaks ja kus tutvus näiteks Karl-August Hindrey, Marie Heibergi, Juhan Simmi, Konrad Mäe, Ella Ilbaku ja paljude teistega. Proua Johanna Rebase kirjanduslikus salongis tuli ette tuliseid keelealaseid vaidlusi, milles osalesid Johannes Aavik ja Villem Ernits.

1915. aastal tuli Eduard Virgol tellijate puudusel Tallinna Kaja seisma panna (*ibid.* 103). 1916. aastal hakkas Sillaots taas tööd otsima ning tänu isiklikele tutvustele sai temast Tartu posti-telegraafi kontori õpilane. Mõne aja pärast sooritas ta vajalikud eksamid ning suunati edasi tööle Tallinna. Sillaotsa janunemisest uute elamuste ja muljete järele kõneleb see, et ta ikka püüdis leida aega ja võimalust väiksemate väljasõitude jaoks ega peljanud tundmatus kohas omal käel hakkama saada. Nii sõitis ta oma postiametiteenistuses veel Tartus elades mööda Emajõe Peipsini, et sealt omal käel sõbra juurde Antslasse jõuda. Pärast mitmeid seiklusi see lõpuks ka õnnestus (*ibid.* 110–112).

Tallinnas tagasi olles hakkasid noorele postiametnikule kohe silma muutused, millest ehk kõige märkimisväärsim oli venelaste rohkus, kellest postimaja lausa „kubises“ (*ibid.* 114). „Kõik Petrogradi sündmused kajastusid Tallinnaski.“, ütleb kirjanik ise 1916. ja 17. aasta pöördeliste sündmuste ja rahutuste kohta. „E e s t i soost ametnikel oli [enamlastele vastuhakuks, minu täiendus — K.S.] teine ja palju tähtsam põhjus: tõusev rahvuslik iseteadvus, mida ärritas venelastest tööliste ja soldatite nõukogu sallimatus eestluse vastu“, jätkab ta. „Mul ei lähe meelest, missuguste pilkudega mind vene soost kaasteenijad silmitsesid, kui ma Eesti Maapäeva avamise puhul 1. juulil Eesti rahvusvärvides lindikest rinnas kandsin;“ (*ibid.* 119). Paralleelselt posti-telegraafi tööga hakkas Sillaots alates 1917. aasta suvest peatoimetaja Eduard Hubeli (Mait Metsanurk) soovil tegema kaastööd Tallinna Teatajale (*ibid.* 123), kus tema ülesandeks oli tõlkida ja refereerida maapäeva istungite kõnesid. Umbes samal ajal hakkasid tekkima ka „kohvimajad“, mis omapäraste kokkusaamiskohtadena linlaste seas populaarseks said ning kus sügistalveni veel sõjaaegsest tumedast jahust saia osta sai. Toidupuudus aga kasvas ning võttis üsna pea nälja mõõtmed. Enamlik riigipööre tõi juba hoopis raskemad ja rusuvamad ajad (*ibid.* 124). 1917. aasta lõpupäevil suleti kõik Eesti lehed (*ibid.* 132). Iseseisvuse väljakuulutamine 1918. aasta 24. veebruaril tõi mõistagi rahva tänavatele, kuid olukord oli ikka veel pinev ja raske. Helgema

hetkena mainib Sillaots 1918. aasta lõpus Eesti markide müügile tulekut, mida temal oli rõõm kirjaümbrikele kleepida.

Sillaotsa esimeseks tööks iseseisvas Eesti Vabariigis oli Tallinna Teataja ülesandel intervjuuerida saksa sõdurite nõukogu juhte Toompeal (*ibid.* 143). Jätkus ka töö telegraafis, sedapuhku kassiir-ekspediitorina. 1919. aasta lõpul ta sellest ametist küll lahkus, et asuda tööle Tallinna Teataja välismaa rubriigi toimetajana (*ibid.* 148). 1921. aastal sattus leht rahalistesse raskustesse ja suleti järgmisel, 1922. aastal (*ibid.* 149). Sestpeale algas Marta Sillaotsa enese sõnutsi tema „vabakirjaniku“ põli. Sama aasta suvel matkas ta Virumaa rannikul ning sügisel alustas venna õhutusel esimese lasteraamatu kirjutamist. Nii valmiski vennaga kahasse jõuludeks „Kodu I, kogu koduloolist materjaali“, millele 1926. aastal järgnes „Kodu II“ (*ibid.* 150). Jätkus ka publitsistitegevus. 1924. aastal lõpetas kirjanik „Eduard Wilde naistüübid“ ja 1925. aasta suvel valmis „A. Kitzbergi toodang“ (*ibid.*).

Sellesse perioodi jääb ka Marta Reichenbach-Sillaotsa abiellumine Julius Woldemar Gerlandiga. Nimi eestistati 1936. aastal Rannatiks. Paraku ei puuduta kirjanik oma mälestusteraamatus kuigi palju oma pereelulist poolt ning viimasteks sissekanneteks sellesse jäävad tema mälestused koostööst Albert Orgi kirjastusega (*ibid.* 150 – 151). Orgist rääkides mainib Marta Sillaots, et ta oli Venemaalt Eestisse tulnud ning märkimisväärse varanduse kogunud mees, kes otsustas seda kasutada väärtkirjanduse tõlkimisele spetsialiseeruva kirjastuse rajamiseks, millele Marta Sillaots oma esimesed kaalukamad tõlketööd tegi – Antoine Prevost d'Exiles'i „Manon Lescaut“, Charles Dickensi „David Copperfield“ ja Edmond de Goncourt'i „Vennad Zemganno“. Paraku lõppes kirjastuse tegevus üsna pea rahapuudusel.

Marta Sillaots on seega oma mälestusteraamatus üksikasjalikult peatunud oma lapsepõlvel ja noorusaastatel, kuid tema hilisema elu sündmused ja mõtted tuleb kokku panna kaasaegsete ning hilisemate uurijate materjalide põhjal. Oskar Kruus räägib küll, et Sillaotsal oli elu lõpupoolel taas mälestuste kirjutamine käsil (2000) ja Kirjandusmuuseumis on katkendeid ka hilisematest memuaaridest, ent raamatuks need kokku saanud ei ole. Mis puudutab laste olemasolu Gerlandide-Rannatite peres, siis on teada, et abielludes tõi Marta Sillaotsa abikaasa Julius Woldemar kaasa kaks tütar, Elisabethi ja Vilhelmine. Oskar Kuningas, olles Marta Sillaotsaga lähemalt kokku puutunud 1944. aastal, märgib, et kohtus ühega Marta Sillaotsa kasutütreist (1987: 309), küllap ühega neist eelmainituist. Kasutütred olid ka Mari Tätrel, Sillaotsa romaani „Viiskümmend“ peategelasel. Oma kirjades Venemaa

vangilaagist mainib Sillaots korra, et tahaks külastada Rotipoja hauda – Rott oli aga tema abikaasa hüüdnimi.

30ndatel aastatel kindlustas Marta Sillaots kindlalt oma positsiooni Eesti kultuurimaastikul nii kirjaniku, tõlkija kui kirjanduskriitikuna aga ka arvamusiidrina paljudes ühiskonnaelu küsimustes (vt 2.3.). Jätkus tegevus lastekirjanikuna ning Eesti kirjandusse jõudsid tänini tuntud Trips-Traps-Trulli lood: „Trips, Traps ja Trull“, „Trips, Traps ja Trull Tartus“, „Trips, Traps ja Trull Haapsalus“ ning „Trips, Traps ja Trull saavad sõbra“. Abikaasaga rajati kodu Nõmmele Valguse tänavale, mille külalislahkusest paljud kaasaegsed osa said. Huvi naise saatuse ja naisküsimuse vastu vormus autobiograafiliste sugemetega romaaniks „Viiskümmend“ otse kirjaniku enese 50. sünnipäeva künnisel. Sellele järgnes „Neli saatust“, milles vaatluse all nelja naise elukäik, kes ühel või teisel moel meespeategelasega seotud.

1938. aastal võeti Marta Sillaots Kirjanike Liidu liikmeks (Saluäär 2009: 158). Sillaotsa elu ja tegevust uurinud Anu Saluääre sõnutsi on järgnevate aastate tegevusest teateid napilt. 1939. lõpetas ta ka selles töös tänulikkude kasutamist leidnud mälestusteraamatu „Sealtpoolt künniseid“ kirjutamise. Külalisteraamatud kirjaniku Nõmme kodust annavad aimu ajastu valitsevatest meeleoludest, mis 1939. aastal ning 1940–1941 sõja ja pöördeliste sündmuste süngel pitserit kandma hakkasid (*ibid.*). Sillaots jätkas kasinates kirjastamistingimustes oma arvustuste kirjutamist ning tegi kaastööd Pedagoogilisele Kirjandusele ja ringhäälingule. Veidi lootusrikkamad meeleolud sugenesid küll Nõukogude vägede taganemise ning Saksa okupatsiooni algusega, kuid seda siiski vaid esialgu.

Neil aastail jätkus viljakas ja produktiivne tõlketgevus, millest sõjajärgseil aastail said osa ka Nõmme Gümnaasiumi, hilisema Tallinna 10. Keskkooli kirjandusringi noored, kes Marta Sillaotsa kodus kogunesid ning jäid „tädi Martat“ külastama ka pärast kooli lõpetamist. Kaasaegsete sõnul oli Sillaots noortega tegeledes ikka kannatlik, valmis heatahtlikku nõu ja näpunäiteid jagama (vt 3.2.).

Läbi kolmekümnendate aastate ilmus pidevalt ajalehtede ja ajakirjade Eesti Kirjandus ja Looming veergudel tema asjatundlikke arvustusi nii algupäraste kirjandusteoste kui tõlkeloomingu kohta (vt 2.3.). 40ndatelgi püüdis kirjanik seda tööd vaatamata ahtamaks muutuvatele avaldamisvõimalustele jätkata ning tundis valdkonna käekäigu pärast muret.

Produktiivne tõlketgevus jätkus kuni 1950. aasta 21. detsembrini, mil Marta Sillaots arreteeriti. Talle mõisteti 25 aastat vangistust (Saluäär 2009: 160), mis hiljem 10 peale

vähendati. Kuni 1952. aasta maikuuni viibis ta kinnipidamisel Valgas, kust ta esiti Leningradi ning siis Sverdlovski oblastisse viidi. Kümneks aastaks mõisteti vangi ka abikaasa, süüdistatuna selles, et ta pole oma naist kasvatanud (Kruus 2000). Konfiskeeriti perekonna vara, seal hulgas ka armastatud kodu Nõmmel. „Kodanlikule natsionalistile“ endale pandi suurimaks süüks eelkõige noorsoo kõlbelist rikkumist. Alates 1951. aasta aprillist võis ta omastele kirjutada kaks kirja kuus. Kirjades õele Erna Voitulaitisele (Saluäär 2009: 161–169) räägib kirjanik halvenenud tervisest, kuid lausa hämmastavana tundub tema hingejõud ja olukorra masendavusest hoolimata elujaatav hoiak. Neis kirjades pole ahastust ega kurtmist, vaid üsna ratsionaalne ja objektiivne olukorra ülevaade ühes palvetega enesele üht-teist saata, sealhulgas muidugi ka toidupoolist. Samuti ei unusta Sillaots rasketes oludes oma sõpru ja lähedasi: „Hoolitse, et Vidrik saaks kätte oma kirjutusmasina,“ (*ibid.* 161) või „Ernull [õde Erna, minu täiendus — K.S.], kallid, osta autorikaitse rahaga nurmenukke emale ja lõhnavaid kannikesi Rotipojale haua peale“ (*ibid.* 162).

Vangla-aastatel viibis Sillaots korduvalt haiglates, küll Valgas, küll Leningradis, sest tema tervisehädad ägenesid karmides tingimustes ning kehakaal langes ohtlikult madalale. 1953. aastal avanes ka Sillaotsale lootus pääseda, kuid see osutus siiski ennatlikuks. 1954. aasta lõpus jõudis vabastamise järg ometi temagi kätte ja algas rohkete vahepeatustega peaaegu aastaseks veninud teekond tagasi koju Tallinna, kuhu jõuti 1955. aasta lõpul. Vahepeal ilmus ka paar Marta Sillaotsa tõlke kordustrükki, seda mõistagi ilma tõlkija nimeta. Kui kultuuriväljaannetel oli tavaks literaatide ja teiste kultuuriinimeste juubelite puhul nende loomingust ülevaateid teha, siis nii Marta Sillaotsa 60. juubel 1947. aastal, kui 70. sünnipäev 1957. aastal jäid sel moel paraku tähistamata. Oskar Kuningas:

Sama aasta kevadel [1947] valisin endale töö juures puhkeajaks meelega maikuu, sest ees seisis M. Sillaotsa 60. sünnipäev. Sõitsin Tallinna ja koputasin selle tähtpäeva asjas „Talurahvalehe“ kultuuriosakonna uksele (osakonda juhatas mu vend Leonhard Kuningas). Seal oldi juubeli tähistamisega põhimõtteliselt nõus – käsitles ju Sillaotsa tõlgitud L. Kiatšeli romaan „Gvadi Bigva“ kolhoosikorra rajamisega seotud murrangut Gruusia külaelus. Pärast kontaktivõtmist „kõrgemal pool“, nagu tollal oli tavaks öelda, juubeliartikli avaldamisest loobuti. Sõnagagi ei märkinud seda tähtpäeva ka „Sirp ja Vasar“. (1987: 310)

Elu tagasipöördunuduna ei olnud muidugi enam kaugetki endine – maja Nõmmel tagasi ei saadud, vara oli konfiskeeritud, tööd polnud ja rahamured piinasid. Kirjas Helmut Joonuksile sünnipaika Rakkesse avaldab Sillaots ka soovi veel kord kunagist kodupaika külastada: „Kavatsus Rakkesse sõita võtab üha sundivama kuju. Kahjuks ei ole minust enam ammu jalgsimatkajat (omal ajal matkasin palju, enne vennaga, siis abikaasaga), nii et peaksin kampa lööma mõne autoomanikuga.“ (Joonuks 1987). See plaan kahjuks siiski ei teostunud.

Kirjanik hakkas ka pensioni taotlema, kuid see võttis väga kaua aega, sest, nagu ta oma kirjas õetütrelle Saare Hubelile 1965. aastal märgib, „mul pole „dokumentaalselt“ kindlaks tehtud staaži ega seega ka õigust pensionile.“ (Saluäär 2009: 171). 1964. aastal ennistati Sillaots Kirjanike Liitu ning 1965. aasta juulis võis ta võidukalt märkida: „Ma oleb nüüd pansionäär. Lõpuks selgus ikka, et mul on staaži ülearugi ja kõik“ (*ibid.*). 1965. aastal saabus ka teade, et 1950. aastal tehtud kohtuotsus on tühistatud „süüteo puudumisel“ (*ibid.* 172). Nõnda õnnestus Sillaotsal see, mis tema rikkalikust raamatukogust veel alles oli, tagasi saada, ning ka mõningat kompensatsiooni majakraami eest. Oma armastatud kodu Nõmmel tuli vahetada maja ülemise korruse vastu Hiiu kalmistu taga Leina tänaval. Viimastel eluaastatel jätkas ta tegevust tõlkijana ning redigeeris ka oma vanu tõlkeid (*ibid.* 169–170), püüdes neid kaasajastada.

Marta Sillaotsa 80. sünnipäeva 1967. aastal tähistati taas väärikalt. Kirjaniku, tõlkija ja literaadi elutee katkes 15. juulil 1969 Hiiu onkoloogiahaiglas ja ta maeti Metsakalmistule. Lapsepõlvemaal jäi küll elu lõpus käimata, kuid kirjaniku ja tõlkija 100. sünniaastapäeval 12. mail 1987. aastal paigaldati tema sünnimajale Rakkes mälestustahvel. On sümboolne, et majas tegutseb juba pikki aastaid raamatukogu.

2.2. Marta Sillaots tõlkijana

Marta Sillaotsa ülimalt produktiivne tegevus tõlkijana raamis kogu tema elu ning moodustab ühtlasi ka mahuka peatüki eesti tõlkeloost. Nagu eelmises peatükis öeldud, omandas ta koolipõlves saksa, vene ja prantsuse keele, haris end ise inglise keele alal ja kõigist neist keeltest ka tõlkis.

Sillaotsa päris esimese tõlke kohta on erinevaid andmeid. Anu Saluäär ütleb selle olevat Edgar Wallace'i „Nelja kohus“ 1915. aastal (1987: 676), Eerik Teder aga mainib Sillaotsa 80. juubeliks ilmunud artiklis tõlkelugusid aastast 1907 (1967: 794), mis ilmusid, sageli pseudonüümide all, perioodikaväljaannetes, nagu Rahvalehe lisa, Perekonnaleht jt. Nende hulgas oli näiteks Aafrika legend „Kuidas surm maa peale tuli“ aga ka G. De Maupassant'i ja E. Zola teoste katkendeid. Reet Krusten mainib tõlketegevuse algusena aga 1909. aastat. Wallace'i „Nelja kohus“ on kindlasti Sillaotsa esimene omaette teosena ilmunud terviktõlge, mis sillutas teed terve elu kestnud ja tõlkijale rahuldust pakkunud tööle.

Tõlkijapõli jätkus 1920. aastatel Albert Orgi kirjastuses ja sai vabakutselise literaadi peamiseks tegevusalaks. Nimelt oli Albert Org missiooniga mees, kes Sillaotsa enese sõnul „oma Venemaal kogutud varandust otsustas kodumaa heaks kasutada, väärtuslikku tõlkekirjandust kirjastama hakates.“ (Sillaots 2009: 150). Kirjastus olla tõlkijatele heldelt ja kiiresti maksnud, mis kirjastuse hilisemat käekäiku silmas pidades end küll kurjasti kätte tasus. Raamatuid trükiti Berliinis, kus see odavam oli ja sinna palgati korrektoriks Sillaotsa õde Erna, kellega tõlkijal oli võimalik keeleküsimusi arutada. Esimene töö Orgi juures olevat Sillaotsal olnud Jerome K. Jerome'i „Kolm meest paadis“, mida Saluäär peab Sillaotsa üheks õnnestunumaks tõlkeks ning selle humoorikat stiili, mille tõlkija on osanud eesti keelde tuua, imetlusväärseks (Saluäär 1987: 677). Kirjastuses olnud töö tempo märkimisväärne. „Kolm meest paadis“ olla valminud 10. märtsil 1923. aastal ja kohe oli ootamas uus töö, sedapuhku E. de Concourti „Vennad Zemganno“. Et selle käsikiri juba 15. juunil valmis oli (*ibid.*), on tõestuseks Sillaotsa tõepoolest väsimatust töökusest. Lühemaid tõlketöid tegi tõlkija sel perioodil ka ajakirjale Agu ja Noor-Eesti Kirjastusele, millest viimaselt olevat küll olnud väga raske honorare kätte saada (Kruus 2000). Kui Orgi kirjastus juba raskustes oli, müüdi tõlkeoste käsikirjugi teistele kirjastustele, seal hulgas ka Marta Sillaotsa tõlgitud, nt Antoine Prevost d'Exiles'i „Manon Lescaut“, mille tõlke sai kirjastus Valik ja Charles Dickensi „David Copperfield“, mis läks Eesti Kirjanduse Seltsi valdusse (Sillaots 2009: 151). Sillaots meenutab ajajärku nõnda:

Mulle meeldis tõlkimine, see põnev maadlus eri autorite stiiliga ja eesti keele omapärase struktuuriga; kui k-ü „Loodus“ 1929. aastal laiaulatuslikku tõlkeoste väljaandmist alustades mind oma kaastööliseks kutsus, siis vastasin jaatavalt ja olen seitsaadik rõõmu tundnud igast mulle tõlkida antud teosest. (*ibid.* 151–152)

Hiljem on Sillaots ka rääkinud, et tema tempo tõlkijana olevat olnud umbes 10 lehekülge päevas, kuid see polevat kehtinud seesuguste keeruliste autorite ja teoste nagu Thomas Manni „Võlumägi“ puhul. Hoolimata viimase töö keerukusest, olevat just see autor Sillaotsale südamelähendane, sest tal olevat oma stiil, mida näiteks Rollandil pole (Kruus 2000).

Edasi pakkus Sillaots oma teeneid Eesti Kirjanduse Seltsile, loetledes üles oma seniseid olulisemaid töid ning mainides ka, et tõlgiks kõige meelsamini prantsuse keelest. (Saluäär 1987: 677). Seltsist vastati, et prantsuse, saksa ega vene keelest tööd anda ei ole, küll aga pakuti välja hulk teisi keeli, sealhulgas ka inglise keel. 1929. aastal paluti näha pooleliolevat Dickensi „David Copperfieldi“ tõlke käsikirja, mis läbi vaadatuna Sillaotsale tagasi saadeti soovitusel teha parandusi stiili ja õigekeelsuses osas. Olevat kaduma läinud ka huumorit ja lauseosi, paluti kohendada dialoogi (*ibid.*). Käsikirja parandatud esimene

kolmandik ei valminud siiski tõlkija poolt loodetud 1929. aasta jõuludeks, vaid 1930. aasta augustiks. Paraku ei pälvinud see taas heakskiitu ning leiti redigeerimist vajavat. Järgmisena sai Sillaots Eesti Kirjanduse Seltsilt tõlkimiseks prantsuse keelest Maeterlincki „Termiitide elu“ ning käsikirja ennetähtaegselt ära saates varustas tõlkija selle omapoolse põhjaliku selgituse ja tõlkevalikute õigustusega. Siiski leidis EKS-i teaduslik sekretär Daniel Palgi vajaliku olevat käsikirja redigeerida, et prantsusepärased lauseehitused välja rookida, ning redigeerimise tasu arvati tõlkija honorarist maha (*ibid.*). „David Copperfield“ ilmus aga kolmes osas alles 1937. aastal, millele eelnes taas käsikirja läbivaatamine ja redigeerimine, mille kulud kanti tõlkija honorarist (*ibid.* 678).

30ndate majandussurvis jättis oma jälje ka Sillaotsa tõlkijategevusele – tõlketöid lihtsalt polnud enam saada, Eesti Kirjanduse Selts tegeles D. Palgi sõnutsi peamiselt juba olemasolevate lepingutega (*ibid.*). Koondati ka Sillaotsa abikaasa ja pere majanduslik olukord polnud kiita.

1937. aastal ajalehes Uus Eesti Marta Sillaotsa 50. juubeli tähistamiseks ilmunud artiklis kirjeldatakse teda, kui „vaikset väsimatut töönaist“, kellele laekub pidevalt tellimusi „Tartu suurtelt kirjastustelt ja Tallinna teatritelt, kuna ta on üks meie paremaid tõlkijaid prantsuse ja inglise keelest.“ (Uus Eesti 1937: 7). Samuti 1937. aasta mais Eesti Kirjanduse veergudel Alma (Aira) Kaalu sulest ilmunud pikemas Sillaotsa elu ja tegevust käsitlevas ülevaateartiklis mainitakse, et selleks ajaks on tal ilmunud juba üle 30 peamiselt inglise ja prantsuse keelest tehtud tõlke (1937: 228).

30ndad aastad paistavadki silma tohutu tööviljakusega; Marta Sillaotsa tõlkes ilmub hulgaliselt teoseid, ent töötempos kipub viimistlemiseks aega nappima ning see annab ainet kriitiliseks polemiseerimiseks ajakirjanduse veergudel (vt 2.3.).

Tõlketegevus jätkus ka 1940ndail, veel 1939. aastal valmis Dostojevski „Idioot“ ja 1940 R. Rolland'i „Võlutud hinge“ 1. osa. 40ndatel tõlkis Sillaots Dickensi „Pickwick-klubi järelejäänud pabereid“ ning lisaks Aleksei ja Lev Tolstoid, Turgenevit, Simonovi, Gorkit, Kaverinit ja teisi. Autorite valik on mõistetavatel põhjustel Vene kirjanduse poole kaldu. Teatritele tõlkis Sillaots sel perioodil Molière'i, Schillerit, Gorkit jt. Nii kestis töö 1950. aasta arrteteerimiseni. Vangistuses viibimise ajal ilmusid mõnede tõlgete kordustrukid (H. Barbusse'i „Tuli“, M. Twaini „Huckleberry Finn“) – ilma tõlkija nimeta, nagu tollal oli kombeks põlu alla sattunutega talitada. Sillaots redigeeris elu lõpukümnendil üsna palju oma vanu tõlkeid nagu „Thais“ (Saluäär 2009: 169), uutest ilmusid J. Londoni „Valgekihv“, H.

Barbusse'i „Selgus“ ning koos H. Vanaveskiga M. Ponsi „Kingsepp Aristoteles“ (Kuningas 1987).

Literaadi 80. sünnipäeva künnisel märgib Eerik Teder üle 50 tõlgitud teose vene, prantsuse, inglise ja saksa keelest (1967: 795), mille hulka kuulub ka maailmakirjanduse tähtteoseid. Sillaotsa tugevustena toob ta välja autori unikaalse stiili edasi andmist ning erilist märkimist väärivaks peab ta Romain Rolland'i „Colas Breugnoni“ ja „Jean Cristophe'i“ tõlkeid, mille keelt kirjeldab kui „nõtket, rikast ja originaalilähedast“ (*ibid.*). Samuti leiavad artiklis esiletõstmist Th. Manni „Võlumägi“, Ch. Dickensi „David Copperfieldi elulugu“, „Pickwick-klubi järelejäanud paberid“, J. Galsworthy „Forsyte'ide saaga“, R. Martin du Gardi „Perekond Thibault“, G. Flaubert'i „Madame Bovary“ ja I. Turgenevi „Valitud jutustused“.

Reet Krusten kirjeldab Sillaotsa tööd tõlkijana hindamatuna (1967: 297). Tema sõnutsi kuulub tõlkija pärandisse 60 teost ning olulisemate hulgas loetleb ta lisaks Tederi mainitulile ka nõukogude autoreid nagu Simonov, Ehrenburg ja Fadejev. Selles kirjatükis mainitakse ka nõukogude ajal pigem maha vaikida eelistatud põhjendamatut arreteerimist (*ibid.*).

1987. aastal literaadi 100. sünniaastapäevaks on pikema ülevaate Sillaotsa tõlkeloomingust andnud Anu Saluäär, kirjeldades tema ajajärku „meie tänapäevase tõlke sünni ja edenemise“ ajajärguna (Saluäär 1987).

Kui peatuda Sillaotsa tõlkijakäekirjal ja tõlkimispõhimõtetel osana eeltoodud tänapäevase tõlke kujunemise ajajärgust, saame toetuda Katiliina Gieleni põhjalikule uurimistöole tema eksplitsiitsest ja implitsiitsest tõlkepoetikast (Gielen 2012: 104–117). Peeter Toropi poolt kasutusele võetud määratlused tähistavad eksplitsiitsena tõlkija tõlketoreetilisi printsiipe, mis on tema poolt sõnastatud artiklites, kriitikas jne, ning implitsiitsena põhimõtteid, mida ta ise tõlkijana oma tegevuses järgib (Torop: 1999: 45–46). Kuna Sillaotsa tegevusest kirjandus- ja tõlkekriitikuna tuleb põhjalikumalt juttu töö järgmises osas, peatume eelnimetatud uurimusele tuginedes siinkohal lühidalt implitsiitsel poetikal ehk sellel, milliseid põhimõtteid tõlkija oma töös ise järgis.

Selgub, et Sillaots on pidanud oluliseks säilitada autori stiili ja lauserütmi, mis avaldub mõningatel juhtudel originaalkeele struktuuri nähtavusena (Gielen 2012: 112) ning mitmetimõistetavustega tõlkes, ent pole eeldatavasti põhjustatud valest arusaamisest. Ta püüab vältida leksikaalseid liialdusi, väldib sõnade lisamist ja mitte-eestipäraseid lahendusi (*ibid.* 113).

tõlkijana otsis Sillaots originaali seatud raamistikus ideaalset sisu ja vormi edastamise viisi sihtkeele vahenditega. Sillaotsa jaoks jääb tõlge ikka ja alati tõlkeks, kuid mitte originaali varjuks ja

jälgendamiseks, vaid originaalist erinevaks tekstivormiks – millekski, mille tõlkija on uuesti loonud ja kus tõlkija autorsus märgitakse enesepositsioneerimisega eessõnas. (Gielen 2012:114)

Nõukogude ajal toimetati paljusid Sillaotsa 20.–30. aastate tõlkeid üle; seda tegi ka tema ise, kuid põhjus polnud ainuüksi eeltoodus, vaid kindlasti ka muutunud keele- ja tõlkenormides. Küllap oli tõkeloo algupoolel, veel kujunevate keeletraditsioonidega kultuuriruumis, piir võõrapärase ja oma vahel hägune ning kindlad seisukohad välja kujunemata.

Marta Sillaotsa tegevust tõlkijana on kõik hilisemad uurijad üksmeelselt pidanud suureks panuseks Eesti tõlkelukku ning kultuuri tervikuna. Katiliina Gielen toob välja 60 alates 1919. aastast tõlgitud kirjandusteost, millest alates 1990. aastast on uuesti välja antud 19 (*ibid.* 104). Sillaotsa tõkelooming vahendas meile arvukalt maailmakirjanduse klassikat. Anu Saluääre sõnutas „tema [Sillaotsa, minu täiendus — K.S.] tõlgitud kapitaalteosed aitasid matsirahvast (või kadakarahvast) erudeeritud eesti ja Euroopa rahvaks kujundada“ (2013: 63).

2.3. Marta Sillaots tõlkekriitikuna

Marta Sillaots kui naine, kes juba 20. sajandi algul end kirjutamisega elatas – alustas ta ju oma kirjanduskriitilist tegevust juba 1912. aastal Eesti Kirjanduse esimeses numbris (Sillaots 1912: 36–39) – on märkimisväärne nähtus meie kirjandusloos. Tema tegevusest publitsisti ja kirjanduskriitikuna annab hea ülevaate Ilmamaa kirjastuse 2012. aastal välja antud kogumik „Kirk ja kavalus“. Raamatu eessõnas ütleb Hando Runnel, et Sillaots oli eesti ajakirjanduses „intervjuu kui žanri, kui lihtsalt oma karakterile sobilik, võib-olla ebateadlik, aga ikkagi avastaja ning alustaja.“ (Runnel 2012: 8). Samuti on tema sulest ilmunud arvukalt kirjutisi ühiskondlikel teemadel, eriti haridus- ja kasvatusküsimustes. Käesoleva magistritöö kontekstis peatume Sillaotsa tõlkekriitikal, mis Ilmamaa Eesti Mõtteloo sarja kuuluva teose kaante vahele pole mahtunud, ning sellel, millised tõlkimist puudutavad põhimõtted sellest välja kooruvad.

Saamaks läbilõiget Sillaotsa tegevusest tõlkekriitikuna, oleme vaadelnud ühel tema aktiivsema tegevuse kümnendil, aastatel 1930–1940, Eesti Kirjanduse veergudel avaldatud tõlkearvustusi, mida lisaks Eesti algupäraste kirjandusteoste ülevaadetele Sillaotsa sulest üpris arvukalt ilmus. Mainitud kümnendil avaldas ajakiri tema tõlkearvustusi 23 korral ning vaatluse all olid enamasti tõlked prantsuse ja inglise, aga ka hollandi ja taani keelest. Tema

kriitikat avaldasid loomulikult ka teised väljaanded, ent Eesti Kirjandus kõige arvukamalt. Kuigi suurema osa kirjutiste mahust võtab enamasti enda alla algupärase teose kirjanduslik analüüs, jätkub enamikul juhtudel rearmuuri ka tõlkele, seda eriti siis, kui tegu on arvustaja meelest mitte kõige õnnestunuma tööga.

Sillaots heidab tõlkijatele ette mitmelaadilisi möödalaskmisi. Tema tähelepanu pälvib vähene lugupidamine algupärandi suhtes, mis avaldub selle „õhkkonna labastamises“ ning „eksimustes algupärandi stiilivaimu vastu“ (1930a: 84). Tõlkijale heidetakse ette, et ta pole suutnud jääda „algupärandi tasapinnale“ (1930c: 198). Taunimist leiab ka originaali lausete väljajätmine, isegi kui seda on tehtud kõlbluse põhimõtetest lähtuvalt (1930e: 245). Marta Sillaots avaldab ühes arvustustest kahetsust, et tõlke kaudu ei jõua lugejani originaali prantsusepärase stiili ja võrdleb tõlget ja originaali üsna kujundlikult „herbaariumieseme ja lillega“ (1934a: 334). Teisel puhul aga leiab negatiivsena välja toomist just „stiili tugev prantsuspärasus“ (1932a: 568). Juhud, kui originaali stiili on suudetud edasi anda, on samuti äramärkimist leidnud, olgu siis kirjeldatuna rahuldavana (1930h: 535), autori kõiki voorusi edastavana (1931b: 186), või tunnustust vääriva püüuna „säilitada algupärandi stiili iseärasusi“ (1930b: 143). Suurt heakskiitu leiab tõlkija katse valada algupärandit uude vormi, „uueks kunstiteoseks sulatada“ ja „puhuda tõlkesse elavat hingeõhku“ (1933: 42).

Terase pilguga vaatab Sillaots ka tõlgete keelelist külge. Kohati pole sõnakasutus tema meelest sobilik (1930a: 85), mõnel tõlkijal on aga „eesti keel võimatu, kubiseb keelevigadest, nii halba keelt kohtab tõlkekirjanduses harva“ (1930c: 198) ning leidub tõlkeid, mille „eesti keel kirendab vigadest“ (1930h: 535). Liiga kergekäeline sõna-sõnaline tõlge, „kui on häid omakeelseid väljendusvõimalusi“ pälvib samuti kriitikat (1932a: 568). Tõlkija ideaaliks aga peaks arvustaja sõnutsi olema „painduva, omapärase ja õilsa eesti keele loomine.“ (*ibid.*). Sõnavaralised ebatäpsused ja väärtused ning ülemäärane võõrsõnade kasutamine on eriti taunitavad populaarteaduslikus noortele mõeldud kirjanduses (1934b: 383).

Positiivsena leiavad keelelises ja sõnavaralises küljes ära märkimist tõlke soravus (1930d: 200), enamikul juhtudel ka keeleuundused (1930e: 245), millega pikib oma tõlkeid Johannes Aavik. Tõsi küll, ebasobivatena mainib Sillaots muude seas ka näiteks selliseid tänapäeval kodunenud sõnu nagu 'malbe' ja 'nördima', kuid teisel heidab Aavikule ette just liiga vähest uudissõnade tarvitust (1932a: 568). Kiiduväärsed on kriitiku meelest tõlkele lisatud sõnaseletuste loendid (1931b: 292), tõlke leksikaalse külje „võrratu rikkus ja mitmekesisus“, mis „sõnavara poolest jätab algupärandist rikkama mulje“ (1931d: 379–380),

teisal aga just see, et tõlkija autori lohakat sõnakasutust pole tõtanud parandama, vaid et tal on õnnestunud „eesti lugejaskonnale anda igas suhtes võltsimatu Stendhal laitmatult heas ja võltsimatus eesti keeles“ (1939: 374) või et tõlkija on osanud valida just sobivad mahlakad rahvapärased ütlemsed (1930b: 134).

Lauseehitus jõuab vaatluse alla sagedamini siis, kui sellele on midagi ette heita. Enamasti pälvib Marta Sillaotsa halvakspanu võõrapärane lauseehitus, millest tõlkija vähesese pühendumuse traagelniidid läbi kumavad (1930a: 84, 1932a: 568). Ühes arvustustest leiab kriitik lauseehituse olevat koguni „grotesksuseni ulatuvalt kohmaka“ (1930c: 198).

Sillaotsa meelest on oluline tõlketööst läbi kumav hool ja armastus ning seda või selle puudumist peab ta vajalikuks ka välja tuua (1930a: 84, 1931a: 118, 1931d: 379, 1933: 41). Erilist tähelepanu peab Sillaotsa arvates ilmutama tõlkides noortele ning sellisel puhul on möödalaskmised ükskõik millistes tõlke aspektides lubamatud (1932b: 639, 1934b: 383).

Kokkuvõtvalt võib öelda, et Sillaots oli tundliku keelenärviga arvustaja, kelle silma riivas lihtsama vastupanu teed minev võõrapärane sõnavara ja lauseehitus, andes tunnistust tõlkija vähesest pühendumisest ning hoolest. Kas võime näha selle põhjusena tema kujunemisaastate saksa ja vene mõjude taustal võrsunud sügavat eestimeelsust? Autori stiil, see rasketisõnastatav nähtus, pidi olema edasi antud nii palju kui võimalik omakeelsete vahenditega, mille leidmine tõlkijalt muidugi head stiilitunnetust nõudis. Vajakajäämised selles leidsid ka äramärkimist. Sillaotsal ei puudunud aga ka uuendusmeelsus – J. Aaviku keeleuuendustesse suhtus ta ju hoolimata teatavast kriitilisusest siiski pigem positiivselt. Lausa vigane ja ebatäpne eesti keel aga valmistas arvustajale juba tõsist pahameelt. Heade tõlgete puhul ei olnud Sillaots kiidusõnadega kitsi. Kõik, mis vähegi tunnistust väärís ning tõlkija pühendumisest tunnistust andis – autori stiili meisterlik edasiandmine, sõnavaraline rikkus – leidis kindlasti ka esile tõstmist.

Karmim arvustamine võis kaasa tuua arvustaja enese tõlketööde teravdatud tähelepanu alla sattumise, sest eks leidnud arvustatavad, et kriitiku enese töö peab sel juhul laitmatu olema. Vaadeldaval kümnendil Eesti Kirjanduse veergudel avaldatud Sillaotsa enese tõlgitud tööde arvustused ning tema väitlus Bernard Lindega, mis samuti kõnealusesse perioodi jääb, võimaldavad põgusa pilguheidu ajastu tõlkealastesse tõekspidamistesse ja sellesse, kas ja kuidas Marta Sillaots oma töödes neist tõekspidamistest kriitikute arvates kinni pidas.

Marta Sillaotsa üpris teravatooniline kriitika Balzaci „Isa Goriot“ tõlkijate Bernard Linde ja Arma Kristeni aadressil Eesti Kirjanduse 1930. aasta teises numbris vallandas

tõlkijate pahameele ja vastureaktsiooni ajakirja järgmistes numbrites. Sillaotsa meelest oli tõlkes rohkesti ebatäpsusi, mis tulenesid „vähesest lugupidamisest algupärandi suhtes“ ning ebapiisavast „hoolest ja armastusest“ töö vastu. Kriitik süüdistas tõlkijaid „algupärandi õhkkonna labastamises“ ning „eksimustes selle stiilivaimu suhtes“. Soovida jätkvat ka eesti keel, eeskätt selle lauseehitus ja sõnakasutus (1930a: 84). Ajakirja ülejärgmises, neljandas numbris esitab Bernard Linde oma vastulause, milles süüdistab Sillaotsa lugeja valedetele jälgedele juhtimises, mis põhjustatud tema halvast prantsuse keele oskusest. Väiksemad vead aga tuleks solvunud tõlkija meelest pigem kirjastuse korrektori arvele panna (1930a: 208).

Üsna pea, ajakirja 1930. aasta järgmises ehk viiendas numbris, võtab Bernard Linde vaatluse alla Marta Sillaotsa tõlgitud Henri Barbusse'i „Põrgu“. Linde leiab, et originaali mitte just esmajärgulisi väärtusi pisendab veelgi tõlge, millest „pole kohati aru saadavgi, mida autor on tahtnud öelda“ (1930b: 246). Samuti peab ta oluliseks mainida, et Sillaots pea pooli prantsuse keelest tehtud tõlkeid arvustab ning on neis vägagi kriitiline, „nõudes täpsust ning leides teiste tõlgetes vigu sealtki, kus neid mõnikord tõepoolest ei olnudki.“ (*ibid.*). Nõnda võtab Linde tõlke osadeks lahti, leiab, et tõlkija kõigi vigade loetlemine läheks liig pikale (seda siiski pea kolmel leheküljel tehes) ja küsib, kuidas seesugune töö ilmuda sai.

Juba samas numbris saab enda kaitseks sõna ka tõlkija Marta Sillaots, kes ütleb, et tõlkides on tema „eesmärgiks olnud ühelt poolt täpsus, teiselt poolt veatu eesti keel; peamiselt aga algupärandile vastav stiilirütm: tõlke hingestamine“ ning avaldab lootust, et ehk on ta seda mõne oma tõlke puhul vähehaaval ka suutnud (1930f: 250). Samuti avaldab autor kahtlust, et Linde arvustust on kannustanud peamiselt kättemaks „Isa Goriot“ tõlke kriitika eest. Sillaots peab vajalikuks esitada ka oma arvustamispõhimõtted, mille hulka kuulub „eesti kirjanduse huvid“ silmas pidamine, mitte soov tõlkijale isiklikult „jämedusi ütelda“. Just viimane näib aga Sillaotsa meelest olevat Linde eesmärgiks. Samuti viitab Sillaots Linde sulest Loomingu veergudel ilmunud E. Zola „Therese Raquin“i tõlke arvustusele (tõlkijaks muidugi Sillaots), millest kumab läbi samasugune „arvustuslik sääsekurnamine“ (*ibid.*).

Samasse ajakirjanumbrisse mahub veel teinegi vastulause, taas Sillaotsa oma ja sedapuhku Linde „Vastuväidetele „Isa Goriot“ tõlke arvustamise puhul“ (1930g: 255). Selles lühikeses kommentaaris peab Sillaots vajalikuks juhtida tähelepanu veel mõnele prantsuse keele vääritlemist puudutavale üksikasjale, milles Linde end süüdi ei tunnistanud.

Tõlkearvustused polnud alati siiski nii kirglikud ja teravad. Vaadeldud kümnendil ilmus eelmainitud Henri Barbusse'i „Põrgu“ käsitlusele lisaks veel kolm arvustust, milles

vaadeldi Marta Sillaotsa enese tõlgitud teoseid (J. Verne'i „Kapten Granti lapsed“, R. Kiplingi „Kim“ ning R. Rollandi „Colas Breugnon“). Üpris kriitiliselt suhtub arvustaja Ants Oras Kiplingi „Kimi“ tõlkesse, kus möönab, et Sillaotsa tõlge on küll „võrdlemisi ladusalt loetav, kuid Kiplingit tõlkes ära ei tunne“ (1934: 523). Samuti heidetakse tõlkijale ette, et see pole näinud küllalt vaeva „lakooniliste ja ilmekate vastete otsimisega“ (*ibid.*) Oraski heidab Sillaotsale ette, et olles ise „õigegi karm teiste tõlkijate töö arvustaja“, peaks ta oma tõlgete suhtes olema eriti tähelepanelik ja hoolikas (*ibid.* 524). „Kapten Granti lapsed“, mis ilmus lühendatud tõlkes, leitakse arvustaja A. Vaigla poolt „meie oludele kõigiti vastuvõetav olevat“ ning raamatule lisatud sõnastikki pälvib arvustaja heakskiidu (1933: 457). Hoopis kiitev on aga 1936. aasta septembrinumbris A. Aspeli sulest ilmunud kirjutis „Colas Breugnonist“, mida autor koguni parimate viimasel ajal ilmunud tõlketeoste hulka arvab, avaldades tõlkijale tunnustust „suure sõnavaralise rikkuse“ ning „originaali täieliku stiiliilme aimata laskmise“ eest (1936: 430).

Eeltoodust näeme, et Marta Sillaotsa positsioon Eesti kirjandusmaastikul nii tõlkija kui arvustajana kinnistus just kolmekümnendail. Sillaotsale anti meelsasti arvustada ka kehvemaid töid, sest hoolimata kohatisest teravusest püüdis ta siiski olla õiglane ning on teada, et just erapooletuse säilitamise huvides püüdis ta ka vältida isiklikke tutvusi autorite-tõlkijatega (Kruus 2000), mis sellegipoolest tekkisid. Richard Roht olla kriitilisema arvustuse korral lausa sõimukirju saatnud, Aadu Hint aga kartnud, et pärast Sillaotsa võimalikku negatiivset retsensiooni keeldutakse teda edaspidi avaldamast (*ibid.*).

20. sajandi algupoolel hakati tõlkimist kui žanri väärtustama, käsitlema omaette kunstiliigina (Sütiste 2009: 912) sellest sai vahend eestlaste Euroopa kultuurrahvaste hulka toomiseks (Lange 2015: 12). „Eesti keel kandis tõlkes ositi keeleuuenduslikku, lähtekeele semantikast üle kantud tähendust.“ (*ibid.*) Võrdlemisi tulised debatid Eesti Kirjanduse veergudel annavad tunnistust meie toonase tõlketegevuse aktiivsusest ning põhimõtete ja jõujoonte kujunemisest, mida mõned literaadid ka ühtseteks käsitlusteks püüdsid vormida. Nii ilmus ajavahemikul 1930–1940 Eesti Kirjanduse veergudel ka mitu artiklit, mis püüdsid kokku võtta tõlkekirjanduse ja tõlkimise üldisemaid suundumusi ning sõnastada põhimõtteid. Need olid 1931. aasta detsembrinumbris Ants Orase „Mõtteid tõlkekirjanduse puhul“ (609–617), 1932. aasta esimeses ja kolmandas numbris August Palmi „Kuidas tõlgitakse meil ja kuidas peaks tõlkima“ (1932a: 20–28, 1932b: 123–131) ning August Annisti „Meie iseseisvusaegne tõlkeklassika ja Eesti Kirjanduse Selts“ 1939. aasta viiendas numbris (198–

221). Väljapoole vaadeldavat kümnendit jääb 1927. aastal Loomingus ilmunud Gustav Saare „Kunstipärasest tõlkest“ (751–757), mis on esimene põhjalikum ülevaade õhtumaisest tõlkeloost ning katse mõtestada tõlkimise olemust ja selle eesmärgi.

Ometi ilmneb ajakirja väitlusi vaadeldes, et tõlkeormid ja põhimõtted olid veel kujunemisjärgus; vaidlustes püüti oma põhimõtteid maksma panna, ent puudus kindel ja väljakujunenud autoriteet, millele/kellele toetuda. Ka keelenormid olid kujunemas ning polnud üheselt selge, mis on väär, mis õige. Paistab siiski, et teatud persoonid olid sel maastikul oma tegevusega suutnud endale kindlustada autoriteetsema positsiooni. Ütleb Sillaotski ühes arvustuses, et tõlke kvaliteeti „näitab juba tõlkija nimi“ (1931e: 539). Selliste persoonide hulka, kelle arvamusega arvestati, kuulus kindlasti ka tema ise.

Kirjas Helmut Joonuksile Rakkesse nendib Marta Sillaots 1957. aastal pisukese kibedusega: „Mis puutub minu teostesse, siis on oma väärtuse kaotanud just see osa minu toodangust, mida ma kunagi pidasin oma „elutööks“, s.t. arvustused, artiklid ja monograafiad „Eesti Kirjanduses“, „Loomingus“ ja mujal.“ (Joonuks 1987). Küllap võis repressioone kogeda saanud inimesele toona tõepoolest nii tunduda, kuid meie kultuuri- ja tõlkeloo raamatusse on Marta Sillaots kirjutanud mahuka peatüki.

3. Charles Dickens „Pickwick-klubi järeljäänud paberite“ tõlge. Kontekst ja tekst

Järgnevalt võtame vaatluse alla Marta Sillaotsa viimase mahukama tõlketöö – Charles Dickens „Pickwick-klubi järeljäänud paberid“, mille tõlge valmis Sillaotsa elu hilisemal poolel 1946. aasta lõpul ja 1947. alguses ning ilmus trükist 1948. aastal, seega juba uue riigikorra tingimustes. Seetõttu oleme võtnud vaadelda ka ajastu sotsiaalset konteksti – mil moel olid muutunud olud mõjutanud tõlkegevuse erinevaid aspekte, kuidas tõlge valmis, missugune on raamatu 1948. aasta väljaanne koos selles sisalduvate metatekstidega. Nii tegeleme sotsiaalse põhjuslikkusega ehk sellega, miks on see tõlge sündinud just selles asjas ja kohas (Pym 1998: ix–x). Tegu on ka Sillaotsa viimaseks jäänud suurema tõlketööga enne tema vangistamist 1950. aastal; pärast vanglast vabanemist ja kojujõudmist 1955. aastal tegeles tõlkija valdavalt oma varasemate tööde kohendamisega. Tõlketeksti analüüsis vaatleme, kas ja kuivõrd peegeldub selles implitsiitselt Sillaotsa 1930ndatel väljakujunenud ning eelpool vaadeldud eksplitsiitne tõlkepoeetika ning kuidas tõlge tänapäeval vastu kajab.

3.1. Charles Dickens „Pickwick-klubi järeljäänud paberite“ tõlge. Ajastu kontekst

1940. aasta juunisündmustega muutus riigikord Eestis, ent täisvõimsuse saavutas ideloogiline masinavärk pärast sõda, kui sai selgeks, et nõukogude võim on Eestis selleks, et jääda. „Laine põhi“ (Olesk 2003: 465) – periood, mil stalinism end kultuuriski kõige järsemalt manifesteeris –, jõudis kätte 1950.–1953. aastal, ent on selge, et ideoloogiline pööre oli toimunud juba varem. Julgeme siiski oletada, et enne „laine põhja“ jõudmist, vahetult sõjajärgsetel aastatel, polnud ideoloogiline surve veel oma haripunkti saavutanud ning valitses, kasutades Maie Kalda Madis Kõivult laenatud terminoloogiat, veel „järel-eesti aeg“ (Kalda 2001: 572) – periood, mis Kalda määratluse järgi kestis 1944. aasta sügisest kuni 1948. aasta lõpuni. Sel ajal kirjutas nii algupärast loomingut kui ka tõlkis siiski veel valdavalt „vana kaader“ (*ibid.*), sest vene keelt, millest tõlkimine valdavaks sai, oskasid esmajoones tsaariajal koolis käinud inimesed. Mitmetel kirjanikel õnnestus avaldada oma Eesti Vabariigi ajal ilmunud sotsiaalkriitilisemaid teoseid, kuid ei läinud kaua, kui algasid arreteerimised, Siberisse ja siseisolatsiooni saatmine ning teoste avaldamisest keeldumine, st avalik häbistamine (*ibid.* 573), mis saavutas oma haripunkti „laine põhjas“.

Sel perioodil algas süstemaatiline „uue“ kirjanduse, sh tõlkekirjanduse ülesehitustöö, mille käigus „istutati, siirati, paigutati sinna kohale, kus varem oli olnud eesti kirjandus, lumelaviinina kasvava hooga võõraid tekste, õieti võõrast tekstitootmise malli“ (Olesk 2003: 465). Seesugune tegevus algas suuremalt jaolt just 1945. aastast. Oli hulk kirjanikke, kes püüdsid kohaneda ja uute meeleoludega kaasa minna, oli neid, kes sunniti vaikima ja leidsid väljundi tõlkimises ning neid, kes püüdsid tavapärast elu oma parema äranägemise ja tõekspidamiste järgi jätkata.

Nõukogude võimu taastamise esimesed aastad olid siiski leebemad ja vähemate piirangutega kui 50ndate algus (Mandel 2009: 9) ning kirjandusmaastikku kujundasid veel eelmise riigikorra ajal tegutsenud ja tuntuks kogunud inimesed nagu Nigol Andresen, Paul Viiding, Johannes Semper jt. 1944. aastal emigreerus suur osa Eesti Vabariigi kultuuritegelastest. Neid aga, kes Saksa okupatsiooni ajal olid Eestisse jäänud, tabasid juba alates 1949. aastast repressioonid (*ibid.* 10). Oskar Kuningas, kes Marta Sillaotsa isiklikult tundis, meenutab üht kohtumist temaga 1944. aastal, kui Narva oli just nõukogude vägede kätte läinud. Sillaots ütles siis kindlasõnaliselt: „Mis ka ei juhtuks, mina jään oma rahva keskele, oma kodupaika Nõmmele.“ (1987: 309). See otsustas paraku ka tema saatuse.

Selleks, et Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee suuniseid ka kirjandusse viia, loodi mitmeid institutsioone. Nõukogude Eestis said nendeks Eesti Nõukogude Kirjanike Liit, selle juurde loodud Noorte Autorite Koondis (kontrollimaks ka noori literaate, kes veel kirjanike liidu liikmed polnud) ja kirjanike liidu parteialorganisatsioon, kuhu kuulusid parteilastest kirjanikud (Mandel 2009: 12). 1940. aastal loodi üleliidulise tsensuuriameti Eesti filiaal ehk ENSV Kirjandus- ja Kirjastusasjade Peavalitsus (Aesma 2005: 25).

Ideoloogiline surve kirjanikele hakkas tugevnema 1946. aastal, mil EK(b)P Keskkomitee esimene sekretär Nikolai Karotamm oma sõnavõtus Eesti Nõukogude Kirjanike Liidu esimesele kongressile kongressile lausus: „Nõukogude Eesti kirjanike ja kirjanduse ülesanded, selle kirjanduse sisu ja eesmärgid määratakse ära kommunistliku partei ja nõukogude võimu poliitikaga, meie töörahva poliitikaga, ta sihtide ja eesmärkidega.“ (1947: 4).

Ain Kaalep kirjeldab toonast õhustikku nõnda:

Ma ei suuda esimeste sõjajärgsete aastate kultuurisituatsiooni iseloomustada kuigi hõlmavalt. See periood, mis tipnes õudse ja absurdse 1949. aastaga, oli äärmiselt vastuoluline. Ei ole kahtlust, et paljud juhtivad isikud püüdsid siiralt anda oma parima, püüdes säilitada vana head humanistlikku vaimsust, kuid samal ajal töötas Stalini-Beria süsteem juba täie koormusega, täites ja ületades massiliste

arreteerimiste plaani ning ettevalmistusi tehes küüditamisele. Igauhele, kes teadlikult või ebateadlikult ei loobunud loogilisest mõtlemisest, oli selge, kui naiivne on sellises surmavarju orus unistada inimlikust kultuurist. Aga ikkagi: midagi muud ei jäänud üle. (1997: 537-538)

Oluliselt vähenes algupärase eesti ilukirjanduse väljaandmine. Kui kümnendil 1929–1939 moodustasid tõlked 15% välja antud kirjanduse üldmahust, siis perioodil 1940–1954 oli tõlkekirjanduse osakaal juba 49% (Monticelli 2011: 168). Seesugune areng näib kinnitavat Itamar Even-Zohari hüpoteesi tõlgete osakaalu hüppelisest suurenemisest ühiskonna pöördelistel aegadel (Monticelli 2011: 168). Monticelli toob aga välja olulise erinevuse – kui tõlketeaduses märgib seesugune tendents enamasti suunda suurema avatuse poole, siis Nõukogude Eesti puhul see paika ei pea. Perioodil 1940–1954 (välja arvatud Saksa okupatsiooni aeg) tõlgiti 86% kõigist tõlketeostest vene keelest. Aastal 1948, mil ilmus „Pickwick-klubi järeljäänud paberite“ tõlge, ilmus kokku 77 tõlketeost, millest 55 (72%) vene keelest, 8 (10%) teiste Nõukogude rahvaste keelest ning 14 teost muudest keeltest (Möldre 2005: 99 — viidatud Monticelli 2011: 169 kaudu), nende hulgas ka mainitud „Pickwick-klubi järeljäänud paberid“ inglise keelest Marta Sillaotsa tõlkes. Selline tõlkemahtude proportsiooni muutus ei olnud sugugi ühiskonna suurema avatuse näitaja, vaid hoopis isoleeris inimesi nii muust maailmast kui oma minevikust (Liivaku 1989: 467).

Tõsiasi, et Marta Sillaots Dickensi „Pickwick-klubi“ tõlkijaks sai, pole seega ajastu kontekstis sugugi enesestmõistetav. See kõneleb „järel-estis aja“ suhtelisest leebusest, aga ka sellest, et Dickens oli ühest küljest arvatud klassikute hulka ja seega „turvaline“, teisalt aga sobivalt kriitilise realismi kui kirjandussuuna esindaja ning kuulus Nõukogude kirjandussse sobivate välisautorite hulka, hoolimata sellest, et „Pickwick-klubi“ ei ole nimetatud kirjandusvoolu stiilipuhas esindaja.

3.2. Charles Dickensi „Pickwick-klubi järeljäänud paberid“. Tõlke valmimine

Marta Sillaots tõlgib Charles Dickensi „Pickwick-klubi järeljäänud pabereid“ 1946. aasta lõpupoolel ja 1947. aasta alguses. Põhjus, et kirjastus selle teose tõlke välja anda otsustab, on seletatav muu hulgas ka George Orwelli 1940. aastal avaldatud artiklikatkega: „hiljem on marksistlik kirjanik T.A. Jackson teinud südikaid ponnistusi, et esitada Dickensit verejanulise revolutsionäärina. Marksistid peavad teda peaaegu marksistiks, katoliiklased peaaegu katoliiklaseks, ja mõlemad proletariaadi [...] eestvõitlejaks.“ (Tarand: 2012). Seesuguseid

ponnistusi näib olevat teinud ka nõukogude kirjandusteadus, rõhudes Dickens'i ühiskonnakriitikale. Meie vaadeldavas teoses see küll väga copperfieldlikult või twistilikult ei avaldu, ent tänu Dickens'i üldisele ühiskonnakriitilisele hoiakule peeti tõlget siiski avaldamiskõlblikuks. Põhjustest, miks „Pickwick-klubi järeljäänud paberid“ 1948. aastal ilmuda said, tuleb juttu ka teose 1948. aasta väljaannet käsitlevas peatükis (vt 3.3.).

Inglise keele positsioon oli Eesti kultuuris hakanud esimese iseseisvusaja lõpupoole kõvasti tugevnema – 1936. aastal oli inglise keel kuulutatud koolides esimeseks võõrkeeleks, vastukaaluks seni valitsenud saksa ja vene keelele (Lange 2009: 151), ning inglise keelest tõlgiti järjest rohkem. Perioodil 1918–1940, mida on nimetatud inglise kultuuriruumi astumise algaegadeks, tõlgiti inglise keelest umbes nelisada teost (*ibid.*), sealhulgas nii ajaviiteromaane kui klassikaks saanut, ning Marta Sillaotsal oli just viimase valdkonna eestistamisel oluline roll. 3834 inglise keelest tõlgitud lehekülge (*ibid.* 155) sel perioodil asetab Sillaotsa inglise keelest tõlkijate pingerea etteotsa. 1940. aastal olukord muutus ning valdavaks sai tõlkimine vene ja teiste Nõukogude rahvaste keelest (vt 3.1.). Teistest võõrkeeltest tõlgiti oluliselt vähem. Sillaotsa inglise keele oskuse kohta teame, et selle omandas ta iseõppijana ning alustas sellest tõlkimist juba üsna oma tõlkijatee hakul. Suurbritannias Sillaots käinud ei olnud. 1945.–1949. aastatel olevat Marta Sillaots tõlkinud 11 raamatut (u 3700 lehekülge) (Kuningas 1987: 311).

„Pickwick-klubi“ kallal tööle asudes elas Marta Sillaots ikka oma majas Nõmmel, Valguse tänaval ja tema kodus käis hoolimata perenaise tööga hõivatuses vilgas seltsielu. Külastajate põhituumiku moodustasid toonase Tallinna 10. Keskkooli (Nõmme Gümnaasiumi) noored. Pole kuupäevaliselt teada, millal kooli toonane direktor Nikolai Rimmel, keda Ain Kaalep kirjeldab kui veel eelmise riigikorra vaimu kandvat „eesti haritlaskonna suurepärase esindajat“ (1997: 539), tegi Marta Sillaotsale ettepaneku – millele viimane olevat meelsasti nõusoleku andnud – humanitaarringi juhendama hakata, kuid viide sellele pärineb juba 1946. aastast (Kuningas 1987: 309). Erinevate allikate põhjal kuulusid nimetatud ringi Vidrik Kivilo, kes tegutses mõnda aega Sillaotsa mitteametliku erasekretärina (Kuningas 1987: 310), Juhan Kahk, Eino Tamberg, Evi Puskar, Leili-Maria Kask, Naata Raudsep, Valmen Hallap, Aime Õngo, Lembe Õngo-Hiedel, Kulno Süvalep. Keskkooli ajal humanitaarringi kuulunud noortest suundus nii mõnigi Tartusse edasi õppima ning sel moel sugenesid sidemed Tartu ja Tallinna noorte vahel. Just nõnda, tänu oma kursuseõele Evi

Puskarile, sattus Marta Sillaotsa noorte sõprade ringi 20aastane Ain Kaalep (Kaalep 1997: 539).

Humanitaarringi tegevus toimus suuresti Sillaotsa kodus, kus „tädi Marta“ või „Magister“, nagu noored teda kutsusid, mõtles välja huvitavad ülesandeid ja aruteluteemasid. Näiteks tuli kord võrrelda Marxi ja Spengleri ajalookontseptsioone – Ain Kaalepi sõnutsi oli juba sellises ülesande püstituses „süüteo koosseis“ täiesti olemas“ (*ibid.*) – või kirjutada luuletus juhendaja antud teemal, milleks kord anti „Kollane tuba“ – just nõnda nimetati Sillaotsa kabinetti, kus ta ka külalisi vastu võttis (*ibid.* 540). Noored tundsid end tema seltsis vabalt, ta ei sundinud iial oma arvamusi peale vaid „oskas [...] probleeme loovatele noortele oma vaikselt ja märkamatu viisil sisendada neid tõdesid, mida ta ise oluliseks pidas – kultuuritraditsioonide järjekestvus, vaimsete huvide lai haare, usinus, nõudlikkus enda ja teiste vastu“ (Kivilo: 1969: 1279),

ta istus juures, pakkus kohvi, küpsiseid ja sigarette, naeris kaasa ja tundis end ilmselt hästi. Me saime aru, et me teda kuidagi ei tüüta. Ta oli üks meist. Vanusevahe oli kadunud, autoriteet muidugi säilis, aga see oli isegi pigem vanema õe, kui ema oma. [...]. Koos olid need, kes austasid üht head, lahket ja tarka inimest ja tundsid tema juures olles seda soojust, mida tollases maailmas näis nii vähe olevat. (Kaalep 1997: 541)

Hiljem, kui Marta Sillaots 1950. aastal vangistati „noorsoo kõlbelise rikkumise eest“ (vt 2.1.), pälvisid halvakspanu ka mõned tema humanitaarringi kuulunud noored nagu Lembe Õngo-Hiedel ja Ain Kaalep, keda Magnus Mälk, toonane kirjanike liidu juhatuse sekretär 1950. aastal mõnitavalt „kosmopoliidikesteks“ tituleeris (1950: 532-533). Ain Kaalep aga mäletab, kuidas teda 1949. aasta kevadel Tartu kirjanike majas üle kuulati ning õige sõbralikult küsiti: „Eks ole, see Marta Sillaots teid ikka natuke mürgitas ka?“ (1997: 536).

Lisaks Nõmme noortele külastasid Marta Sillaotsa „kollast tuba“ muidugi ka teised kultuuriinimesed. Nende hulka on kuulunud Maret Käbin, Lennart Meri, Ruth ja Boris Mirov, Erast Parmasto, Hans Trass, Karin Kask, Ellen Liiger, Olav (Olev) Eskola ja paljud teised. Külalisteraamatutest on näha, kui võrd elav oli literaadi seltiselu. Tihedat külaliste vastuvõtmise rütmi silmas pidades tekib muidgi ka küsimus, kuidas jõudis Sillaots sedavõrd produktiivselt töötada („Pickwick-klubi“ tõlge valmis vaid mõne kuuga) ning kuidas – nagu kaasaegsete mälestustest ning külalisraamatu sissekannetest järeldada võib – täpselt tema noored sõbrad teda töös aitasid. Oma töövõime kohta on ta küll kord Oskar Kuningale öelnud järgmist:

Minu päevarežiim on lihtne. Tõusen hommikul vara, teen suvel tiiru aias, et jälgida lillede õitselepuhkemist, ja istun pärast kohvijoomist laua taga kuni keskpäevani. Lõunasöögi järel puhkan,

kuid kell 17 alustan uuesti. Kui ma hommikupoolikul tõlkisin vene keelest, siis õhtupoolikul vahelduse mõttes kas inglise või saksa keelest. Ongi kogu saladus. (Kuningas 1987: 311),

ent pidevat külaliste vastuvõtmist ei mainita siin sõnagagi. Tõlke käsikiri pole paraku säilinud, seega saame siinkohal välja tuua selle vähese, mis nimetatud raamatu tõlkimise kohta erinevates allikates leida võib.

Nõnda mäletabki Ain Kaalep, kuidas lõpetati „Pickwick-klubi“ käsikirja tõlkimine „Vidrik Kivilo sekretäri, mina mingi isehakanud konsultandi osas. (Muide on minu soovitusel Sam Welleri sõnavarasse sattunud sõna „ülesseleiutus“ – enne oli lihtsalt „väljamõeldis“; olin hirmus uhke, et tõlkemeister mu soovitusel heaks kiitis!)“ (1997: 541). Sellest annab ka tunnistust märke külalisraamatu sisekaanel, dateeritud 1. veebruariga 1947: „Kell 4.35 lõppes (hommikul) „Pickwick““¹.

Külalisteraamatust toome ära veel teisedki „Pickwick-klubi“ puudutavad sissekanded:

- Aastapäeva „järelpäeva“ tähistatakse hirmsa rahapuuduse, kohutava tööhulga („Pickwick“, „Kriis“) ja mõnesuguste pisukeste mittemõistmiste tähe all. [...]. Vidrik 7. nov 1946.²
 - Mis siis tuli, seda ma hästi ei mäleta. Aga peale seda hakkas Kresku ette lugema Pickwick klubi tõlget. Noh, teate, see oli palju-palju enam kui Berta Rucki „Tuhmunud pärl“, eriti too armastuse koht. See on, noh, ma ei tea... Kolm meest paadis oli ka ju kena... aga... Nojah, igatahes me kõik naersime (forte fortissimo) nii mis naerdud sai. [...]. Olav³
 - Niisiis jääme peamiselt ootama Pickwicki taasilmumist pärast „Kriisi“, mis täpselt kuu aja pärast näeb maailmavalgust või täpsemalt maailmavalgus teda. Loodame, et see meile mitte valurahaks ei kujune vaid auhinnaks. Kulno 4. XII 1946 kell 21.11 min.⁴
 - 2) Ants rääkis [mitteloetav, minu täiendus — K.S.] seoses Pickwickiga, meie Pickwickist seoses [mitteloetav, minu täiendus — K.S.] [...].
- 7) Mina – ajasin möla, lugesin Pickwicki ja Nuganna-Grullat, [...] Kulno 14. dets. 1946.⁵

¹ Eesti Kultuurilooline Arhiiv (EKLA), f 243, m 6: 1, l 2p.

² EKLA, f 243, m 6: 1, l 71p.

³ EKLA, f 243, m 6: 1, l 74.

⁴ EKLA, f 243, m 6: 1, l 75p.

⁵ EKLA, f 243, m 6: 1, l 77.

- Pickwicki lõpetamisest näib olevat möödunud igavik (tegelikult 13 päeva). Kuna ma tegeliku lõpetamise puhul olin täitsa segane (vt pliiatsiga tehtud sissekanne käesoleva raamatu alguses), siis püüan nüüd, peale toredat puhkust olla vähem segane kui siis ja siia kirjutada midagi mõistlikku (hm! mina ja mõistlik!), mis oleks seoses selle teosega.

*

Dickens on demokraat, demokraat parimas mõttes. Võrreldagu Mr. Pickwickit ja Mr. Wellerit! Kuigi Mr. Weller on Mr. P-st üle elukogemuste ja vaimuteravuse poolest, korvab seda tema (Mr. P) väarikus ja soliidsus, au on *grand seigneur*. Võrdselt hästi suhtub ta peremehesse ja teenrisse. (Järg tuleb) 14. veebr: 47 [Arvatavasti Vidrik Kivilo, minu täiendus — K. S.].⁶

- Peale pikki kannatusteed on „Pickwick-klubi“ I nüüd lõpuks ometi ilmunud. Küll sai ta vaeseke rännata Tartu ja Tallinna vahet, aga nüüd on 10 eks. laual, kaunistatud pildikese ja eessõnaga, varustatud rikkalike erupsioonirikaste seletustega. Viimaks ometi! Küll on teda oodatud, päevast päeva ja kuust kuusse, aga nüüd on ta siin – käega katsuda ja silmaga vaadata. Eks ole naljakas tunne? 2. aprill 1947 [Arvatavasti Vidrik Kivilo, minu täiendus — K. S.].⁷

Ehkki mitte otseselt tõlke valmimisega seotuna, mainib „Pickwick-klubi“ ka Oskar Kuningas:

Ikkagi üllatas mind tõsiselt, kui M. Sillaots 1948. aasta kevadel mulle lahke naeratuse saatel kinkis enda tõlgitud Ch. Dickensi „Pickwick-klubi järelejäänud paberid“ I köite. Raamatu oli toimetanud Georg Meri ja varustanud selle klassikaliste lahtimõtestava essepärase eessõnaga. (Tahtmatult küsid: miks me maailmakirjanduse klassikute tõlkeid enam nüüd ei varusta selliste lugejat abistavate sissejuhatustega?) (1987: 311)

Üpris väheste allikate põhjal, mis „Pickwick-klubi järelejäänud paberite“ tõlkimise kohta on säilinud, võib väita, et hoolimata muutunud keerulistest ühiskondlikest oludest valmis tõlge siiski veel eelmise riigikorra õhustikus, kindlasti aga elava seltskondliku lävimise tingimustes, mille järgi tõlkes aimata võib. Seesugune lähenemine, kus tõlke kohta oli seltskondlikus ringis võimalik arvamust avaldada ning tõlkijale lisaks teistelgi oma panust anda, ei ole kahtlemata päris tavaline tõlkimispraktika.

⁶ EKLA, f 243, m 6: 1, l 85 –l 85p.

⁷ EKLA, f 243, m 6: 1, l 85p.

3.3. Charles Dickensi „Pickwick-klubi järelejäänud paberite“ 1. osa tõlge. 1948. aasta väljaanne

Marta Sillaotsa külalisteraamatusse 1. veebruaril 1947 tehtud võidukas sissekanne (vt 3.2.) annab tunnistust „Pickwick-klubi järelejäänud paberite“ tõlkimise lõpetamisest. Sama aasta 2. aprillil tehtud sissekanne sedastab raamatu ilmumist, millest pärast Tallinna ja Tartu vahel reisimist on ometi 10 eksemplari laual. Küllap oli nende esimeste eksemplaride näol tegu 1. osa proovipartiiga, sest lugejateni 10 200 eksemplaris jõudnud raamatu tiraaž anti 1948. aasta väljaande andmete järgi trükkida 28. jaanuaril 1948. aastal ning ilmus samal aastal kirjastuse Ilukirjandus ja Kunst väljaandes.

Siinkirjutaja kasutuses on selle tiraaži ENSV Teaduste Akadeemia Keskraamatukogu templiga köide, millel toonaseid traditsioone silmas pidades tõlkija ja vastutava toimetaja Georg Meri nimi viimasel leheküljel koos muu raamatu väljaandmist puudutava infoga. Selles köites on tõlkija nimi ka kustutamisest pääsenud – toiming, mida põlu alla sattunud ja ideoloogiliselt ebakindlate tõlkijate puhul stalinismi hiilgeaegadel sageli kohaldati.

Väljaanne on varustatud vastutava toimetaja eessõna ning joonealuste ja raamatu lõppu koondatud seletavate märkustega, mis metatekstidena omaette rearuumi väärivad, andes informatsiooni teose ilmumise ja ja sotsiaalse konteksti kohta. Kõnekas on juba fakt, et eessõna ei kirjutanud tõlkija ise – varemalt oli Sillaots seda enamasti ikka ise teha võinud.

Eessõna on 13-leheküljeline ja koosneb kuuest osast, millest esimeses käsitletakse Charles Dickensi elukäiku, peatudes teose kontekstist lähtuvalt olulisematel seikadel ja paikadel. Näiteks Chatham linnakeses, kus olevat möödunud kirjaniku lapsepõlv, leiavad aset ka mõned „Pickwicki“ sündmused (Meri 1948a: 5). Pikemalt peatutakse teismelise Dickensi töötamisel saapamäärdetehases, sellal kui isa ülejäänud perega võlavanglas oli (*ibid.*), mis olla jätnud noormehe hinge sügava jälje. Kuna sellest perioodist eessõnas korduvalt juttu tehakse (*ibid.* 12), võime aimata nõukogude ideoloogiast kantud soovi näidata Dickensit kui sobiva sotsiaalse taustaga kirjanikku ning hukka mõista kapitalistliku ühiskonnakorraga kaasnevaid institutsioone nagu võlavangla. Sarnased seosed tekivad paratamatult ka Dickens edasise elukäigu kujutamisega – tema tööst parlamendireporterina peetakse vajalikuks välja tuua pidevat reisimist Suurbritannia eri paigus, mille käigus ta kohtub paljude lihtsate inimestega (mainitud aines jõuab ka Pickwicki lehekülgedele) ning hoolimata vähesest haridusest omandab ometi palju elutarkust. „Tal on olnud võimalus pidevalt jälgida ühiskondlikke

vahekordi nende sõlmpunktides ja liiklussoontes.“ (*ibid.* 6). Seesugune õppimine elust enesest on nõukogude proletaarse ideoloogiaga igati sobiv.

Eessõna teises osas keskendutakse „Pickwick-klubi järelejäänud paberite“ saamisloole, selle ilmumisele igakuiste vihikutena, varustatuna Robert Seymouri humoristlike joonistustega, klubi ideel romaani lähtekohana, aga ka kirjaniku loodud karakteritel. Märkimist väärib tõdemus, et just „lõbusa Londoni cockney Sam Welleri“ (*ibid.* 9) ilmumine tegelaskujude hulka toob teosele tõelise edu.

Kolmanda osa teemaks on 12. peatükis intriigi sõlmimisega seotud muutused teose sisus. Esialgu mitte just suurt sümpaatiat äratav „kohtlane ja veidrik“ (*ibid.* 10) mr Pickwick muutub targaks ja õilsaks, Dickens loobub ka Pickwick-klubist, mille viimane mainimine leiab aset 11. peatükis (*ibid.*).

Süžee võetakse vaatluse alla eessõna neljandas osas, kus nenditakse, et sellel on tegelikult teisejärguline roll. Hoopis olulisem on see, mis sündmustiku taga peitub (*ibid.* 11). Siin mainib Georg Meri „koomilise momendi õilistamist“ (*ibid.*), mis ei ole romaanis küll eesmärk omaette, vaid „tõstetud vennaliku lähenemise vahendiks [...], headuse ja siiruse läte“ (*ibid.*). Siitpeale võtab eessõna üpris mõõdukas ja rahulik-objektiivne stiil veidi lennukama tooni kui romaani peamine ülesanne väidetakse olevat: „levitada rõõmu inimliku üheõiguse kuulutajana ühiskonnas, milles elajalik võitlus olemasolu eest oli vaba võistluse nime all tõstetud põhiprintsiibiks!“ (*ibid.*). Samuti peatutakse selles osas Dickensil tundlikkusel, mis seletatav lapsepõlve valusate kogemustega (*ibid.* 12) ning mis kirjutamisel muundub hüperbolismiks ja on tuvastatav tema karakteriloomes (mr Pickwicki muutumine teose vältel). Dickensil karakterite olulise joonena aga tuuakse välja just nende usutavus. „Dickensil kujud võivad olla üleloomulikud, aga nad käituvad nii, nagu see on omane inimestele [...] vastavast ühiskondlikust kihist.“ (*ibid.* 12–13). Peetakse vajalikuks rõhutada ka, et kuigi Dickensil puuduvad massid, on tema karakterid ometi sotsiaalsed (*ibid.* 13) – asjaolu, mis nõukogude kontekstis kindlasti rõhutamist väärib. Ära märkimist leiab ka „Pickwick-klubi“ kuulumine kirjandusklassikasse, et teos on lugejaid paelunud juba sada aastat (*ibid.* 12) ning et selles „on elu esitatud romantiliselt kahepaiksena, kahes sfääris, millest üks on fantastiline nagu karikatuur, teine aga läbi ja läbi realistlik.“ (*ibid.* 13).

Eessõna viiendat osa võiks tinglikult nimetada ideoloogiaosaks, sest siin paljastatakse Dickensil kirjanduslikud vajakajäämised, nagu Manor Farmi idülliline kujutamine, mis kuulub „fantastilisse sfääri“ (*ibid.*). Inglise tegelikkuse kirjeldamiseks tuuakse sisse „raskekahurvägi“

– Karl Marx ja Friedrich Engels ning viimase „Töölisklassi seisukord Inglismaal“, milles räägitakse „suurstreikidest ja töölisliikumise verisest mahasurumisest Yorkshire’is“ (*ibid.* 14). Kui ruumis on Dickensil kõik realistlikult detailideni elutruu, siis ajas „jätab realism teda maha“ (*ibid.*). Eessõna autor selgitab siiski, et

kapitalistliku korra vastuolulisus ei jää tema eest varju. See projekteeritakse olustikku, kus ta esineb inimeste veidrusena, ebasiirusena, kurjusena. Et kehtivas kapitalistlikus ühiskonnas, kus on käimas lakkamatu võitlus olemasolu eest, niisugused omadused paratamatult peavad esinema, see järeldus on jäetud lugeja teha. See esitusviis on täielik vastand Balzac’i teravalt lahkavale ajaloolisele ja sotsiaalsele analüüsile. [...]. Ruumis esineva kirjeldamisel on ta hoolas ja täpne; aja suhtes aga ta on hooletu. [...] Järjekindel realism kui loominguline distsipliin pole talle omane. (*ibid.* 14–15)

Edasi tuuakse välja Manor Farmist „vähem idüllilised paigad, kus siiruse asemel on laiutamas ebasiirus, elurõõmu asemel ebaõiglase ühiskondliku korra ängistav surve.“ (*ibid.* 15). Valimised on „üheõigusluse groteskne eitamine“ (*ibid.*), kohtusüsteem eirab õiglust ja võlavangla isikuvabadust (*ibid.*). Usulised liikumised nagu „Pickwick-klubis“ mainimist leidev metodism „esineb kui hingelise siiruse masendav allasurumine silmakirjalikkuse ja omakasu poolt“ (*ibid.*). Dickens toob välja küll seesuguste nähtuste grotesksuse, kuid „satiiri ei seota reaalsete ühiskondlike protsessidega, käimasoleva klassivõitlusega, ja ta jääb väliseks.“ (*ibid.*). Samuti on tegelased ise „olukorra analüüsimisel tagasihoidlikud“ (*ibid.* 16). Selle osa kokkuvõtteks nendib Meri: „Dickensis esineb teadvus kehtiva korra vastuoludest, kuid ta ei näe neist muud pääsu kui Manor Farmi utoopilisse idüll.“ (*ibid.*).

Viimases osas nimetatakse Dickensit siiski progressiivseks autoriks, kes suudab näidata „olguigi väikekodanlikus üldinimlikus üldistuses, et kapitalismile rajatud maailmakorra juures tallatakse valgustusaja vendlus-ideed armutult jalge alla“ (*ibid.*) ning kapitalistlikud haid löikavad kasu heade ja siiraste inimeste arvelt. Eessõna autor õigustab kirjanikku ka sellega, et temalt telliti koomiline teos, ent õnneks ei jäänud Dickens pelgalt tegelaste välise koomilisuse juurde, vaid nende koomika tekib süütusest ja vooruslikkusest ning just sellele tänu satuvad nad alatasa äpardustesse (*ibid.* 17). Lõpetuseks jääb kõlama siiski terav kapitalistliku ühiskonna kriitika: „Mida võib arvata head ühiskonnast, kus tegelikkuse ees pääsevad mõjule mitte head ja süütud, vaid omakasupüüdjad ja kurjad!“ (*ibid.* 18). See, et teoses puudutatud nähtustest nii mõnedki on Inglise ühiskonnas muutunud või kaotatud (võlavanglad) ei kõiguta siiski ühiskonna alustalasid, sest „on kerge kaotada võlavanglaid, kuid sellest hoolimata püsib klassiühiskonna säilinud osas ikka veel elajalik egoism; on kerge parandada kohtuprotseduuri, kuid raske kehtima panna õiglust; on kerge parandada parlamendivalimiste menetlust, kuid raske maksma panna vendlust.“ (*ibid.* 18).

Kõlama jääb tõdemus, et see, mis Dickensile jäi vaid utoopiliseks ideaaliks, on nüüd tänu klassivabale ühiskonnale realiseerumas Nõukogudemaal (*ibid.*).

Kõnealusele väljaandele on lisatud kaht liiki kommentaare – Dickens'i enda joonealused, mida on vaid neli, ning tekstis numbritega tähistatud ja raamatu lõppu koondatud toimetaja seletavad märkused, mida on kokku 129. Joonealustest märkustest kaks on kohe romaani esimesel leheküljel ning seletavad Pickwick-klubi liikmete nimedele lisatud lühendeid, kolmas lisab selgituse mr Pickwicki ning mr Jingle'i vestluse juurde, milles viimane mainib juulirevolutsiooni ning mida joone all kommenteeritakse nii: „Tähelepanuväärne näide mr Jingle'i kujutlusvõime prohvetlikust jõust; see kõnelus toimus aastal 1827, ja juulirevolutsioon aastal 1830.“ (*ibid.* 33). Märkimisväärne on ka neljas joonealune märkus, milles lugejale selgitatakse järgmist lauset: „Surmamõistetud roimaril on Newgate'is niisama hea õu puhta õhu hingamiseks ja liikumiseks nagu maksujõuetul võlgnikul Marshallsea vanglas.“ (*ibid.* 402). Selgitavas märkuses öeldakse selle kohta: „Newgate'is on parem. Kuid see kõik on minevik, ajad on muutunud ja vanglat ei ole enam olemas.“ (*ibid.*). Need autori enese lisatud kommentaarid sobisid väga hästi teose 1948. aasta väljaande ideoloogilisse konteksti.

Üpris arvukad ja üksikasjalikud on raamatu lõppu koondatud ja Georg Meri poolt koostatud seletavad märkused, millest valdav enamus puudutab Inglise kultuurispetsiifilisi elemente. Peter Newmarki kultuurispetsiifiliste elementide tüpoloogias (1988: 95) on esindatud pea kõik kategooriad: loodus ja geograafia, materiaalne kultuur (rietus, toit, hooned, transpordivahendid jne), ühiskondlik kultuur, organisatsioonid, tavad (ka poliitika ja kunstiga seonduvad), aga lisaks ka pärisnimed ning mõningad keelelised elemendid. Samuti on selgitatud Dickens'i biograafia ja romaani enesega seonduvat ning mõned märkused seletavad lahti tekstis esinenud viiteid muudele kultuuridele.

Geograafilisi paiku puudutavad märkused selgitavad enamasti lugejale nende asukohta. Toogem siinkohal vaid mõned näited: Hampsteadi tiigid (1948b: 583); Londoni omaaegsed agulid nagu Hornsey, Highgate, Brixton ja Clamberwell (*ibid.* 583); linnaosad nagu Pentonville (*ibid.* 585) või Borough (*ibid.* 591); linnad nagu Stroud, Clatham, Bromton (*ibid.* 586), seal hulgas ka väljamõeldud (mida lugejale märkuses mainitakse) nagu Muggleton; sillad nagu Rochester (*ibid.* 586) või Waterloo (*ibid.* 594); arvukad kõrtsid ja võõrastemajad nagu Suure Valge Hobuse võõrastemaja (*ibid.* 598), Haraka ja Kännu trahter kui autori väljamõeldis (*ibid.* 597) jne.

Palju on selgitatud materiaalse kultuuri elemente, mille hulgas on vähem riietust puudutavat – küllap seetõttu, et need on tõlkijal õnnestunud sobivate eestikeelsete vastetega edasi anda. Selgitatud on aga romaani ilmumisaegset kaelarättide kandmise moodi meestel (*ibid.* 584) ning juustest leinasõrmuse tegemise kommet (*ibid.* 599). Toitu ja jooki esindavad näiteks punss (siin ja edaspidi toodud näidetes kirjaviis muutmata) (*ibid.* 596); brändi (*ibid.* 585) aga ka hõõgvein, mis tolleaegsele eestlasest lugejale nähtavasti tänapäevaselt tuttav ei olnud (*ibid.* 587); õunasort Ripstone-peping (*ibid.* 589); ka pulmakoogi tükkideks lõikamine (*ibid.* 600) jne. Transpordivahendeid, erinevaid kaariku- tõlla ja vankritüüpe on samuti selgitustega varustatud – Commodore (reisjatetõld, milles Dickens ise olevat sõitnud) (*ibid.* 586), avatud kattega pooltõld (*ibid.* 588), neljahobuse-tõld (*ibid.* 590) jne. Hoonete tüübid nagu *lodge* (*ibid.* 599) ja hall (*ibid.* 592) on samuti esindatud. Muudest esemetest ja nähtustest veel telk-voodi (*ibid.* 589), mille puhul tegu baldahhiinvoodiga – sõna, mida toona ilmselt ei tuntud; Warreni saapaviks (*ibid.* 591), millel seos Dickensi elukäiguga; kaupmeeste toad kõrtsides (*ibid.* 593) jne.

Ühiskondlik kultuuri moodustab suure hulga seletavatest märkustest. Esindatud on ametid-tegevusalad nagu pealekaebaja (*ibid.* 585) – enne politseireformi Londonis tegutsenud erariietes „informaator“, tummnäidendite näitleja (*ibid.* 587), kuningliku majesteedi volinikud (*ibid.* 596) jne. Lahti on seletatud aunimetusi-tiitleid, nt Esquire (*ibid.* 583), Sir (*ibid.* 584); raha- ja mõõtühikuid, nt guinea (*ibid.* 587), sovereign (*ibid.* 587), pint (*ibid.* 585), miil (*ibid.* 588) jne; seltskondlike mängu-tantse nagu kriket (*ibid.* 589), tantsusamm pussett (*ibid.* 601), kostümeeritud koosviibimised (*ibid.* 593), lihavõttenäidendid (*ibid.* 588) jne; traditsioone nagu puuvõõriku all suudlemine (*ibid.* 601) ja jõuluaegne tursakala pakikasti poetamine (*ibid.* 600); ühiskondlikke institutsioone, nt Marshallsea võlavangla (*ibid.* 598) seos Dickensi biograafiaga, Newgate'i register (*ibid.* 599), korporatiivne linn (*ibid.* 590); usulised liikumised ja toimingud nagu metodistlik liikumine (*ibid.* 598), leerilaste õnnistamine piiskopi poolt (*ibid.* 595); ajaloolised ja kirjanduslikud isikud, nt Alexander Selkirk (*ibid.* 587), hiiglane Blunderbore (*ibid.* 589), Spencer Perceval (*ibid.* 599) jne.

Kuna nii mõnedki romaani tegelaste nimed omavad tähendusi, on sedagi püütud lugejale seletada. Seesugusteks nimedeks on näiteks Walker ja Trotter (*ibid.* 594). Selgitatud on ka mõnede nimede päritolu, nt Fitz-Marshall (*ibid.* 594) ja tava neid mitteametlikumas kõnepruugis lühendada nagu „P., mu kallis“ (*ibid.* 593). Kui tõlkija on jätnud mingil põhjusel

mõne pärisnime või selle komponendi tõlkimata, on taas lisatud kommentaar, näiteks Clatham Barracks (*ibid.* 587) või Leather Bottle, Cobham (*ibid.* 592).

Selgitusi vajavateks on peetud ka mõningaid keelelisi elemente, näiteks idiomaatilisi väljendeid nagu ninast sikutamine (*ibid.* 588), „pickwicklik tähendus“ (*ibid.* 584) või kaardimängu võitu tähistav *double, single* ja *robber* (*ibid.* 589); levinud lühendeid *p.m.* ja *a.m* (*ibid.* 598); rahvapäraseid keelendeid nagu ühe tegelase kõnepruugis esinev *walker* (*ibid.* 600) jne.

Eraldi liigi moodustavad romaani ülesehituse ja tegelaskonnaga seotud kommentaarid, mille hulgas on seesuguseid, milles selgitakse teose esialgse ilmumise asjaolusid (*ibid.* 583), peategelase välimust esialgselt kavandatuna ja hiljem (*ibid.* 583–584), Sam Welleri kokni kõnepruuki (*ibid.* 591), kohta tekstis, kus viimast korda Pickwick-klubist juttu tehakse (*ibid.* 592), peatükki, kust „algab alles romaani tõeline sõlm“ (*ibid.*) jne. Seletavates märkustes viidatakse ka neile paikadele-nähtustele romaanis, mis Dickensi eluga seonduvad. Mõned seesugused näited on mahtunud eeltoodud kategooriate alla.

Selgitatakse ka tekstis esinenud viiteid muudele kultuuridele ja keeltele. Siia kuuluvad Kreeka jumalad-jumalannad, nt Apollon (*ibid.* 594) ja Minerva (*ibid.*), aga ka samamaised antiikfilosoofid Plato, Zeno, Epikuros ja Pythagoras (*ibid.* 593) (esimesed millegipärast inglispäraselt kirjutatuna); ladinakeelsed väljendid, nt *amicus curiae, ad captandum* (*ibid.* 591); teistest kultuuridest pärit isikud nagu krahv Smoltork, prototüübiks vürst Pückler-Muskau (*ibid.* 594). Toimetaja on ühes kommentaaris toonud koguni paralleeli Eesti kultuuriga. Kui tekstis kirjeldatakse, kuidas väikelinna Muggletoni inimesed on võtnud oma südameasjaks võidelda erinevate pahedega välismaal ja kirjutanud üle tuhande palvekirja orjapidamise vastu Ameerikas, kommenteeritakse seletavas märkuses seda nõnda: „See vastuseadmine meenutab mõningal määral E. Särkava novelli „Tulge appi!“ Oheliku-onu osas esineb siin linnakodanlus, kes küünte ja hammastega kaitses töölistkonna „vaba“ eksploateerimise õigust, koondades oma vähekulukat suuremeelsust kaugetele neegritele.“ (*ibid.* 590). Samuti ei puudu märkuses ideoloogiline alltekst.

Ideoloogilisi lisandusi pole seletavates märkustes küll ohtrasti, ent mõningal määral siiski. Esimeses peatükis on selgitatud kõnekäändu pickwicklik tähendus kui ütlust, „mida tuleb mõista mitte tavalisel, vaid erilisel viisil, kuid nii, et see eriline jääb üsna ebamääraseks. Oletatakse, et selles avaldub Dickensi irooniline suhtumine parlamenti, kus öeldud sõnadel tagantjärele tõlgendamine alati mängis suurt osa.“ (*ibid.* 584). Kus kriitikat

valitseva (kapitalistliku) ühiskonnakorra suunas vähegi näha võis, seal seda ka näha tuli. Teises peatükis, kus tegevusse tuleb arvatav pealekaebaja, selgitatakse selle ameti tausta nõnda:

Enne sir Robert Peeli poolt a. 1829 teostatud politseireformi koosnes Londoni kriminaalpolitsei peamiselt erariides erinevatest „informaatoritest“, keda kasutati ka tollal jõudsalt areneva töölisliikumise vastu. [...]. „Informaatorid“, kes harrastasid ka väljapressimist, olid sügavalt vihatud. (*ibid.* 585)

Põhjaliku kommentaariga on varustatud 18. peatükis advokaadibüroo Dodson ja Fogg mr Pickwickile saaadetud kiri, millega viimasele teatatakse tema vastu esitatud kaebusest abielutöötuse murdmise pärast. Kommentaaris, milles üksikasjalikult selgitatakse seesuguse protseduuri õiguslikke aspekte, on muu hulgas read:

Protsessi õnnestumise korral kaeti kõrge honorar Pickwicki arvel, ebaõnnestumise puhuks oli mrs. Bardellilt nõutatud nn attorney's guarantee [...], mis andis Dodson ja Foggile nõudeõiguse mrs. Bardelli vastu. Selle röövelliku kombinatsiooni tõttu võisid advokaadid takistada kõiki poolte katseid jõuda kokkuleppele enne protsessi algust. (*ibid.* 596)

Nõukogude ideoloogia püüdis igal võimalikul juhul näidata kapitalismi ebaõiglast olemust, mis erinevates ühiskondlikes struktuurides avaldus. Sarnases võtmes seletatakse sama advokaatide tandemi tegevust veelgi, kui selgitatakse, mil moel neil oli võimalik oma klientidelt raha välja pressida ja lisatakse:

Esitades lugejale sääraseid röövellikke võtteid, ei lähtu Dickens ühiskondlikest oludest kui nähtuse põhjusest. Kuid ta annab lugejale üksikasjusse tungiva konkreetse kirjeldusega täieliku võimaluse jõuda otsusele, et säärares õigusemõistmise oludes pidid Dodson ja Foggi riukad esinema loogilise järeldusena. (*ibid.* 597)

Mõistagi ei sobinud religioon sugugi valitseva ideoloogiaga, mistõttu vajas nõukogude inimene selle ilmingutega kokku puutudes kindlasti juhatust. Metodistliku usuliikumist tutvustava märkuse juurde lisatakse muu hulgas ka järgmist: „Liikumine levis vähekultuursel pinnal ja oli Dickensile, kui 18. sajandi valgustajate järglasele, oma usuhulluse ja silmakirjalike kaasnähtustega põhiliselt vastik, mistõttu ta pidaski vajalikuks seda satiirilisel kinni naelutada.“ (*ibid.* 598).

Näeme, et eessõna näol on tegemist tublisti ideoloogiliselt laetud tekstiga, mis peab lisaks autori kohta käivale informatsioonile ja teose saamisloole suunama lugeja pilku ning aitama tal loetut õigesti mõtestada. Selgitavates märkustes ei ole siiski ideoloogiast lähtuvaid täiendusi palju. Kindlasti oleks olnud võimalik veel paljusid neist üpris lihtsa vaevaga poliitiliselt kallutada, ent usutavasti on toimetaja seda teinud vaid nii palju kui hädapärast vajalik oli. Võib olla üsna kindel, et just seesugune tõlgendamine võimaldas teose oma ajas tõlkida ja avaldada. Tõsiasi, et eessõna ja kommentaaride autor on tõlkijast erinev, pidi

oletatavasti mõjuma objektiivse ja usaldusväärse ning tasakaalustama tõlkija kaheldavat ideoloogilist kindlust. Siiski näeme, et tegu ei ole siiski veel stalinismi hiilgeajaga, mil väljenduslaad grotesksuseni kujundlikuks puhuti ning üle võimendati (Olesk 2003: 465) ning mil „Pickwick-klubi järelejäänud paberite“ ilmumine oleks olnud märksa ebatõenäolisem.

Teose ilmumist eesti keeles tähistas ka üks arvustus, mis ilmus Villem Altkoa sulest 1948. aasta Loomingu viimases numbris. Selles on suur osa pühendatud Dickensi kujutamisele nõukogude ideoloogiaga sobiva autorina, keda Karl Marx on hinnanud just selle eest, et ta on kujutanud kodanluse kõiki kihte. „Ja kuidas on joonistanud neid Dickens, Thackeray, Charlotte Bronte ja mrs. Gaskell! Täis eneseuhkust, väiklast nõudlikkust, väiklast türanniseerimist ning harimatust“ (Altkoa 1948: 1532). Dickens nähakse eeskätt just Inglise ühiskonna pahede paljastajat, rikaste armututut kriitikut ning rõhutute sõpra (*ibid.*). Altkoa toob välja aga ka selle, et seesugune ülimalt ühiskonnakriitiline suhtumine saab Dickensi loomingus valdavaks alles alates 1837. aastast ning „Pickwick-klubi“ „peegeldab sootuks päiksepaistelisemat õhkkonda, kus valitsevad huumor ja rõõmus naer.“ (*ibid.*). Artiklis puudutatakse teose huumorit ohtrates koomilistes situatsioonides, aga ka tegelaskujude arengut ning ühiskondlike olude suuremat esiletõusu süžee arenendes (*ibid.* 1533), mis selles teoses ometi veel terava kriitika osaliseks ei saa. Oma sõnade kinnituseks toob Altkoa sisse ka Vene kirjandusteadlase T. I. Silmani hinnangu, mille kohaselt on vaadeldav teos „romaan-utoopia“ (*ibid.*), midagi muinasjutulaadset, mis ometi „pole kaugelki irdunud reaalsusest“ (*ibid.*).

Peategelast mr Pickwicki näidatakse justkui don Quijotet oma aususes ja siiruses ümbritsevaga vastuolus olevana, sest „Tolleaegses õhiskonnas pidi inimene oskama valetada, varastada, petta, kõikjal enda huve välja tõsta. Pickwicklased seda ei oska ja seetõttu satuvad oma aususe, avameelsuse ja hingelise väärikuse tõttu järjest veidraisse olukordadesse.“ (*ibid.*)

Rõhutatakse ka, et Pickwick on küll koomiline kuju, kuid ei jagata „kodanlike esteetikute“ seisukohti, et koomiline alati kangest madaldab. „Koomilisus on antud juhul ühiskondlike tavade ning normide kriitikaks.“ (*ibid.*).

Artikli lõpuosas tõdetakse, et „„Pickwick-klubiga“ lõpeb Dickens ühiskondlik illusionism“ (*ibid.* 1534), milles ta vastuolusid huumoriga lepitada püüdis. Samuti nendib autor, et teost on püütud tõlkida varemgi; seda on teinud J. Lille ning ilmus see vaid pooleldi 1907. aastal Postimehes, ent tegu polnud tõsiseltvõetava tööga, kuna autor ei osanud inglise keelt ning tõlkis saksa keele vahendusel. „Seetõttu on „Pickwick-klubi“ ilmumine praegu

võrdne esmakordsele avaldamisele.“ (*ibid.*). Tõlke kohta pole Alttoa pidanud vajalikuks midagi lisada.

3.4. Charles Dickensi „Pickwick-klubi järelejäänud paberite“ 1. osa Marta Sillaotsa tõlkes. Tõlke analüüs

Järgnevalt võtame lähema vaatluse alla Marta Sillaotsa viimaseks suuremaks tõlketööks jäänud Charles Dickensi „Pickwick-klubi järelejäänud paberite“ tõlke, täpsemalt selle esimese osa. Tõlkija eksplitsiitne poeetika, mis avaldub tema kirjutatud tõlkekriitilistes artiklites ja retsensioonides (Torop 1999: 50) ning mille kaudu peegeldus ka ajastu tõlkenorm, on olnud vaatluse all alapeatükis 2.3. Siinkohal püüame vaadelda, kas ja kuidas see avaldub tema implitsiitses ehk oma tõlketekstis sisalduvas poeetikas (*ibid.* 51). Kuna tõlkija eksplitsiitset poeetikat on töös vaadeldud perioodil 1930–1940, uuritav tõlketekst valmis aga aastal 1947, saame sel moel heita pilku ka võimalikele muutustele tõlkija poeetikas ning vaadelda, kas ja kuidas esineb tõlkes muutunud ühiskonnakorra – nõukogude ideoloogia peegeldusi. Sel moel loodame tõlkija implitsiitse poeetika ehk mõned tõlkele omased iseloomulikud jooned ka välja tuua – just kõrvutades „ajastu üldised normid, tõlkija enda poolt sõnastatud põhimõtted ning tõlketekstis varjuvad põhimõtted, mis tuleb kõigepealt rekonstrueerida“ (*ibid.*). Mõistagi ei ole seda võimalik teha pelgalt sihttekstist vastuseid otsides, vaid kõrvutades algupärandit tõlkega (*ibid.* 63), mistõttu on esitatavale eelnenud algupärandi ja tõlke täiemahuline kõrvutav lause-lausedine lugemine. „Pickwick-klubi järelejäänud paberite“ tõlke käsikirja, mis võinuks uurijale tänuväärset materjali pakkuda, kirjandusmuuseumis Marta Sillaotsaga seotud arhiivides paraku ei ole.

Tõlkeloo diakroonilisest aspektist on käesoleva tõlke näol tegu omalaadse nähtusega: originaali ja tõlke ajaline distant on üle 100 aasta, ning üpris suur (70 aastat) on periood ka tõlke valmimise aja ning tänapäeva lugeja vahel. Tegu on kolme erineva kultuuriajaga (*ibid.* 64 – 65). Et teosest on 1997. aastal ilmunud ka kordustrükk ning see on jätkuvalt kättesaadav ka tänapäeva lugejale, on asjakohane tõlget põgusalt vaadelda ka tänapäeva lugeja seisukohalt.

Seesuguse lähenemise puhul tuleb tingimata nentida uurija subjektiivsust. See, mida siinkirjutaja märkab ja oluliseks peab, tuleneb juba tema isiku eripärast, ent nagu märgib Anthony Pym (1998: 37), kätkeb omaenese isiku teadvustamine tõlkeloo uurimise protsessis

ka mitmeid eeliseid – juba kasvõi võimes tunnustada teiste uurijate samasugust subjektiivset õigust märgata ja oluliseks pidada seda, mida meie oluliseks ei pea, või püüda vaadata maailma läbi teiste silmade, enne kui nõustume või vastu vaidleme. Kindlasti ei ole selle töö autori eesmärk hinnata tõlke kvaliteeti, nagu ei peaks see olema ka tõkeloo eesmärk (Torop 1999: 46), vaid püüda eeltoodud võimaluste abil ning eelmistes peatükkides pakutud konteksti taustal kirjeldada seda, mida tõlkija on teinud. Isegi kui kirjeldamise retoorikasse paratamatult teatud hinnangulisust sugeneb, ei ole eesmärk hinnangut anda.

Osas 2.3. andsime Marta Sillaotsa kirjutatud ja Eesti Kirjanduses ühe kümnendi jooksul avaldatud tõlkearvustuste põhjal ülevaate tema kui tõlkija eksplitsiitsest poeetikast. Sellest koorusid välja järgmised Sillaotsa arvates tõlke juures olulised jooned: autori stiili edasiandmine, liigsete võõrapärasuste ja keelevigade taunimine, tõlke soravus ja hea loetavus. Järgnevates osades vaatleme, kuidas Sillaots tõlkijana autori stiili edastas, kas tõlketekstis esineb võõrapärasusi ning kuidas tõlge tänapäeva vaatevinklist näib ja kas selles on mingeidki märke nõukogude ideoloogia avaldumisest. Tõkeloolased on nentinud, et kogu tõlke teksti ja selle probleemide ammendav lahkamine on tõkeloo seisukohalt ülesanne, millest tuleb paraku loobuda (Lange 2015: 27). Piirdume mainitud aspektide käsitlemisel näidetega, mis tõlkija valikuid ja otsuseid iseloomustavad.

3.4.1. Autori stiil ja selle edastamine tõlkes

Mitmed uurijad (nt Wormald 2003: xvi) on Charles Dickensi „Pickwick-klubi järelejäänud paberite“ puhul autori stiili heade avaldumiskohtadena välja toonud põhjalikke kirjeldusi, mis hõlmavad nii tegelasi ja nende välimust kui ka ruume ja olukordi. Dickens loob karakterid ja stseenid otsekui teatrilava jaoks, siin avaldub tema vaatlusoskus ja naturalistlik ajastu detailide kujutamine. Seega on väga oluline, et tõlke vahendusel saaks sellest osa ka lugeja. Seesugused kirjeldused on enamasti väga üksikasjalikud, esitatud pikkade põimlausetena ning, nagu kogu teoski, pikitud koomika ja groteskiga. Mõnedele koloriitsetele tegelastele on omane ka isikupärane kõnepruuk. Nende stiilielementide tõlkimist vaatlemegi alljärgnevate näidete varal. Kuna huumor on teoses läbiv, ei käsitle me seda eraldi, vaid vaatleme selle avaldumist ja edastamist alltoodud kategooriatesse kuuluvates näidetes. Samuti saame nende näidete puhul vaadelda teist Marta Sillaotsa eksplitsiitsesse tõlkepoeetikasse kuuluvat põhimõtet taunida võõrapärasusi.

3.4.1.1. Välimuse, ruumide ja olukordade kirjeldused

Mr Jingle tuuakse lugejate ette teises peatükis ja teda kirjeldatakse nii:

He was about the middle height, but the thinness of his body, and the length of his legs, gave him appearance of being much taller. The green coat had been a smart dress garment in the days of swallow-tails, but had evidently in those times adorned a much shorter man than the stranger, for the soiled and faded sleeves scarcely reached to his wrists. It was buttoned closely up to his chin, at the imminent hazard of splitting the back; and an old stock, without a vestige of shirt collar, ornamented his neck. His scantily black trousers displayed here and there those shiny patches which bespeak long service, and were strapped very tightly over a pair of patched and mended shoes, as if to conceal the dirty white stockings, which were nevertheless distinctly visible. His long black hair escaped in negligent waves from beneath each side of his old pinched up hat; and glimpses of his bare wrist might be observed, between the tops of his gloves, and the cuffs of his coat sleeves. His face was thin and haggard; but an indescribable air of jaunty impudence and perfect self-possession pervaded the whole man. (Dickens 1999: 25)

Tõlkes:

Ta oli umbes keskmist kasvu, kuid tema keha kõhnus ja koibade pikkus tekitasid mulje, nagu oleks ta palju pikem. Roheline kuub oli pääsusabade päevil olnud peen pidurõivas, kuid oli noil ajal ilmselt ehtinud märksa lühemat meest kui tundmatu, sest määrduvad ja luitunud käised ulatusid vaevalt randmeteni. Kuub oli lõuani kõvasti kinni nõõbitud, seljaosa peatse lõhkemisega ohustades; vana sukk, ilma vähimagi märgita särgikraest, kaunistas ta kaela. Ta napid mustad püksid uhkeldasid siin-seal nende läikivate laikudega, mida neile tekitas pikaajaline teenistus, ja olid kahe lipitud ning lapitud kinga kohalt õige kõvasti kinnitatud, et varjata räpaseid valgeid sokke, mis sellegipärast selgesti näha olid. Ta pikad mustad juuksed valgusid lohakakate lainetena välja kummaltki poolt vana, lömmilöödud kübarat, ning paljad randmed paistsid kindakääniste ja kuue käliste vahelt. Tema nägu oli kõhn ja kurnatud, kuid reipa jultumuse ja täielise enesevalitsemise kirjeldamatu ilme iseloomustas kogu meest (Dickens/Sillaots 1948: 31)

Tõlkija lisab siin sihttekstile humoorikat stiilivärvingut sõnaga 'koivad', mis originaaltekstis pole stiililiselt laetud. 'Days of swallow-tails', millega autor tõenäoliselt fraki kandmise moele viitas, on tõlgitud otse 'pääsusabade päevil' ning võib jääda lugejale veidi arusaamatuks, kui pääsukese saba ja fraki vahele kohe pildilist seost ei teki. Autori püüdu luua kontrasti riideesemete kunagise peenuse ja nende praeguse seisu ning kandmisiviisi vahel edastatakse algtekstilähedaselt, nt 'ehtinud märksa lühemat meest kui tundmatu', 'määrduvad ja luitunud käised ulatusid vaevalt randmeteni', 'seljaosa peatse lõhkemisega ohustades', 'ilma vähimagi märgita särgikraest', 'kaunistas ta kaela'. 'Old stock' mida originaalile lisatud selgitavates märkustes on määratletud siiski kui teatavat tüüpi kaelasidet, tõlgitakse kui 'vana sukk'. Tõlkija on lisanud stiilivärvi ka sinna, kus autor võrdlemisi neutraalseks jääb, nt 'his scantily black trousers displayed here and there those shiny patches' – 'ta napid mustad püksid uhkeldasid siin-seal nende läikivate laikudega', sama kehtib ka fraasi 'patched and mended' kohta, mis tõlkes kõlab idiomatiliselt ja värvikavmalt kui originaalis – 'lipitud ja lapitud'. Pisuke tähendusvarjundiline erisus sugeneb ka fraaside 'dirty white stockings' ja 'räpaseid valgeid sokke' vahele, kus originaali kultuuriajastu riietumistava tõlkes sokkide läbi

värskema värvingu saab. Mr Jingle'i juuksed aga ei pääsenud, vaid 'valgusid' kübara alt. Mulje, mille tõlkija persoonist loob, on siiski algteksti lähedane ja mõningad tõlketeksis esinevad originaalist emotsionaalselt laetumad sõnad aitavad kompenseerida originaali mõjusat ja karikatuurset üldmuljet ega näi liigse sekkumisena. Originaali lauserütm ja struktuur on eesti keelde ümber pandud väga ladusalt ja loomulikult, säilitades siiski maksimaalselt autorile omast.

3. peatükis aga kirjeldatakse järgmiselt üht võõrast:

It was a care-worn looking man, whose sallow face, and deeply sunken eyes, were rendered still more striking than nature had made them, by the straight black hair which hung in matted disorder half way down his face. His eyes were almost unnaturally bright and piercing; his cheekbones were high and prominent; and his jaws were so long and lank, that an observer would have supposed he was drawing the flesh of his face in, for a moment, by some contraction of the muscles, if his half-opened mouth and immovable expression had not announced that it was his ordinary appearance. Round his neck he wore a green shawl, with the large ends straggling over his chest, and making their appearance occasionally, beneath the worn button-holes of his old waistcoat. His upper garment was long black surtout; and below it, he wore drab trousers, and large boots, running rapidly to seed. (Dickens 2003: 47)

Tõlkes:

See oli murest kurnatud ilmega mees, kelle kahkjaskollane nägu ja aukuvajunud silmad tuhmide salkudena poole näoni allarippuvate sirgete mustade juuste mõjul tundusid veelgi hämmastavamad kui need looduse poolest olid. Tema silmad olid peaaegu ebaloulikult säravad ja lõikavad, ta põseluud olid kõrged ja esiletungivad, ja ta lõug oli nii pikk ning kõhn, et vaatleja oleks võinud oletada, et ta oma näo liha mingi lihaste kokkutõmbumise varal hetkeks sisepoole kisub, kui poolavatud suu ja liikumatu ilme poleks kuulutanud, et see on tema tavaline välimus. Kaela ümber kandis ta rohelist salli, mille pikad otsad ta rinnal vohasid ja vahete-vahel paistsid ta vana vesti kulunud nööpaukudest. Tema pealistrõivaks oli pikk must ülekuub, mille all ta kandis avaraid pükse ja suuri, õige armetuid saapaid. (Dickens/Sillaots 1948: 53)

Näeme, et tõlkija on esimeses lauses otsustanud tõlkimata jätta sõna 'deeply' ning tõlkes lauseosade järjekorda oskuslikult muutnud, nii nagu eesti keeles loogiline. Looduse aktiivsem roll algtekstis ('*nature had made them*') on omandanud veidi passiivsema ilme ('looduse poolest olid'). '*Matted disorder*' juuste kirjeldamisel on eesti keelde jõudnud pisukese tähendusnihkega 'tuhmunud salkudena', mis mõjub pehmemalt kui 'pulstunud'. Ilmekas detail kirjeldatava näo omapära kohta on tõlkes võrdlemisi täpselt edastatud – 'ta oma näo liha mingi lihaste kokkutõmbumise varal hetkeks sisepoole kisub'. 'Näo liha' millest ehk ka tõlkeaja ja lugeja-aja erineva keelekasutuse märke aimub, mõjub sihttekstis isegi karikatuursemana kui inglisekeelses originaalis. Dickensi stiilile iseloomulik ülespuhutud sõnakasutus armetu või naeruväärse kirjeldamisel on edasi antud sõna '*announced*' puhul, mis tõlgitud kui 'kuulutanud', samasse kategooriasse kuulub ka '*making their appearance*', mis sedapuhku aga tõlkes tagasihoidlikult on tõlgitud 'paistsid'. Sõna '*drab*' on tõlkes nihkesse

lainud ja saanud vasteks 'avaraid', seega läheb kaduma sõna värvitoonitähendus. 'Stragglings' on valitud edastama originaalilähedase tähendusväljaga sõna 'vohama'. 'Surtout' kui 'ülekuub' on ühest küljest adekvaatne tõlge, sest tegu tõepoolest meeste ülerõivaga, ent domineerima jääb kuue kvaliteet, mis seostub veidi lühema ja kergema rõivaga kui oli mantlimõõtu 'surtout'. 'Running rapidly to seed' on tõlgitud sõnapaariga 'õige armetuid', mis annab originaali stiilivärvingut edasi, ehkki ei ole samavõrra idiomaatiline. Pilt, mille tõlkija maalib, on hoolimata väikestest lahknevustest algtekstisarnaselt mõjus, groteskiloovad elemendid säilitatud, laused ladusad.

Sam Weller ilmub esmakordselt lugejate ette kirjeldatuna nõnda:

It was in the yard of one of these inns – of no less celebrated a one than the White Hart – that a man was busily employed in brushing the dirt off a pair of boots, early on the morning succeeding the events narrated in the last chapter. He was habited in a coarse-striped waistcoat, with black calico sleeves, and blue glass buttons: drab breeches and leggings. A bright red handkerchief was wound in a very loose and unstudied style around his neck, and an old white hat was carelessly thrown on one side of his head. There were two rows of boots before him, one cleaned and the other dirty, and at every addition he made to one clean row, he paused from his work, and contemplated its results with evident satisfaction. (Dickens 2003: 130)

Tõlkes:

Ühe sellise võõrastemaja hoovis – see oli kuulus „Valge Hirv“ – puhastas eelnenud peatükis jutustatud sündmustele järgnenud varahommikul keegi mees agarasti pori ühelt saapapaarilt. Seljas oli tal jämedakoeline triibuline vest mustade puuvillaste käistega ja siniste klaasnööpidega, jalas olid pruunikashallid püksid ja riidest säärised. Helepunane taskurätik oli tal väga lõdvalt ja sundimatult kaela seotud ja vana valge kübar hooletult viltu peas. Tema ees oli kaks rida saapaid, ühes reas seisid puhastatud ja teises puhastamata saapad. Iga kord, kui ta puhastatud saabaste ritta ühe paari juurde lisas, puhkas ta oma tööst ja silmitses selle tulemusi ilmse rahuldustundega. (Dickens/Sillaots 1948: 178)

Näeme, et esimeses reas oleva fraasi tõlkimisel on tekkinud lahknevus originaaliga – 'of no less celebrated a one than the White Hart' (seega 'mitte vähem kuulus kui „Valge Hirv“') on tõlkes 'see oli kuulus „Valge Hirv“'. Väga suupärasena aga ka sobiva tõlkena antud kontekstis mõjub sõna 'busily' vastena 'agarasti'. Algupäraselt lause lõpul olnud ajamäärus aga on tõstetud eesti keele loogikat silmas pidades lause keskele. 'Coarse-striped waistcoat' (jämedatriibuline vest) on tõlkes lahutatud kaheks erinevaks omadussõnaks 'jämedakoeline triibuline vest' ning 'calico sleeves' on tõlkes veidi mugandatud 'puuvillased käised'. Sõna 'drab' on sedapuhku tõepoolest värvitoon ning 'leggings' ette on mingil põhjusel tõlkes lisatud täiend 'riidest säärised' ent 'sääriste' puhul on tegu tõenäoliselt eesti keelest leitava parima võimaliku vastega 19. sajandi Inglise meesterõivastuse elemendile. 'Väga lõdvalt ja sundimatult' edastab üsna täpselt originaali 'in a very loose and unstudied style'. Hooletult visatud kübarast algtekstis on saanud lihtsalt kübar, mis on 'hooletult viltu peas'. Lõigu viimasest lausest on tõlkes parema loetavuse huvides tehtud kaks.

Värvikas karakter Job Trotter on kirjeldatud järgmiselt:

'You're a rum 'un to look at, you are,' thought Mr Weller the first time his eyes encountered the glance of the stranger in the mulberry-coloured suit, who had large, sallow, ugly face: very sunken eyes, and gigantic head, from which depended a quantity of lank black hair. 'You're a rum 'un', thought Mr Weller; and thinking this, he went on washing himself, and thought no more about him. (Dickens 2003: 214–2015)

Tõlkes:

„Oled veider sell,“ mõtles mr. Weller, kui tema silmad esmakordselt kohtasid mooruspuumarja-värvilises ülikonnas võõra pilku. Noormehel oli lai, kahkjaskollane, inetu nägu, silmad asetsesid väga sügaval pealuus, pea oli hiiglasuur ja tihedate siledate mustade juustega kaetud. „Oled veider sell!“ mõtles mr. Weller. Seda mõeldes jätkas ta enda pesemist ega mõelnud enam temale. (Dickens/Sillaots 1948: 305–306)

Sam Welleri kokni murre on siin jäänud tõlkijal välja toomata, põhjuseks ilmselt sama tulemust andva registrilise vaste puudumine ja tõlgitud lihtsalt 'oled veider sell'. '*Mulberry-coloured suit*' on tõlgitud täpselt 'mooruspuumarja-värviline ülikond', 'kahkjaskollane, inetu nägu' on originaalilähedaselt edastatud, originaaliga võrreldes veidi enamasõnaliselt ja eksplitseeritumalt tõlgitakse '*very sunken eyes*' – 'silmad asetsesid väga sügaval pealuus'. '*From which depended a quantity of lank black hair*' on tõlkes originaalist veidi neutraalsemalt 'tihedate mustade juustega kaetud'. Originaali viimane lause on tõlkes taas kaheks jagatud.

Dickens kirjeldab üpris põhjalikult ka ruume, milles teose sündmused aset leiavad. Toogem siingi mõned kõrvutavad näited.

Paabulinu kõrtsi teatud ruume on kirjeldatud järgmiselt:

Most people know what sort of places commercial rooms usually are. That of the Peacock differed in no material respect from the generality of such apartments; that is to say, it was a large bare-looking room, the furniture of which had no doubt been better when it was newer, with a spacious table in the centre, and a variety of smaller dittos in the corners: an extensive assortment of variously shaped chairs, and an old Turkey carpet, bearing about the same relative proportion to the size of the room, as a lady's pocket-handkerchief might to the floor of a watch-box. The walls were garnished with one or two large maps; and several weather-beaten rough great coats, with complicated capes, dangled from a long row of pegs in one corner. The mantel-shelf was ornamented with a wooden inkstand, containing one stump of a pen and half of wafer, a road-book and directory, a county history minus the cover, and the mortal remains of a trout in a glass coffin. The atmosphere was redolent of tobacco smoke, the fumes of which had communicated rather dingy hue to the whole room, and more especially to the dusty red curtains which shaded the windows. On the sideboard, a variety of miscellaneous articles were huddled together, the most conspicuous of which were some very cloudy fish-sauce cruets, a couple of driving-boxes, two or three whips, and as many travelling shawls, a tray of knives and forks, and the mustard. (Dickens 2003: 182–183)

Tõlkes:

Suurem jagu inimesi teab, mis laadi kohad on harilikult „kaupmeeste toad“. „Paabulinu“ oma ei erinunud oluliselt selliste ruumide enamikust ehk teiste sõnadega: see oli suur, lagedana näiv ruum (mille sisustus uuemana kahtlemata parem oli olnud) keskel asetseva suure lauaga ja hulga väiksematega nurkades, rohkearvuliste mitmekujuliste toolidega ja vana türgi vaibaga, mis toa

mõõtmatega võrreldes niisama suur oli kui daami taskurätt vahiruumi põrandal. Sein ehtis paar suurt maakaarti, kuna mõned tormidest vintsutatud karedad suured mantlid keerukate keepidega rippusid ühes nurgas pikal nagidereal. Kaminapealset kaunistasid puust tindipott, mis sisaldas sulekontsu ja pooleni vett, teedekaart ja aadressraamat, krahvkonna ajalugu ilma kaanteta ja tähniku maised jääused klaaskastis. Õhk lehkas tubakasuitsust, mille toss kogu toale luitunud pruuni värvingu oli andnud, eriti aga tolmustele punastele eesriiete, mis aknaid varjasid. Riiulil oli hulk mitmesuguseid asju korratult hunnikus. Kõige silmatorkavamad neist olid mõned väga ähmased kalakastmepudelid, paar kutsaripukki, kaks või kolm piitsa ja niisama palju reisisalle, kandmik nugade ja kahvlitega ja sinep. (Dickens/Sillaots 1948: 257–258)

Tõlkija on valinud '*commercial rooms*' eestikeelseks vasteks 'kaupmeeste toad' ja otsustanud mitte kasutada meie kultuuris tuntud 'saksakambrit' – ehk seetõttu, et tegu tundus olevat mitte päris sama nähtustega ning vahest ka soovist mitte tekitada seost Saksa kultuuriga. '*In no material respect*' on tõlgitud 'ei erinenud oluliselt', lauseosasid inglise keeles eraldanud semikooloni asemel kasutab tõlkija paremat sidusust tekitavat sidesõna 'ehk' ning otsustab kasutada humoorikust lisava kiillause 'mille sisustus uuemana kahtlemata parem oli olnud' eraldamiseks sulgusid, mida originaalis eraldavad komad. Humoorikas daami taskuräti ja vahiruumi võrdlus on algsel kujul, ehkki pisut vähemasõnalisena säilitatud ka tõlkes. Ühest kahest maakaardist originaalis on saanud tõlkes lihtsalt paar ja mantlite kirjeldamisel kõlab 'tormidest vintsutatud' veidi dramaatilisemalt kui '*weather-beaten*'. Samade rõivaesemete juures on mainitud ka keepe, mida eesti keeles iseloomustatud detailirohkete asemel originaalilähedaselt kui 'keerukaid'. '*Mantel-shelf*' on tõlkes 'kaminapealne', puust tindipoti hoidjast ('*a wooden inkstand*') on aga tõlkes saanud 'puust tindipott' ja '*stump of a pen*' teiseneb eesti keeles suupäraseks 'sulekontsuks'. Võib ainult oletada, et juhuse tahtel on sõna '*wafer*' jäänud tõlkijale silma kui '*water*' ning seega eesti keelde pandud 'pooleni vett' sisaldava tidipoti sisuna, mis tegelikult lause konteksti silmas pidades siiski poolikut, kirjalt äramurtud (vaha)pitserit ehk pitsatijäljendit tähistas. See tuleb tõenäoliselt panna Marta Sillaotsa väga kiire tööstiili arvele. '*Mortal remains of a trout in glass coffin*' on tõlgitud kasutades forelli tähistamiseks rahvapärast sõna – 'tähniku maised jääused klaaskastis', mis tänapäeva lugeja võib küll kulme kergitama panna, ent konteksti silmas pidades näib sobivat. '*Fumes*' on otsustatud edastada stiililiselt ja emotsionaalselt laetuma sõna 'toss' abil ning '*dingy hue*' kui 'luitunud pruun värving'. 'Eesriided' kardinat asemel on taas üks tõlkeaja ja tänapäevase keelekasutuse erinevuse tunnusmärk. '*Sideboard*' on tõlgitud vähema väärikusega mööbliesemeks 'riiuliks', millel muu hulgas asetsesid ka mõned 'väga ähmased kalakastmepudelid'. Originaalile lisatud kommentaaridest selgub, et '*driving-box*' ei tähistanud siiski mitte tõlkija pakutud kutsaripukki, vaid selle külge kinnitatavat kutsari isiklike asjade karpi. Selle pika lõigu puhul näeme märke tõlkija kiirest tööstiilist, mis ometi

üldise õhustiku eesti keelde toomisele lõivu ei maksa. Viimasest lausest on tõlkes moodustatud kaks.

Advokaatide Dodsoni ja Foggi kontor oli selline:

The clerks' office of Messrs Dodson and Fogg was dark, mouldy, earthy-smelling room, with a high wainscotted partition to screen the clerks from the vulgar gaze: a couple of old wooden chairs, a very loud-ticking clock, an almanack, an umbrella-stand, a row of hat pegs, and a few shelves, on which were deposited several ticketed bundles of dirty papers, some old deal boxes with paper labels, and sundry decayed stone ink bottles of various shapes and sizes. There was a glass door leading into the passage which formed the entrance to the court, and on the outer side of this glass door, Mr Pickwick, closely followed by Sam Weller, presented himself on the Friday morning succeeding the occurrence, of which a faithful narration is given in the last chapter. (Dickens 2003: 259)

Tõlkes:

Härrade Dodson ja Foggi kontor oli pime, kopitanud, mulla järele lõhnav ruum kõrge puutahveldisest vaheseinaga, mis ametnikke lihtrahva pilkude eest varjas; paari vana puutooliga, väga valjusti tiksuva kellaga, kalendri, vihmavarjuhoidja, kübaranagide rea ja mõnede riulitega, millele oli asetatud hulk määrdunud paberi tembeldatud kimpe, vanu puukaste pabersedelitega ja igasuguseid katkisi kivist tindipotte mitmes suuruses ja mitmesuguse kujuga. Klaasuks viis koridori, mis moodustas sissekäigu kontorisse. Väljaspool, selle klaasukse taga seisis eelmises peatükis tõetruult kirjeldatud sündmustele järgnenud reedel mr. Pickwick, kellele kannapealt järgnes Sam Weller. (Dickens/Sillaots 1948: 372)

'Kopitanud, mulla järele lõhnav ruum' avaneb meie ees originaalilähedaselt kõhedusttekitavana 'puutahveldisest vaheseinaga', mis pidi sealseid töötajaid varjama 'lihtrahva pilkude eest' – '*from the vulgar gaze*' – fraas, mis on originaalis ehk veidi värvikam kui tõlkes. Koolon originaali esimeses lauses on asendunud tõlkes semikooloniga. '*Almanack*' vastena on kasutatud sõna 'kalender', mis selle sõna vanemas, talupoegadele harivat lugemisvara pakkavas tähenduses Eesti lugejale küllap 'almanahhist' tuttavam ja arusaadavam, aga võimalik, et ka sisuliselt originaalilähedasem oli. '*Several ticketed bundles of dirty papers*' kui 'hulk määrdunud paberi tembeldatud kimpe', '*old deal boxes*' kui 'vanad puukastid pabersedelitega' (kas siin pole tegu pigem toimikutega) ja '*sundry decayed stone ink bottles of various shapes and sizes*' kui 'igasugused katkised kivist tindipotid mitmes suuruses ja mitmesuguse kujuga' on tõlkes veidi teisenenud. '*Entrance to the court*' on tõlgitud kui 'sissekäik kontorisse', mis võis siiski konteksti silmas pidades olla ka sissekäik kohtusse. Lõigu viimane lause on taas eesti keeles kaheks jagatud ning selle lauseosi eestikeelse mõistetavuse huvides ümber tõstetud. See, kas kastides on pabersedelid või toimikud ei oma üldise atmosfääri kujundamises suurt kaalu. Kirjaniku tekst, millega edastatakse veidi kõhedusttekitav ruumikeskkond, jõuab lugejani originaaltruult sihtkeele voolavuses midagi kaotamata.

Raamatu mitmes episoodis tegevuspaigaks olnud Manor Farmi üht tuba kirjeldatakse nõnda:

The best sitting room at Manor Farm was a good, long, dark-pannelled room with a high chimney piece, and a capacious chimney, up which you could have driven one of the new patent cabs, wheels and all. At the upper end of the room, seated in a shady bower of holly and evergreens, were the two best fiddlers, and the only harp, in all Muggleton. In all sorts of recesses, and all kinds of brackets, stood massive old silver candlesticks with four branches each. The carpet was up, the candles burnt bright, the fire blazed and crackled on the hearth; and merry voices and light-hearted laughter rang through the room. If any of the old English yeomen had turned into fairies when they died, it was just the place in which they would have held their revels. (Dickens 2003: 372)

Tõlkes:

Manor Farmi parim elutuba oli meeldiv, pikk, tumeda seinatahveldisega ruum kõrge kaminasimsi ja nii avara kaminaga, et sellesse oleks mahtunud meie moodne troska ühes rataste ja kõige muuga. Ruumi ülemises otsas, varjuliste astelpõõsaste ja igihaljaste puude lehtlas istusid kogu Muggletoni kaks kõige paremat viiuldajat ja ainuke kandlemängija. Igas orvas ja igal toendil seisis raskeid neljajarulisi hõbelühtreid. Vaip oli ära võetud, küünlad põlesid heledasti, tuli lõõmas ja praksus koldes ja rõõmsad hääled ning muretu naer täitsid tuba. Kui mõned vanadest inglise vabatalupoegadest pärast surma haldjaks on muutunud, siis on siin just kohane paik, kus nad oleksid võinud oma pillerkaare pidada. (Dickens/Sillaots 1948: 541)

'*Patent cab*' – Joseph Hansomi 1834. aastal patenteeritud väiksemat sorti voorimehe juhitavale hobuveokile valis tõlkija kahtlemata vasteks oma kultuurist lähima – troska. Väga täpselt originaali järgides on tõlgitud 'ruumi ülemises otsas', otsekui oleks tegu mitmetasapinnalise ruumiga. Kultuurispetsiifiline astelpõõsas on täpselt üle toodud mahendatuna Eesti kultuurile omaste igihaljastest puudest jõuluelementidega. '*Harp*' kui 'kannel' kõneleb tõlkija otsusest termin kodustatuna esitada. '*Recesses*' ja '*brackets*' kui 'orvad' ja 'toendid' mahutavad 'hõbelühtreid', mille eest täiend '*old*' on tõlkes küll ära jäänud, ent mis sel moel tõlgituna (originaalis lihtsalt '*candlesticks*') ehk juba ise vanadust ja väärikust kätkeb. 'Rõõmsad hääled ja muretu naer' ei helisenud nagu originaalis, vaid 'täitsid tuba' – märk tõlkija püüust sihtkeele ladususe ja loomulikkuse poole. '*Yeomen*' tõlgiti 'vabatalupoegadena' ning '*revels*' väga eestipäraste 'pillerkaaridena'. Manor Farm avaneb sel moel esitatuna Eesti lugejale üpris koduselt otsekui mõne uhkema taluhäärberi võõrastetuba, kust ei puudu kannel ja muretu naer.

Dickensi meisterlik üksikasjalik kirjeldamisoskus ja huumor avalduvad ehk kõige ilmekamalt olukirjeldustes, millest siinkohal samuti mõned näited toome.

Sõjaväeparaadi algust kirjeldatakse järgmiselt:

Mr Pickwick and his three companions stationed themselves in the front rank of the crowd, and patiently awaited the commencement of the proceedings. The throng was increasing every moment; and the efforts they were compelled to make, to retain the position they had gained, sufficiently occupied their attention during the two hours that ensued. At one time there was a sudden pressure from behind; and then Mr Pickwick was jerked forward for several yards, with a degree of speed and elasticity highly inconsistent with the general gravity of his demeanour; at another moment there was a request to 'keep back' from the front, and then the butt end of a musket was either dropped upon Mr Pickwick's toe, to remind him of the demand, or thrust into his chest to ensure its being complied with. Then some facetious gentlemen on the left, after pressing sideways in a body, and squeezing Mr Snodgrass into the

very last extreme of human torture, would request to know 'were he vos a shovin' to,' and when Mr Winkle had done expressing his excessive indignation at witnessing this unprovoked assault, some person behind would knock his hat over his eyes, and beg the favour of his putting his head in his pocket. These, and other practical witticisms, coupled with the unaccountable absence of Mr Tupman (who had suddenly disappeared, and was nowhere to be found), rendered their situation upon the whole rather more uncomfortable, than pleasing or desirable. (Dickens 2003: 59–60)

Tõlkes:

Mr. Pickwick ja tema kolm kaaslast asusid rahvahulga esimesse ritta ja ootasid kannatlikult sündmuste algust. Tunglemine suurenes iga hetkega, ja jõupingutused, mida nad olid sunnitud tegema, et säilitada omandatud seisukohti, paelusid küllaldaselt nende tähelepanu kahe järgneva tunni kestel. Kord tekkis äkiline surve tagantpoolt, teinekord paisati mr. Pickwick mitme jardi võrra ettepoole sellise kiiruse ja vetruvusega, mis oli suuresti vastuolus ta käitumise hariliku väärikusega; siis jällegi tuli eestpoolt palve „tahapoole hoiduda“, ja siis kas langetati püssilaad peaagu mr Pickwicki varbale, et temale seda palvet meenutada, või tõugati see vastu ta rinda, et palve täitmist kindlustada. Siis hakkasid vasakut kätt mõned naljakad härrad kambas küljetsi trügima ja pigistasid mr. Snodgrassi inimliku talumisvõime viimse piirini, ise teada soovides, „kuhu poole tema tikub“; ja kui mr. Winkle väljendas oma ülimat nõrdimust selle põhjuste rünnaku puhul, lõi tagantpoolt keegi isik ta kübara silmle ning palus, et ta nii lahke oleks ja oma pea tasku pistaks. Need ja teised tegelikud teravmeelsused ühes mr. Tupmani seletamatu puudumisega (ta oli äkki kadunud ega olnud teda kuskilt leida) tegid sõprade seisundi üldiselt pigem ebamugavaks kui meeldivaks või ihaldusväärses. (Dickens/Sillaots 1948: 80)

Esimesed kaks lauset on tõlkija edastanud väga täpselt, kaotamata midagi sihtkeele laduses ja sõnavaralises loomulikkuses. Samal moel tõlge ka jätkub; tõlkija toob sihtteksti üle originaali kultuurispetsiifika, antud juhul mõõtühikud, ning püüab edastada autorile omaseid humoorikaid kontraste, mis sedapuhku avalduvad mr Pickwicki liikumisel paraadi pealtvaatajate summas – *'with the degree of speed and elasticity'* on tõlkes 'sellise kiiruse ja vetruvusega', lähteteksti *'highly inconsistent'* on edasi antud intensiivsusest sarnase fraasiga 'suuresti vastuolus'. *'Gravity'* tõlgitakse kui 'väärikus', *'butt of a musket'* puhul on tõlkija kasutanud ekvivalentset terminit 'püssilaad', mis tänapäeva lugejale ehk tuttavam kui püssikaba. Äpardused ja nende juhtumist põhjendavad võimalikud seletused, mis samuti humoorikat koloriiti lisavad, on tõlkija säilitanud nii püssi varbale 'langetamise' (originaalis *'dropped'*) puhul, et 'tahapoole hoidumise' 'palvet meenutada', kui ka vastu rinda tõukamise puhul 'et palve täitmist kindlustada'. Kogu situatsiooni koomikat rõhutavad keelendid nagu *'into the very last extreme of human torture'*, *'excessive indignation'* ning *'unprovoked assault'* toob tõlkija võimalikult täpselt ent ladusalt sihtkeelde vastavalt kui 'inimliku talumisvõime viimse piiri', 'ülima nõrdimuse' ja 'põhjuste rünnaku'. Otsesõnu pole küll tõlgitud *'beg the favour of putting his head in his pocket'* – 'et ta nii lahke oleks ja oma pea tasku pistaks', valitud on sihtkeelele omasem ja samamõjuvaste. *'Practical witticisms'* nagu rüselusega kaasnevaid äpardusi kokkuvõtvalt nimetatakse, on eesti keelde saanud veidi kohmakama ja nähtuse olemust mitte avava 'tegelike teravmeelsustena'. Lõigus esitatud

koomiliste seikadega võrreldud liikumisdünaamika jõuab ladusasti eesti keeles originaaltruult lugejani.

Mr Pickwicki ronimine üle Westgate-House'i müüri toimub nõnda:

Having settled these preliminaries, Mr Pickwick grasped the top of the wall, and gave the word 'Over,' which was very literally obeyed. Whether his body partook in some degree of the elasticity of his mind, or whether Mr Weller's notions of a gentle push were of a somewhat rougher description than Mr Pickwick's, the immediate effect of his assistance was to jerk that immortal gentleman completely over the wall on to the bed beneath, where, after crushing three gooseberry-bushes and a rose-tree, he finally alighted at full length. (Dickens 2003: 221)

Tõlkes:

Need ettevalmistused teinud, haaras mr. Pickwick müüri äärest kinni ja ütles „üle“. Käsk täideti väga täpselt. Kas nüüd tema keha mõnel määral ta vaimu vetruvusest osa oli saanud, või oli mr. Welleri arusaamine õrnast upitamisest natuke tahumatamat laadi kui mr. Pickwicki oma, – igatahes oli tema abistamise otseseks tulemuseks, et surematu aumees jõnksatas täiesti üle müüri allolevale peenrale, kus ta kolme karusmarjapõõsast ja üht roosipuud purustades viimaks kogu oma pikkuses maabus. (Dickens/Sillaots 1948: 315–316)

Rõhutatakse mr Pickwicki tegevuste läbimõeldust ja kaalutletust on autor kasutanud sõna '*preliminaries*', milles tõlkes saanud veidi kahvatum '*ettevalmistused*'. Teises lauses, asetab autor oma tegelase taas koomilisse valgusesse, mis ka tõlkes esile tuleb: „Kas nüüd tema keha mõnel määral ta vaimu vetruvusest oli osa saanud või oli mr. Welleri arusaamine õrnast upitamisest natuke tahumatumat laadi kui mr. Pickwicki oma“. Värvide lisavad ka '*surematu aumees*' (*'immortal gentleman'*), kes '*jõnksatas*' ja siis '*kolme karusmarjapõõsast ja üht roosipuud purustades viimaks kogu oma pikkuses maabus*'. Kas laevandusvaldkonda kuuluva sõna kasutamine oli tõlkija taotlus koomilise efekti suurendamiseks ei ole teada, ent sellegi lõigu põhjal on näha, et algteksti maalitud pildist ei lähe siinkirjutaja arvates midagi kaduma. Meeleolukas protsessioon, mille käigus mr Pickwick koos kaaslasega vanglasse toimetatakse, kulgeb selliselt:

The shopkeepers of the town, although they had a very indistinct notion of the nature of the offence, could not but be much edified and gratified by this spectacle. Here was the strong arm of the law, coming down with twenty gold-beater force, upon two offenders from the metropolis itself; the mighty engine was directed by their own Magistrate, and worked by their own officers; and both the criminals by the united efforts, were securely boxed up, in the narrow compass of one sedan-chair. Many were the expressions of approval and admiration which greeted Mr Grummer, as he headed the cavalcade, staff in hand; loud and long were the shouts which were raised by the unsoaped; and amidst these united testimonials of public approbation, the procession moved slowly and majestically along. (Dickens 2003: 324–325)

Tõlkes:

Linna poepidajate teadmised kuriteo laadist olid küll väga ebamääraseid, aga etendus oli nende meelest siiski väga meeltulendav ja rahuldav. Siin oli seaduse tugev käsivars kahekümne mehe jõuga langenud kahele otse pealinnast tulnud roimarile. Võimsat masinat juhtis nende eneste linnapea ning panid liikuma nende kodulinna ametnikud, ja mõlemad kurjategijad olid nende ühisel jõupingutusel kindlalt suletud kandetooli kitsasse ruumi. Mr. Grummerit tervitati paljude heakskiidu- ja imetlusväljendustega,

kui ta rongkäigu ees käis, ametikepp käes. Jõudeinimesed hõiskasid valjusti ja kaua, ning avalikkuse tunnustuse ühiste tõendite saatel liikus protsessioon pikkamisi ja majesteetlikult edasi. (Dickens/Sillaots 1948: 470)

Juba lõigu algul määratletakse situatsioon koomilisena kui 'meeltülendav ja rahuldav' etendus (mitte speaktaakel või vaatemäng), millest pealtvaatajad hoolimata sellest, et nad asja sisust midagi ei tea, heameelt tunnevad. 'Meeltülendav' ('*edified*') tundub siin eriti kohase ja huumorihõngulise lahendusena. Tõlkija toob algteksis kiillausena esitatu täieõiguslikuks lauseliikmeks – 'Linna poepidajate teadmised kuriteo laadist olid küll väga ebamäärased'. Koomilist rõhutab ka kahe süüdlase ja kahekümne seaduseesindaja vastandus: '*twenty gold-beater force upon two offenders from the metropolis itself*' kui 'seaduse tugev käsivars kahekümne mehe jõuga langenud kahele otse pealinnast tulnud roimarile' – viimane sõna lisab vastandusele lähtetekstis toodust ('*criminals*') enamgi värvi. 'Magistrate' vasteks eesti keeles on tõlkija valinud kodustava 'linnapea', mis ühest küljest kohtunikust küll linnaametniku teeb, ent teisalt võib eesti lugeja jaoks sellisena just ametimehe prestiiži tõsta. Stseenile lisab autor veelgi koloriiti rõhutades kahe kurjategija kinnivõtmiseks vaja läinud 'ühist jõupingutust' ('*united efforts*') sulgemaks nad 'kandetooli kitsasse ruumi' ('*in the narrow compass of one sedan-chair*') ning see saab edastatud ka sihtkeeles. Järgmises lauses toob tõlkija sihitise ('*Mr Grummer*') eesti keele loogikat silmas pidades lause algusse ja tõlgib '*headed the cavalcade staff in hand*', millega autor vaatepidi suursugusust ja olulisust pilavalt rõhutab – 'kui ta rongkäigu ees käis, ametikepp käes'. Huvitava lahendusega tuleb tõlkija välja sõna '*the unsoaped*' eestindamisel. Tegu on pealtvaatajatest lihtrahvaga ja sõna kannab endas ka teatud stiilivarjundit. Tõlkija otsustab valida tõlkesse sõna 'jõudeinimesed', mis kannab ehk mõnevõrra teistsugust tähendusvälja, olles varemalt Põhja-Eestis kasutusel olnud murdesõnana ka vabade, ilma töö ja tegevusalata inimeste tähistaja (Saaber-Saareste 1921: 13). Taas muudetakse lõigu viimane lause tõlkes kaheks. Dickensile omane kõrgstiili register situatsioonide naeruväärsuse rõhutamisel ja kontrasti loomisel on edastatud ka fraasides 'avalikkuse tunnustuse ühiste tõendite' ning seltskonna liikumise iseloomustamiseks kasutatud 'pikkamisi ja majesteetlikult' puhul.

3.4.1.2. Tegelaskõne

Viktoriaanlikul ajastul ilmuvad kirjandusse lihtrahva esindajad koos neile iseloomuliku kõnepruugiga (Christopher 2015: 35), olgu selleks murdekeel või mõni muu karakterile ainuomane väljenduslaad ehk idiolekt. Selliseid tegelasi on ka Dickensil; nende värvikamateks näideteks „Pickwick-klubis“ on Sam Weller ja tema isa, kes kõnelevad kokni inglise keelt, ning Alfred Jingle, kellele on iseloomulikud lühikesed katkendlikud fraasid ja omapärane sõnajärg.

Kokni murre oli Ida-Londoni dialekt, seega kohamurre, mis üsna pea omandas ka sotsiolekti jooned – oli kindla ühiskonnakihi (Ida-Londoni lihtrahva) kasutatav keel. Selle ja teiste dialektide olemasolu tingis kirjakeele standardiseerimise püüu Suurbritannias. Siit tekkis ka vastandus – haritum rahvas kõneles standardiseeritud kirjakeelt, mida koolides õpetati, vähemharitud kasutasid dialekte ning kokni keel stigmatiseerus (*ibid.*). Kokni keelele on omane monoftongide rohkus, larüngaalklusiil (ingl. k. *glottal stop*), 'h' kadumine sõnaalgustest (nt *'ouse*, *'ammer* jne), riimsläng (*Cockney Rhyming Slang*), sõnaalguliste /θ/ ja /ð/ asendumine /f/- ja /v/-ga, iseloomulik hääletoon ja intonatsioon jne. Seda püüab oma tekstis markeerida ka Dickens. Et tegu on originaali kultuurikonteksti kuuluva sotsiolektiga, mis on tegelase iseloomustamisel oluline, tuleks see kuidagi üle tuua ka tõlkesse. Tiit Hennoste on välja toonud, et eesti ilukirjanduskeeles on selliseks puhuks välja kujunenud

üsna universaalne keelejoonte komplekt, mille rolliks on märkida madalat stiili ning iseloomustada inimest kui sotsiaalselt ja hariduselt madalamat isikut. Nendeks joonteks on näiteks *a*-mitmus ja *a*-lõpulised määrsõnad (*püksa*, *eila*), *si*-osastav (*metsasi*), *h* puudumine sõna alguses (*obune*), mõnede pikkade vokaalide asendamine diftongidega (*nüid*), *u* võõrsõnade järgsilpides (*autu*), nd-partitsiip (*teind*). Murdeliselt pärinevad need keelejooned muide Tallinnamaalt, kuid on olnud osalt kasutusel ka varasemas kirjakeeles ning praeguseks oma murdelise värvingu meie teadvuses kaotanud, muutudes eeskätt argijoonteks. (Hennoste 2000: 71)

Sam Welleri kõnepruugile on toimetaja Georg Meri pidanud vajalikuks lisada seesuguse seletava märkuse:

Sam Weller, kui tüüpiline Londoni cockney, kõneleb cockney dialekti. See on osalt Londoni „alama“ rahva rikutud keel, osalt Essexi krahvkonna murre. Ta hääldamise omapära pole tõlkimisel edasiantav. Tõlkija on keele erinevust püüdnud iseloomustada agulikeelele omaste vulgarismide abil. (Meri: 591)

Alljärgnevate näidete varal vaatame, kuidas Marta Sillaots kokni dialekti eesti lugejale vahendab. Järgneva kahe näite puhul on nii lähte- kui sihttekstis alla kriipsutatud need kohad, kus tegelaskõne isikupärased jooned on välja toodud.

Sam kõneleb nõnda:

'Thank 'ee, Sir,' said Sam. And down he sat without farther bidding, having previously deposited his old white hat on the landing outside the door. 'T'ant an werry good 'un to look at,' said Sam, 'but it's an astonishin' 'un to wear; and afore the brim went, it was a wery handsome tile. Hows'ever it's lighter without it, that's one thing, and every hole lets in some air, that's another – wentilation gossamer I calls it.' On the delivery of this sentiment, Mr Weller smiled agreeably upon the assembled Pickwickians.

'Now with regard to the matter on which I, with the concurrence of these gentlemen, sent for you,' said Mr Pickwick.

'That's the pint, Sir,' interposed Sam; 'out vith it, as the father said to the child, ven he swallowed a farden.'

'We want to know in the first place,' said Mr Pickwick, 'whether you have any reason to be discontented with your present situation.'

'Afore I answers that 'ere question, gen'l'm'n,' replied Mr Weller, 'I should like to know, in the first place, whether you're goin' to purvide me vith a better.' (Dickens 2003: 163–164).

Tõlkes:

„Aitäh, sir,“ ütles Sam. Ja ennast kauem paluda laskmata istus ta, oma vana valget kübarat enne seda ukse taha trepiplatvormile asetades. „Väga ea põle teda vaadata,“ ütles Sam, „aga kanda on teda mõnus. Enne kui äär ära tuli, oli see väga kena kübar. Ilma temata on jo kergem, see on selge, ja igast august puhub kihu õhku sisse, see on teine asi – mina nimetan seda vindulatsiooniks.“ Need sõnad lausunud, naeratas mr. Weller koosolevatele pickwicklastele lahkesti.

„Nüüd räägime asjast, mille pärast ma nende härrade nõuseolekul teie järele saatsin,“ ütles mr. Pickwick.

„Justament, sir,“ tähendas Sam vahele. „Laduge lagedale, nagu isa lapsele ütles, kui laps penni alla neelas.“

„Me tahaksime kõigepealt teada,“ ütles mr. Pickwick, „kas teil põhjust on oma praeguse kohaga rahulolematu olla.“

„Enne kui ma selle küsimuse peale vastan, ärrad,“ vastas mr. Weller, „tahaksin m i n a kõigepealt teada, kas teie saaksite mulle parema koha muretseda.“ (Dickens/Sillaots 1948: 228 – 229)

Sami tänusõnad lõigu algul, mis inglise keeles samuti markeeritud, kantakse eesti keelde üle üpris neutraalse 'aitäh' abiga. Valida oleks ehk olnud veel sõna 'aitüma', mis võinuks veidi anda edasi 'thank 'ee' mõju originaalis. Just siin saab lugeja Samiga põhjalikumalt tutvavaks ja esmamulje on sel puhul oluline. Fraasis 'väga ea põle teda vaadata' kasutab tõlkija üht Hennoste mainitud vahenditest – sõnaalgulise 'h' ära jätmist, et kompenseerida, seda, mis teiste elementide puhul ('werry', 'un') puudu jääb, 'põle' lahendab hästi 't'ant' probleemi. 'Astonishin' un' on tõlkes jäetud eristamata, kui mitte arvestada sõna 'mõnus' pigem kõnekeelset iseloomu. 'Afore the brim went, it was a wery handsome tile' jääb tõlkes markeerimata, kuigi lisaks häälduslikele elementidele on siin ka slängilikku sõnakasutust ('tile' kaabu tähenduses). 'Jo' on järgmises fraasis saanud eelnevate puudujääkide kompenseerivaks elemendiks ning 'kihu õhku' teenib sama eesmärgi. 'Wentilation gossamer I calls it' Samilik humoorikas nentimus on eesti keeles vähemalt ühe komponendi – 'vindulatsioon' poolest markeeritud. Tegu on võõrsõnaga, mida annab ka eesti keeles väänata, et soovitud efekti saavutada. 'Justament' on üpris adekvaatse stiilivärvinguga lahendus

'*That's the pint*' vasteks, ent kaduma läheb ütlemissel terviklauseline olemus, ka üks selle tegelase kõnele omane joon. Sami tekst jätkub aga millegagi, mis on ta viinud Inglise kirjanduslukku – ta esitab ühe oma paljudest kuulsatest wellerismidest: '*out vith it, as the father said to the child, ven he swallowed a farden*'. 'Laduge lagedale' on kõnekeelne ja tundub karakteri suus igati usutavana, edasi tõlgitakse sõna-sõnalt. Kuna Sami wellerismide tagavara on üpris suur, oleks väga raske hakata igale fraasile eesti keelest vastavat idioomi, vanasõna või kõnekäändu otsima, pealegi peitub neis sageli ka tugev kultuurikontekst. Sõna '*farden*' on just seesugune sõna, mille tuntum kuju oli '*farthing*' ja väärtus veerand vana penni väärtusest. Raske öelda, kas tõlkevalik 'veering' oleks siia midagi lisanud, penn on kindlasti miski, mis Inglise kultuuriga seose loob. Viimases Sami repliigis, milles õige mitmeid kokni keele ilminguid (nt '*'ere question*', '*gen'l'm'n*', '*purwide*'), on neid kompenseeritud vaid sõnaga 'ärrad'. Tegelaskõne on markeeritud erinevate võtetega, kasutatud on Hennoste vahenditest sõnaalgulise 'h' ärajätmist, erinevaid rahvapäraseid ja kõnekeelseid väljendeid. Kuna kokni eripära avaldub enamasti just häälduses, on seda püütud sõnavara abiga kompenseerida.

Arusaadavalt kasutab sarnast keelt ka Sami isa:

'The gout, Sir,' replied Mr Weller, 'the gout is a complaint as arises from too much ease and comfort. If ever you were attacked with the gout, Sir, just you marry a widder as has got a loud woice, with a decent notion of usin it, and you'll never have the gout agin. It's a capital prescription, Sir. I takes it reg'lar, and I can warrant it to drive away any illness as is caused by too much jollity.' Having imparted this valuable secret, mr Weller drained his glass once more, produced a laboured wink, sighed deeply, and slowly retired. (Dickens 2003: 269)

Tõlkes:

„Luuvalu, sir,“ vastas Weller, „luuvalu on tõbi, mis tuleb liiga mugavast ja mõnusast elust. Kui te kord luuvalu peaksite saama, sir, siis laske ennast kohe mõne lesega paari panna, kellel ästi vali ääl on ja kis selle äälega midagist peale akata oskab, - siis põle teil ilmaski enam luuvalu. See on tore rohi, sir. Mina pruugin seda korrapäraliselt, ja uskuge, see kihutab kerest vällä iga aiguse, mis liiga mõnusast elust tuleb.“ Selle väärtusliku saladuse avaldanud, tühjendas mr Weller veel kord oma klaasi, pilgutas nukralt silma, ohkas sügavasti ja eemaldus pikkamisi. (Dickens/Sillaots 1948: 387)

'Luuvalu', millest lõigus juttu tuleb on eesti keeles varemalt käibel olnud mitme erineva haiguse tähenduses, seal hulgas ka podagra ('*gout*'). Sami isale omane '*as*' kasutamine sidesõna '*that*' asemel jääb tõlkes eristamata. '*Widder as has got a loud woice*' on lahendatud osalise kompenseerimisega fraasis 'kellel ästi vali ääl on', 'ästi' on tõlkija enda lisandus. Lause jätkub '*with a decent notion of usin*' it', milles näeme taas tõlkija püüdu kompenseerida kõnepruugi teatud elementide tõlkimatust teisel – 'ja kis selle äälega midagist peale akata oskab' – 'kis', 'ääl', 'midagist', 'akata' on märgid sellest. '*Capital prescription*'

küll mitte kokni vaid lihtsalt kõnekeelse ühendina on tõlgitud 'tore rohi' ja omab sellisena üsna originaaliga sarnast mõju. '*Takes it reg'lar*' – kandub lauseosa lõppu sõnasse 'korrapäraliselt' ja kuigi lause lõpus originaalis kokni keelt ega muid isikupärasusi (välja arvatud juba mainitud 'as') enam ei esine, toob tõlkija siiski madalama stiili elemente nagu 'kerest vällä' (murdekeel) ning 'aiguse'.

Veel üks näide teoses esinevatest eripärase kõnepruugiga tegelastest on Alfred Jingle, kellega kohtutakse üsna raamatu algul. Sellest, et tegu on ülimalt kahtlase tegelasega, kes hiljem petturiks osutubki, tahetakse lugejale aimu anda juba esimestes seikades, mil ta lavale astub. Tema idiolekti iseloomustab fragmenteeritus, omapärane lauseehitus ja sõnade järjekord selles. Usutavasti pidi tõlkija tema kõnet tõlkides tublisti rekodeerima, et loogilist tervikut kokku panna.

'Come along, then,' said he of the green coat, lugging Mr Pickwick after him by main force, and taking the whole way. 'Here, No. 924, take your fare, and take yourself off – respectable gentleman, – know him well – none of your nonsense – this way, Sir – where's your friends? – all a mistake, I see – never mind – accidents will happen – best regulated families – never say die – down upon your luck – pull him up – put that in his pipe – like the flavour – damned rascals.' And with a lengthened string of similar broken sentences, delivered with extraordinary volubility, the stranger led the way to the travellers' waiting room, whither he was closely followed by Mr Pickwick and his disciples. (Dickens 2003: 24)

Tõlkes:

„Tulge siis,“ ütles roheline kuuega noormees mr Pickwicki väevõimuga enda järel sikutades ja kogu aja rääkides. „Siin 924, võtke oma sõiduraha ja koristage ennast, – lugupeetav härrasmees – tunnen teda hästi – jätke oma lollused – siit kaudu, sir, – kus on teie sõbrad? – kõik oli eksitus – ärge pange pahaks – eksitusi juhtub ikka, – kõige paremateski perekondades – ei maksa meelt heita – mitte kohtusse kaevata, – mitte ennast ärritada, – mitte pikka viha – neetud lurjused.“ Ja niisamasuguseid katkendlikke lauseid haruldase soravusega üha ritta lükkides rajas tundmatu teed reisijate ooteruumi poole, kuhu mr. Pickwick ja ta jüngrid temale kannapealt järgnesid. (Dickens/Sillaots 1948: 30)

Jingle'i fraasis '*take your fare and take yourself off*' jääb tõlkimata sõnakordus, mida oleks saanud säilitada üpris lihtsalt, kasutades mõlemal juhul sõna 'koristage'. '*Know him well*', milles puudub alus, jätab tõlkest katendlikuma ja kõneleja keelest veidi iseloomulikuma mulje kui 'tunnen teda hästi' – küllap seetõttu, et eesti keeles on seesugune fraas tänu pöördelõppude olemasolule terviklause. Fraasis '*none of your nonsense*' verbi ei ole, tõlkesse see aga lisatakse ning taas läheb fragmentaarsusest veidi kaduma. Sama fenomen kordub ka fraasiga '*all a mistake*' – 'kõik oli eksitus', millest on ära jäänud ka originaali '*I see*'. Hoopis lahku lähevad originaal ja tõlge aga alates fraasist '*never say die*', mis tõlgitakse 'ei maksa meelt heita' ja on seesugusena ju ka originaali mõtte lähedane, edasi aga enam mitte. Tõlkes tuleb sisse kohtusse kaebamine, ärritusest ja vihast hoidumine, ent algteksti piip ja selle tubaka lõhn jäävad hoopis mängust välja. Raske öelda, mis sellise valiku ja otsuse põhjustas,

küllap tundusid fraasikatked ebaloogilised, seostamatud ja näisid võimatud rekodeerida ning tuli millegagi asendada. Katkendlikkus on tõlkes küll markeeritud, ent päris algtekstiga samalaadset muljet eeti keeles siiski ei jää.

3.4.2. Autori stiil ja selle edastamine tõlkes. Kokkuvõte

Eeltoodud näidete varal püüdsime vaadelda, kas ja kuidas Marta Sillaots oma implitsiitses tõlkepoeetikas lähtus eksplitsiitselt esitatud põhimõtetest, millest kõne all olid autori stiili edastamine tõlkes ning püüe vältida võõrapärasusi. Autori stiilist aimu saamiseks olid vaatluse all „Pickwick-klubi järelejäänud paberite“ tegelaste välimuse, ruumide ja olukordadade kirjeldused, mis pikkade põimlausetena esitatuna illustreerisid tema üksikasjalikku koomika ja groteskiga põimitud kirjeldamisstiili. Suurepärase karakteriloojana oli Dickens pannud mõned tegelased kõnelema keelestandardist erinevat sotsio- või idiolekti, millest samuti näitematerjali abil väikese läbilõike sai.

Lisaks saame siinkohal kokku võtta ka võõrapärasustesse puutuva. Alljärgnevas kokkuvõttes toetume lisaks eeltoodud näidetele ka kogu alg- ja tõlketeksti kõrvutavale analüüsile.

Just lähte- ja sihtteksti kõrvutaval lugemisel ilmneb Sillaotsa hämmastav võime ehitada Dickensi pikki inglisekeelseid uuesti üles nõtketeks ja ladusateks eestikeelseteks lauseteks, mis originaalile mingit lõivu ei maksa. Me saame algteksti lause stiilist osa ka siis, kui tõlkija peab vajalikuks sihtkeele struktuuri ja ladusust silmas pidades lauseosi tõlkes pisut ümber korraldada. Jääb mulje, et Sillaots on siin osanud luua hea tasakaalu, tehes seda just nii vähe kui võimalik ja nii palju kui vajalik. Lauserütm on originaalisarnaselt ladus ja loomulik. Paistab ka, et Sillaotsa jaoks oligi just lause, mitte sõna, sobiv ekvivalentsiühik. Mõningatel juhtudel teeb tõlkija pikkadest lausetest tõlkesse mitu lühikest, küllap lugeja parema arusaadavuse huve silmas pidades. Mingeid silmatorkavaid võõrapärasusi lauseehituses ega keelekasutuses välja ei tulnud. Tõlge on keeleliselt igati sorav ja ladusalt loetav – kriteerium, mis kindlalt kuulus tema eksplitsiitsesse poeetikasse ka väljaspool kirjaniku stiili iseärasuste käsitlemise teemat (vt 2.3.).

Huumor oma erinevates avaldumisvormides on „Pickwick-klubi järelejäänud paberite“ pidev saatja, olgu koomiliste detailide välja toomises välimuse kirjeldustes, vastuolus

ülespuhutud keelekasutuse ja situatsiooni naeruväärsuse vahel, tegelaskõnes ja mujal. Sedagi püüab tõlkija maksimaalselt edastada, üritades eesti keelestki leida kõrgstiili registrisse kuuluvaid sõnu ja kui see ei õnnestu, siis seda kompenseerida mujale pisut enam värvi lisades (nt '*criminal*' ja 'roimar' – viimase sõna puhul tegu ka Johannes Aaviku uudissõnaga ja nende kasutamise suhtes oli Marta Sillaots üpris positiivselt meelestatud). Mõnedel juhtudel pilt veidi maheneb ja mõnikord karikeerub veidi enam, kuid üldmulje originaali ja tõlke vahel jääb tasakaalu.

Kokni murde eestindamise näidetes ilmnevad mõned kogu teosele iseloomulikud tõlkija kasutatavad tegelaskõne eripära väljendamise viisid. Hennoste pakutud madala stiili väljendamise komplektist on Sillaots kasutanud siinsetes näidetes vaid üht – 'h' ära jätmise sõna algul. Mujal tekstis esineb nendest ka '-nd'-partitsiip, pikkade vokaalide asendamine diftongidega. Lisaks neile kuulub tema vahendite hulka kuulub mitmeid teisi võimalusi. Ta kasutab rahvapäraseid sõnu nagu 'põle', 'midagist', 'kere', 'ilmaski'; vananenud keelekasutust nagu omadussõnadele '-li' silbi lisamist ('korrapäraline'); murdekeele elemente nagu 'kis', 'vällä', keerukamate sõnade suupärasemaks väänamist ja rahvapäraseid argikeele väljendeid, mille hulgast sobivate leidmist on ta ka eksplitsiitselt väljendanud (Sillaots 1930b: 134). Sillaots püüab kompenseerida tõlkimatud elemendid (nt mõningaid vaid häälduslikud aspektid) teisel, pigem sõnakasutuses, ja saavutab originaaliga üsna sarnase mõju, mille üks väljundeid lisaks tegelase kohta taustainfo saamise kohta on ka koomika, mida seesugune rääkimisviis lugeja jaoks loob.

Samuti näiteks toodud mr Jingle'i kõnepruuk on küll markeeritud, ent lähivaatlusel päris originaali sarnasena siiski ei mõju. Selle võib kanda osalt ka inglise ja eesti keele põhimõtteliste keeleliste erinevuste – morfoloogiliste ja süntaktiliste – arvele. Üldmulje saab lugeja sellest hoolimata siiski kätte ja ettekujutus Jingle'i kahtlasest olemusest ja kavatsustest tekib samuti.

Kultuurispetsiifilisi elemente tõlgitakse nii kodustavat kui võõrapärastavat strateegiat kasutades. Näib, et juhul, kui tegu on nähtustega, mis meie kultuuris tuttavad või juurdunud pole, toob tõlkija need sihtkeelde, kuid reeglina edasi ei kodusta. Kui aga tegu on millegagi, mis meie kultuuris kindlalt olemas ja tuntud, siis mõningatel juhtudel läheb tõlge kodustava poole veidi kaldu (peatükis... toodud näited '*almanack*' ja 'kalender', '*harp*' ja 'kannel', '*patent cab*' ja 'troska'). Sellest saame välja lugeda ka endiselt kehtivaid sõjaeelse aja tõlkepõhimõtteid, mille kohaselt tõlkimine pidi harima ja eestlasedki kultuurirahvaste hulka

tooma (Lange 2015: 24). Liigseid ja kummaliselt mõjuvaid võõrsõnu ega keelendeid tõlkija kasutanud ei ole. Ka kultuurispetsiifika tuuakse lugejani omakeelsete vastete abiga.

Mis puudutab tõlke sõnavaralist täpsust, siis sellest ei ole Sillaots oma eksplitsiitses poeetikas suurt numbrit teinud. Et see ei olnud tema jaoks esmatähtis, ilmneb ka tema enese tõlkest. Pea kõigis eelmises osas toodud näidetes on mingil määral ebatäpsusi, osalt kultuurispetsiifikast, osalt ehk ka töö kiirest tempost tingitud, kuid möödalaskmisi, mis lugeja jaoks autori teksti oluliselt muudaks, siiski enamasti ei ole. Meeles tuleb pidada ka tõsiasja, et tõlkija ei tegutsenud tänapäeval nii harjumuspärase info kättesaadavuse tingimustes.

Eeltoodust näeme, et Sillaotsa eksplitsiitse poeetika põhinõue säilitada autori stiili iseärasusi ning taunida võõrapärasusi kehtib tema hilisemate tööde implitsiitses poeetikas ning seda ligi kümneaastase ajanihkega. Tõlkija ei ole eksinud „algupärandi stiilivaimu vastu“ (Sillaots 1930a: 84), ega labastanud selle õhkkonda (*ibid.*), kohatised muutused pisidetailides ei muuda autoriteksti kuigivõrd. Tõlketekst avab meie ees Dickensi „Pickwick-klubi“ maailma kogu selle nüansirikkuses, humoorikuses ja karakterite värvikuses. Ennesõjaaegse eksplitsiitse poeetika ja 1948. aastal ilmunud tõlke implitsiitse poeetika vahel ei ole tekkinud märkimiväärseid lahknevusi ning sellele tuginedes julgeme järeldada, et tegu on veel siiski 1930ndate tõlkepõhimõtete kehtimisega vähemalt nende jaoks, kes sel ajal Eesti tõlkemaastikul tegutsenud olid ning oma tegevust uue korra tingimustes püüdsid harjumuspärasel viisil jätkata.

Kasutades Toropi tõlkeprotsessi taksonoomilist mudelit (2011: 176 – 177), mille järgi tõlkeprotsessi kirjeldustasandeid on kolm: 1) rekodeeriv või transponeeriv, 2) analüüsiv või sünteesiv, 3) autonoomne või dominantne, püstitame siinkohal hüpoteesi, et antud juhul on tegu rekodeeriva, sünteesiva ja dominantse tõlkega. Rekodeeriv tõlge ehk algteksti väljendusplaani võrdlemisi täpne edasiandmine näib siin siiski paika pidavat hoolimata väikestest sõnavaralistest nihetest, millest eelpool juttu oli. Sillaots püüab järgida Dickensi lauseehitust nii palju kui vähegi võimalik. Tõlge on sünteesiv ehk sihttekstile suunatud ning dominantne, sest püütakse edastada nii sisu- kui väljendusplaani, millest aeg-ajalt üks või teine domineerib. Sillaotsa tõlke puhul näib sihtkeele väljendusplaan siiski pisut domineerivat. Sellisena esindab tõlge samuti 30ndate tõlkekriitikas peegelduvaid põhimõtteid.

3.4.3. Charles Dickens'i „Pickwick-klubi järeljäänud paberite“ tõlge täna

1948. aastal tõi „Pickwick-klubi järeljäänud paberite“ ilmumine eesti keeles, olles oma päritolumaal juba kultuurinähtuseks saanud, meie kultuuriruumi peaaegu et ühe Inglise ajastu. Ajaks, mil raamat eestlaste lugemislauale jõudis, olid tema tegelased kodumaal hakanud elama juba oma elu – „Pickwick-klubi“ ühes oma loojaga oli jõudnud rahatähele, wellerismid läinud keeles käibele ja mõtteavaldusedki vahel omandanud pickwickliku tähenduse. Seda kõike vaevalt et teadis meie lugeja 1948. aastal, küll aga teame me seda tänapäeval, vähemalt on see informatsioon meile soovi korral kättesaadav.

Tõlge toimib erinevatel aegadel erinevalt, sealt otsitakse ja leitakse erinevaid asju (Lange 2015: 17). Jälgi nõukogude ideoloogiast tõlketekstis eneses aga leida ei ole. Seesuguseid metamorfoose nagu näiteks Defoe „Robinson Crusoe“ (Soovik, Vaher 2012: 118–128), Dickens'i esikromaan Nõukogude Eestis läbi tegema ei pidanud – arvatavasti seetõttu, et tõlkija, kes kuulus nende hulka, keda Maie Kalda nimetas „vanaks kaadriks“ (vt 3.1.), kes „järel-eesti ajal oma võimalusi proovis“, lähtus oma tegemistes südametunnistusest ja tõekspidamistest nii nagu kümmekond aastat varemgi. Ka tsensuur ja ideoloogiamasin alles kogusid tuure ega olnud veel täiel võimsusel käivitunud. Ideoloogiline lõim põimiti metatekstidesse, millega teose tõlge raamiti, ning sellest arvati toonasele lugejale piisavat. Tänapäevalgi sügavama huviga lugejal on ehk huvitav haarata mitte 1997. aasta kordustrukki järel, vaid hankida raamatukogust just 1948. aasta väljaanne, lugeda eessõna ja avardada oma vaatevälja, mõeldes end 70 aasta tagusesse ärevasse aega, milles Marta Sillaots oma viimase suurema tõlketöö tegi, püüdes vapralt jätkata oma elu ja tegevust nii nagu enne.

Ei ole olemas üht keskmist ja universaalset tänapäeva lugejat, on noored ja vanemad lugejad, on erinevate huvidega lugejad, kes võtavad raamatu kätte erinevatel põhjustel. Tänapäeva noor 20aastane lugeja vajaks kindlasti rohkem selgitavaid märkusi kui Georg Meri 1948. aasta lugeja jaoks vajalikuks pidas. Mis on troska ja kaupmeeste toad, kuidas näevad välja riidest säärised ja kes on juhupolitseinikud? Nähtused, mis pärinevad originaali kultuuriajast ligi 200 aastat tagasi, võivad noore lugeja koguni ära kohutada. Kas viitsib noor või ka vanem lugeja otsida raamatu lõpust, joone alt või internetist vajalikke selgitusi? Üks osa problemaatikast on seega originaali kultuuriaja ja 21. sajandi alguse kultuuriaja erinevustega seonduv ning isegi kui tõlkija siin üht-teist on otsustanud kodustada, võivad

omakeelsedki sõnad nagu 'troska' või 'vabatalupojad' olla siiski pelgalt märgid ühest kaugest ajast, mis ei mana lugeja silma ette selget pilti.

Teisalt tuleb mängu tõlkeaja ja tänapäeva keelekasutuse erinevus ning sellega seonduv. Tõlkes on sõnu nagu 'nidus', 'tummnäidendid', 'rehnut', 'ananasegrokk', 'klaunirõivastus', 'keeduvilja aed' jne, mis kõnelevad keelekasutuse muutustest. Kindlasti suudaksid tänapäeva keeleteoimetajad tõsta ümber lauseosi ja asendada vananenud sõnu uutega, et anda tõlkele värskem ilme – ja miks mitte. Marta Sillaotsa tõlge ei kaota seetõttu midagi, ta on märk oma ajast ja ajastust, mis kõneleb palju ka tänasel päeval. Seega võib väita, et tõlge, olgugi tehtud 70 aastat tagasi, elab edasi samuti oma elu, ning võib omandada ajas hoopis erinevaid funktsioone, ka seesuguseid, mida tal ilmumise ajal ei olnud – näiteks harida lugejad originaali kultuurispetsiifika, teise kultuuriaja või isegi eesti keele kasutuse kohta 70 aastat tagasi. See, et meil on ikka veel käibel (ka uustrükis ilmunutena) niisuguseid vanemaid tõlkeid, mida pole kiirustatud uuesti tõlkima (või pole seda lihtalt vajalikuks peetud teha), pikendab ka tõlke enese kultuuriaega. Uue tõlke olemasolul on vanemal paratamatult oht paksema tolmukorra alla jääda. Kui aga aeg tõlkimise ja tõlke lugemise vahel on juba piisavalt pikk, võib seesugune tõlge mõjuda isegi paradoksaalselt värskena ja uuenduslikuna.

Oskar Tanner kirjutas 1997. aastal „Pickwick-klubi järelejäanud paberite“ uustrüki puhul:

kuigi Marta Sillaotsa "Pickwick-klubi" tõlge eesti keelde on tehtud pool sajandit tagasi, ei saa jätta märkimata selle silmatorkavalt head taset. Aastate tagant võiks ju muidugi norida kokni tõlkimise mõningase ebajärjekindluse üle (leiaks ilmselt muidki mittevastavusi tänapäevakeelele), kuid sellele vaatamata on tõlkija üllatavalt hästi tabanud autori väljenduslaadi, pole põrmugi takerdunud sageli üsna pikkade ja sugugi mitte lihtsakoelise lauseehitusega vaimukate kirjelduste eestindamisel ja on olnud nii silmatorkavalt leidlik sõnavalikul, et sõandaks selle raamatu kasutamist soovitada koguni õppevahendina paljudele neile, kes tänapäeval inglise kirjandust maakeelde ümber panevad - nüüdki veel! (1997)

Marta Sillaotsa tõlke puhul on lootust, et see 21. sajandi lugejat mitte ülearu ära ei hellita, vaid mõtteid ärgitab ja huvi äratab. Siis võib koguni juhtuda, et see ühtäkki loob suure kaarsilla Charles Dickens viiktoriaanlikult Inglismaalt, üle ärev-kurbade stalinismiaastate Nõukogude Eesti, tänasesse globaliseerunud maailma ning selle infoühiskonnas tegutseva 21. sajandi Eesti lugejani, aidates meil mõista seda, mismoodi ja kelle õlgadel on meid kantud kultuuri ja (tõlke)kirjanduse tänasesse päeva.

Kokkuvõte

Tõlkija, elades ja töötades oma ajastu ühiskondlikes tingimustes on kujundanud oma tõekspidamised ning tööpõhimõtted selle ajastu normide kontekstis. Ajastu peegeldub aga ka tõlkija elukäigus, tema loomingus ning tegutsemises erinevates valdkondades. Kui tõlkija on oma põhimõtted kujundanud ning töötanud suurema osa oma elust ühe ühiskondlik-poliitilise süsteemi tingimustes, siis mis juhtub, kui see ühiskondlik-poliitiline süsteem asendub teisega? Millised on sel juhul tõlkija valikud ja otsused ning kas ja kuidas need muutuvad, on küsimused, millele selles magistritöös püüti vastuseid leida.

Töö esimeses peatükis käsitleti peamiselt Anthony Pymi ning Peeter Toropi kirjutistele tuginedes tõlkija tõlkeloo keskmesse seadmise erinevaid aspekte. Marta Sillaotsa kujunemine kirjanikuks, tõlkijaks, publitsistik ja tõlkekriitikuks, mis toimus suuremalt jaolt sõjaeelse Eesti Vabariigi tingimustes, mille tavad ja normid kujundasid ka tema tõlkimispõhimõtteid, oli vaatluse all töö teises peatükis. Selles anti ülevaade ka Sillaotsa Eesti Kirjanduse veergudel 1930–1940 ilmunud tõlkekriitilistest artiklitest, millest koorus välja tema eksplitsiitne tõlkepoetika. Viimases on olulisel kohal autori stiili edastamine tõlkes, tõlke soravus ja võõrapärasuste ning vigaste keelendite taunimine. Muutunud riigikorra tingimustes Nõukogude Eestis püüdis Sillaots oma tegevust tõlkijana ka jõudu- ning võimalust mööda jätkata, tõlkides 1946.–1947. aastal eesti keelde Charles Dickensi „Pickwick-klubi järelejäänud paberid“. Selle tõlkimise protsessi vaadeldi töö kolmandas peatükis ajastu kontekstis. Samas käsitleti ka 1948. aastal ilmunud tõlketeose 1. osa väljaandes sisalduvaid metatekste, mis muutunud kirjandus- ja ühiskondlikest oludest aitasid ülevaadet saada.

Samuti kolmandas peatükis, „Pickwick-klubi järelejäänud paberite“ originaali ja tõlke kõrvutavas analüüsis toodud näidete varal ilmnes, et Marta Sillaotsa kümmekond aastat varem avaldatud eksplitsiitne tõlkepoetika peegeldus tema viimaseks jäänud tõlketöös ka implitsiitselt. Tõlkija järgis oma põhimõtteid ka muutunud riigikorra tingimustes ning tõlketekstis puuduvad nõukogude ideoloogia ilmingud. See on seletatav ka sellega, et tõlkimise ajal valitses veel nn „järele-eesti aeg“. Ideoloogia on põimitud eessõnasse ja seletavatesse märkustesse. Tõlkija on suutnud tabada originaali stiili ning taotlenud ekvivalentsi enamalt jaolt just lause piires, lubades üksikute sõnade puhul endale ka teatavaid vabadusi. Ehkki see ei olnud töö eesmärgina püstitatud, määratlesime tõlke Toropi

tõlkeprotsessi taksonoomilist mudelit kasutades kui rekodeeriva, sünteesiva ja dominantse. Seesugusena sobitub see samuti 30. aastate Eesti tõlkemaastikule. Kolmandas peatükis antakse ka lühiülevaade tõlke loetavusest kaasajal.

Tõlketeksti analüüsides ei pruugi sageli siiski võimalik olla üheselt vastata, mis oli igal üksikul juhul tõlkija otsuste põhjus. Küll aga saame me tõlkijat, tema elu ja aega uurides püüda avardada seda vaatevälja, mis meil võimaldab hüpoteese püstitada, võimalikke lahendusi näha ning luua eeldused seoste tekkeks. Pelgalt tekste uurides võib lahenduste aga ka hinnanguteni jõuda ehk kergema vaevaga, ent neid ei pruugi saada kasutada laiemaks protsesside mõtestamiseks tõlkeloo seisukohast. Tõlkelugu ehk ei peagi niivõrd lahendama probleeme ja tingimata andma vastuseid, kui suutma kirjeldada protsesse, lähenedes uurimisvaldkonnale inimkeskselt, laiemate ühiskondlik-kultuuriliste protsessidega suhestuvana.

Kas selles töös käsitletu ja esitatud hüpoteesid-järeldused saab „narrativeerida tõlkelooks“ (Lange 2015: 11) on omaette küsimus. Kui töö suudab aga veidigi vähendada meie tõlkeloo „passivse mäletamise ja unustamise sfääri“ (Sütiste 2012: 155) on see loodetavasti vähegi oma eesmärgist saavutanud.

Kasutatud kirjandus

Aesma, Madis 2005. Nõukogude tsensuurisüsteemi loomine ja organisatsiooniline väljakujunemine Eesti NSV-s 1940–1941 ja 1944–1953. Arvutivõrk. *Bakalaureusetöö*. Tartu. Kättesaadav
http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/15465/Bak_aesma.pdf;jsessionid=6E8DA9032785EFD0C4A0E3F6AAA49F3E?sequence=1 (12.03.2017).

Alttoa, Villem 1948. Charles Dickens: Pickwick-klubi järeljäänud paberid. *Looming* 12: 1532–1534.

Annist, August 1939. Meie iseseisvusaegne tõlkeklassija ja Eesti Kirjanduse Selts. *Eesti Kirjandus* 5: 198–221.

Aspel, Aleksander 1936. Romain Rolland: Colas Breugnon. *Eesti Kirjandus* 9: 429–430.

Christopher, David P 2015. *British Culture: An Introduction*. London and New York: Routledge.

Dickens, Charles 2003. *The Pickwick Papers*. Penguin Books.

— 1948. *Pickwick-klubi järeljäänud paberid*. Tõlkinud Marta Sillaots. Tallinn: RK Ilukirjandus ja Kunst.

Gielen, Katiliina 2012. Marta Sillaotsa eksplitsiitne ja implitsiitne tõlkepoetika. *Methis* 9–10: 104–117.

Hennoste, Tiit 2000. Eesti kirjanduse keelest modernismi, postmodernismi ja postkolonialismi taustal. *Vikerkaar* 7: 69–79.

Joonuks, Helmut 1987. Marta Sillaots. 100. sünniaastapäeva puhul. *Rakke Teataja* 16.05.1987.

Kaal, Alma 1937. Mõnest iseloomulikust joonest Marta Sillaotsa tegevuses. *Eesti Kirjandus* 5: 227–234.

Kaalep, Ain 1997. Kollase toa saladus. — Ain Kaalep. *Kolm Lydiat*. Tartu: Ilmamaa, 537–543.

Kalda, Maie 2001. Vana kaader järel-eesti ajal võimalusi proovimas. *Keel ja Kirjandus* 8: 572–579.

Karotamm, Nikolai 1947. EK(b)P KK sekretäri N. KAROTAMME tervitus EN kirjanike I kongressile. *Looming* 1-2: 3–5.

Kivilo, Vidrik 1969. Marta Sillaotsa mälestuseks. *Looming* 8: 1279.

Krusten, Reet 1967. Marta Sillaots kaheksakümnendal künnisel. *Keel ja Kirjandus* 5: 295–297.

Kruus, Oskar 2000. Marta Sillaots. Arvutivõrk. *Videvik* 20.06. Kättesaadav <http://www.videvik.ee/480/kirja.html> (27.01.2016).

Kuningas, Oskar 1987. Mälestuspilte Marta Sillaotsast. *Keel ja Kirjandus* 5: 309–312.

Lange, Anne 2015. *Tõlkimine omas ajas. Kolm juhtumit Eesti tõlkeloost*. Tallinn: TLÜ Kirjastus.

— 2009. Otse predestineerit. *Tuna* 3: 15–156.

Lefevre, André 2004. Mother Courage's Cucumbers. Text, system and refraction in a theory of literature. — Lawrence Venuti (ed.). *The Translation Studies Reader*. London and New York: Routledge, 233–249.

Liivaku, Uno 1989. Eesti raamat isolatsioonis. *Keel ja Kirjandus* 8: 458–467.

Linde, Bernhard 1930a. Vastuväiteid „Isa Goriot“ arvustamise puhul. *Eesti Kirjandus* 4: 207–208.

— 1930b. Henri Barbusse: Põrgu. *Eesti Kirjandus* 5: 245–250.

Mandel, Aive 2009. Kirjanduse sovetiseerimine Eesti NSV-s aastatel 1944–1954 loominguliste komandeeringute näitel. *Bakalaureusetöö*. Tartu.

Meri, Georg 1948a. Dickensi esikromaan. — Charles Dickens. *Pickwick-klubi järeljäänud paberid*. Tallinn: RK Ilukirjandus ja Kunst, 5–18.

— 1948b. Seletavaid märkusi. — Charles Dickens. *Pickwick-klubi järeljäänud paberid*. Tallinn: RK Ilukirjandus ja Kunst, 583–601.

Monticelli, Daniele 2011. ‘Totalitarian Translation’ as a Means of Forced Cultural Change: The Case of Postwar Soviet Estonia. — Antoine Chalvin, Anne Lange, Daniele Monticelli (eds.). *Between Cultures and Texts: Itineraries in Translation History. Entre les cultures et les textes : itinéraires en histoire de la traduction*.

Arvutivõrk. Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften. Kättesaadav <http://books.dpfiles.ru/Between+cultures+and+texts+%3A+itineraries+in+translation+history+%3D+Entre+les+cultures+et+les+textes+%3A+itinéraires+en+histoire+de+la+traduction+Antoine+Chalvin%2C+Anne+Lange%2C+Daniele+Monticelli%2C+eds.+Antoine+Chalvin%2C+Anne+Lange%2C+Daniele+Monticelli%2C+eds.>

(14.03.2017).

Mälk, Magnus 1950. Lõpuni hävitada kodanlik natsionalism meie kultuurielus. *Looming* 5: 529–534.

Möldre, Aile 2005. Kirjastustegevus ja raamatulevi Eestis aastail 1940–2000. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 99 — viidatud Monticelli 2011: 169 kaudu.

Newmark, Peter 1988. *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall.

Olesk, Sirje 2003. „Laine põhi“. Kirjandusest ja selle kontekstist Eestis aastatel 1950–1953. — Arvo Krikmann ja Sirje Olesk (koost.). *Võim ja kultuur*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti kultuuriloo ja folkloristikakeskus, 465–481.

Oras, Ants 1931. Mõtteid tõlkekirjanduse puhul. *Eesti Kirjandus* 12: 609 – 617.

—1934. Rudyard Kipling: Kim. *Eesti Kirjandus* 11: 522–524.

Palm, August 1932a. Kuidas tõlgitakse meil ja kuidas peaks tõlkima 1. *Eesti Kirjandus* 1: 20–28.

— 1932b. Kuidas tõlgitakse meil ja kuidas peaks tõlkima 2. *Eesti Kirjandus* 3: 123–131.

Pym, Anthony 2009. Humanizing Translation History. Online. *Hermes – Journal of Language and Communication Studies* 42: 23–48. Kättesaadav http://usuaris.tinet.cat/apym/online/research_methods/2008_Hermes.pdf (25.01.2016).

— 1998. *Method in Translation History*. London and New York: Routledge.

Runnel, Hando 2012. Kõnelus Marta Sillaotsast. — Marta Sillaots. *Kirg ja kavalus*. Koostanud Hando Runnel. Tartu: Ilmamaa, 7–10.

Saaberik-Saareste, Andrus 1921. *Murdesõnad Põhja-Eestist*. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus.

Saar, Gustav 1927. Kunstipärasest tõlkest. *Looming* 8: 751–757.

Saluäär, Anu 2009. Kirjutav Eesti naine. — Marta Sillaots. *Sealtpoolt künniseid. Loomingu Raamatukogu* 31–34: 155–172.

— 1987. Marta Sillaots 1887–1967. *Looming* 5: 672–681.

— 2013. Kirg ja kavalus? *Keel ja Kirjandus* 1: 63–65.

Sillaots, Marta 2009. Sealtpoolt künniseid. *Loomingu Raamatukogu* 31–34.

- 1912. Kirjanduslik ülevaade: L.Onerva. Murdejooned *Eesti Kirjandus* 1: 36–39.
- 1930a. Honoré de Balzac. Isa Goriot. *Eesti Kirjandus* 2: 84–86.
- 1930b. Voltaire: Candide ehk Optism. *Eesti Kirjandus* 3: 142–143.
- 1930c. Pierre Loti: Elust pettunud. *Eesti Kirjandus* 4: 197–199.
- 1930d. E. M. Remarque. Läänerinel muutusteta. *Eesti Kirjandus* 4: 199–200.
- 1930e. Guy de Maupassant: Vee pääl. *Eesti Kirjandus* 5: 244–245.
- 1930f. Järelmärkus. *Eesti Kirjandus* 5: 250.
- 1930g. Vastuseks. *Eesti Kirjandus* 5: 255.
- 1930h. André Maurois: Armastuse heitlikkus. *Eesti Kirjandus* 11: 534–535.
- 1931a. J. P. Jacobsen: Niels Lyhne. *Eesti Kirjandus* 2: 118–120.
- 1931b. André Gide: Vatikani keldrid. *Eesti Kirjandus* 3: 185–186.
- 1931c. Bernard Shaw: Tagasi Metuusala juurde. *Eesti Kirjandus* 5: 289–292.
- 1931d. Alphonse Daudet: Kirjad minu veskilt. *Eesti Kirjandus* 7: 379 – 380.
- 1931e. Oliver Goldsmith: Wakefieldi kirikuõpetaja. *Eesti Kirjandus* 10: 538–539.
- 1932a. Gaston Leroux: Kollase toa saladus. *Eesti Kirjandus* 11: 568.
- 1932b. Alphonse Daudet: Väikemees. *Eesti Kirjandus* 12: 639–640.
- 1933. Joseph Conrad: „Narcissuse“ neeger. *Eesti Kirjandus* 1: 41–42.
- 1934a. Gyp: Mu sõber Pierrot. *Eesti Kirjandus* 7: 333–334.
- 1934b. Johan Fabricius. Kippar Bontecoe laevapoisid. *Eesti Kirjandus* 8: 383.
- 1935. Jules Renard: Punapää. *Eesti Kirjandus* 6: 285–286.
- 1939. Stendhal: Punane ja must. *Eesti Kirjandus* 8: 373–374.

Soovik, Ene-Reet; Vaher, Kaisa 2012. Kolm Eesti Robinsoni: Daniel Defoe romaan eesti tõlkes. *Methis* 9/10: 118–128.

Sütiste, Elin 2009. Märksõnu Eesti tõkeloost 1906 – 1940: tõlkediskursust organiseerivad kujundid. *Keel ja Kirjandus* 12: 908–924.

— 2012. Tõkelugu ja kultuurimälu. *Methis* 9/10: 152–164.

Tanner, Oskar 1997. Sam Weller oli Josef Švejki esivanem? Arvutivõrk. *Õhtuleht* 18.07.1997. Kättesaadav <http://www.oh tuleht.ee/6204/sam-weller-oli-jozef-vejki-esivanem> (14.01.2017).

Tarand, Kaarel 2012. Kodanluse nooruspõlve kroonik. Arvutivõrk. *Sirp* 21.06.2012. Kättesaadav <http://www.sirp.ee/s1-artiklid/c7-kirjandus/kodanluse-nooruspolve-kroonik/> (23.02.2017).

Teder, Eerik 1967. Marta Sillaots 80-aastane. *Looming* 5: 794–495.

Torop, Peeter 1999. Tõkeloo koostamise printsiibid. — Peeter Torop. *Kultuurimärgid*. Tartu: Ilmamaa, 42–65.

— 2011. *Tõlge ja kultuur*. Tallinn – Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Uus Eesti (autori nimeta) 1937. Marta Sillaots 50-aastane. *Uus Eesti* 12.05.1937, lk 5.

Vaigla, Aleksander 1933. Jules Verne: Kapten Granti lapsed. *Eesti Kirjandus* 9: 475–476.

Wormald, Mark 2003. Introduction. — Charles Dickens. *The Pickwick Papers*. Penguin Books, xi–xxvii.

Kasutatud arhiivimaterjalide loetelu

Marta Sillaots-Reichenbach-Rannati kogu. Varia. 2. XII 1944 – 2. IV 1947. EKLA, f 243, m 6: 1.

Kasutatud lühendid

EKLA – Eesti Kultuurilooline Arhiiv (Eesti Kirjandusmuuseum)

Summary

Külliki Steinberg

Tõlkija, kontekst, tekst. Marta Sillaots ja „Pickwick-klubi järelejäänud paberid” 1948. aastal

Translator, context, text. Marta Sillaots and Charles Dickens’ *The Posthumous Papers of the Pickwick Club* in 1948

Master’s thesis

2017

77 pages

The current Master’s thesis stems from the idea that focusing upon the translator, their performance in the social and political context of a particular historical period allows to broaden the perspective of translation history. The translator that has had to work within two very different socio-political systems represents an especially interesting case in terms of the translator’s choices and decisions in different contexts. Marta Sillaots (1887–1969), an Estonian translator and literary/translation critic is a person who lived and worked in two different historical and socio-political periods in Estonia.

The first chapter of the thesis covers the different aspects related to focusing upon a translator in translation history, referring to the respective studies of Anthony Pym, Peeter Torop and others. The second chapter addresses the life and work of Marta Sillaots whose views were formed in the pre-war Estonian Republic, but who continued her professional activities also at Soviet times. In 1946–1947 she translated Charles Dickens’ „The Posthumous Papers of the Pickwick-club“ from English into Estonian, the process of which is covered in the third chapter of the thesis, providing a broader social context as well as having a closer look at the metatexts included in the 1948 issue of the book. The chapter also provides a comparative analysis of the translation text and the original. It may be concluded that the translating principles explicitly stated by Marta Sillaots over the period of 1930–1940

(adhering to the author's style, need to avoid any manifestations of foreignness and grammar errors in Estonian, fluency, etc.) reflect implicitly in her own translation almost 10 years later. There are also no traces of Soviet ideology to be found in the text of translation, but it is intertwined into the metatexts of the 1948 issue.

In translation history addressing the translator enables researches to establish relations between different processes that influence translating and allows to describe the phenomenon in a broader social, political, ideological, etc. context. Thereby we can start building up a broader, humanised translation history.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Külleiki Steinberg,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Tõlkija, kontekst, tekst. Marta Sillaots ja Charles Dickens „Pickwick-klubi järeljäänud paberid“ ,

mille juhendaja on Katiliina Gielen,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **18.05.2015**

Lõputöö autori kinnitus

Olen magistritöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõtteliste seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Külliki Steinberg

15. mai 2017